

విజ్ఞప్తి

సాహితీసమితి సభాపతులును, సరస్వతీగ్రంథమాలా సంపాదకులును
మత్స్యరమ మిత్రులును సగు శ్రీయుత తల్లావజ్ఞుల శివశంకరశాస్త్రిగా
రీ సవలకు మాతృకను దెప్పించి, దాని నాంధ్రీకరింపుమని నా
కొనగిరి. అనుల్లంఘనీయమగు మిత్రాజ్ఞానసారముగా, నాశక్తికొలఁ
ది దీని నాంధ్రీకరించితిని.

ఏ యన్యభాషలోని గ్రంథమునైన భాషాంతరీకరింప వలయు
నన్నఁ దద్దేశాచార వ్యవహారము లెఱిగి యుండవలెను. ఈనవల
యందలి (భవానీపూజావిధానము), ఆంధ్రసారకులకు నూతనముగ
యండఁగలదు. అట్టి యాచార మీదేశమునసైత మున్నను విధాన
ము సదేయైసను వాద్యవిశేషముల పేరులు వేఱు. ఇక్కడ శక్తిపూ
జకు, గ్రామదేవతాపూజలకు, పంబములు మొదలగు విశేషవాద్య
ము లుపయోగింతురు. అక్కడివారు 'సమేల్, కాక, సంబళీ' అను
వాద్యము నుపయోగింతురు. తత్ప్రకార మంతయు గ్రంథమునఁ
దెలియనగును.

నేను జరకాలము నుండియు నన్వస్థశరీరుడనై యుండి యీనవల
నాంధ్రీకరించుటకు శక్తి కలదో లేదో యని యనుమానించితిని;
గాని, మిత్రాజ్ఞా బలమే దీని సచిరకాలముననే పూర్తిఁగావించినది.

ఈ నవలయందలి సవమప్రకరణములోని గేయ భాగమును దమ
కితర కార్యము లున్నను నావిన్నపము మన్నించి, ప్రాసియిచ్చిన
మామిత్రవరేణ్యులు, బహు భాషాకోవిదులు సగు శ్రీ శివశంకర
శాస్త్రిగారికిని, శ్రీ నోరి సరసింహశాస్త్రి, బి. ఏ, గారికిని వందన
శతంబు లర్పించుచున్నాను.

ఈ గ్రంథమును దమ సరస్వతీ గ్రంథమాలలో, బ్రకటించుట కం
గీకరించి, మా ధ్రుభాషామోషామణికి నూతనాలంకారములను సమ
కూర్ప బద్ధకంకణులై యున్న శ్రీ అద్దేపల్లి లక్ష్మణస్వామినాయకుడు
గారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.

నా ను దే వ రా వు

గుంట్టాడు

౨౩.౨.౨౫

సింహగడము

0

ఆరానలీపర్వతప్రాంతమునలియొకభాగ
వృక్షగాజములతో నిండి యుండి నిబిడ
రణ్యము. అచట ప్రకృతిదేవత రాదా
ముగ నుండెను. మాధ్యాహ్నప్రచండశుభ్ర
గర్భగమునఁ బ్రవేశింప లే
న నుండఁ బిల్లులును దక్క న
గొందఁబుసిద్ధపురుషులు కూడ
పగరవాసు లెవ్వరు నెప్పుడు సభామున నుండెను. అ
నలు నల్పులు స్వైరసంచారము సేయు చుండుట నా
మెంతభయానకమౌగ నుండవచ్చునో వర్ణింప నశక్యము.

అట్లుండ శా. శకము ౧౫౯౨ వ సంవత్సరము కార్తీకశుద్ధనవ
మినాటియరుణోదయసమయమున నాయరణ్యప్రదేశి మందొకవృష
భశకటము త్రోవను నడచు చుండెను. దానివెంట రక్తవర్ణపరిధాను
లగునలుపురురసపుత్రిసిపాయీలును, గాలకూటమును ధిక్కరించు
కృష్ణవర్ణకాయులును, గరాళముఖులును నగుభిల్లులు నలుపురును నడచు
చుండిరి. ముందరిభాగమున, సరుణవర్ణలంబకంచుకధారి యగురసపు
త్రవృద్ధియోధుఁడు మహోన్నతాశ్వాధిరూఢుడై మందముగఁ జను
చుండెను. అతనినకుమారుఁ గత్తియొంట వ్రేలాడుచుండెను. అతని

సూపము భవ్యమై తేజఃపూర్ణమై యుండెను, గాన నయోభారవ
హుఁ డగుటచే మొగము ముడతలు పడి యుండెను. అతఁడు
మిగులఁ జింతాకాఁగింతుఁడై యున్నట్లు ముఖభారము సూచిం
చు చుండెను. దుస్సహదుఃఖ మేదియో యతని హృదయమును
దగ్ధమొనర్చుచున్నట్లు స్పష్టముగ గోచరించు చుండెను. బండి
యెద్దలకుఁ గట్టిన మువ్వలసవ్వడియును, గుడ్డిపుడక్కల భవని
నగు నొకఁడయనుగుటచే నప్పుకే మేల్కొంచి తమతమ
కలాయములలోనికి యాహారశోధనాద్ధము బయలువెడల నున్న
పక్షులకూఁసములు దక్క నేట్టిభవనియు నానమయమున నచట
వినవచ్చుట లేదు. బండితో నడచు చున్నవా రెవ్వరు నొకరి

నొకఁడనుచు భాగము దేవాలయశిఖరమువలెనున్నది.
నాలుగుమూలలఁ సుందరకలశము గలఁగా నుండు చతుష్పార్శ్వ
ములందును గల లుండము. కాని, లోపల నున్నవారు బయట
యొక్కచోటనుగనట్లు లాతెరలగు జాలములుండి యనియు పు
లతోఁ గుట్టబడియుండెను. కావున నారథమున నున్నవారెవ్వరో
శ్రీ తై యుండ వచ్చు ననుననుమానము తోచును. ప్రాతఃకాల
మగుటవలన, నెద్దులు వడిగను దమమెడలలోనియువ్వలు చిగుగం
టలు గలిగించు చప్పుడులతాళము ననునరించుచు, నడచు చుండెను.
ఆనమయమున నాయెద్దుల మొగములందక్క నిక నంకలి యెవరి
మొగములను సుత్సాహకాంతి కనబడుట లేదు. వారందఱు
జింతాకాఁగింతులును దుఃఖపీడితులును నై యున్నట్లు కనబడు
చుండిరి. కావుననే యానమయమున నాప్రదేశ మంశయు బ్రేక్ష

ణేయము, నల్లనబాయకము, మనోహరము, నయ్యును వారిహృదయములనొకర్నింపజాలకుండెను. వాగొనర్చుచుండిన నీ నయ్యునొక్కఁడు. అడుగులు ముందున కిడు చుండుట.

ఇంచుమించుగ నతిజామువో దైక్కను. వృద్ధరాజువుత్తరము నట్టి మును వెనుకకుఁ ద్రొప్పి యొక భటు నుద్దేశించి యిట్లు పలికెను. “పగ్గోనాభా, ఇంకెంతవ వ్యయము నీవు చెప్పినది పాడ సిప్పటి కచ్చటికి మనము చేరి యుండ నలసిందే కదా? కాని ఇంతవఱకు నీవు చెప్పినగుఱుతు. లెక్కడను గాన్పించుకొన్న వే? వారితదూరము వెడలిపోయినప్పుడు వీరిహితును వారిని వెన్నంటుకుఁ గరణ మేమి? అయినను, విధివిధానము.

మేయుదురు? వా.

నాన్నా

దేవు? కాని వీ?

మాత? నానన బాహులు రణము

దనినంత వారిని నిర్మాణ మొనర్చు నశ్చ

వెన్నంటియుండును; కాని, యితదూరము రాకున్నచో

“సాగ్రానుసింహా, అప్పట్టున పరిసింహులపరాక్రిమ మత్యంత విలక్షణ మై యుండెను. ఒకానొకహృగయుడు దీర్ఘ కాలము మోముల కై వేచియుండియు నేమియు దొరక లే దనువిచారమున నుండ, నాకస్మికముగ నేనుగుగున్నయంత వరాహము కన్నడ వాఁ డెత్తెను దానివెంటఁ బొలునో యట్లే వీరసింహుఁడు నా మొగలులవెంటఁ బడెను. ఇక్కడికి వచ్చి యంతకాలము వేచి యుండ, నొక్క మొగలు పై నిరుఁడైన నాతనికిఁ గనబడ లేదు. ఆశాధంగ మగునట్లుండెను. అప్పటికిని బట్టుపట్టి వేచి యుండెను. మహారాజుతని సిక్కిడకుఁ బంపినదాది యతని కొక్కటేయొన. నియోగించినందునకు

సార్థకముగ, నిచటఁ గొందఱునైనఁ జంపి, యొకటిరెండు మొగలే నే
నాదళములఁ బట్టి, బంధించి, మహారాజున కప్పగింపవలయు నని
పలుతెఱఁగుల నువ్విఘటూరు చుండెను. కాని, యెవరు గనఁబడరై
రి. ఎందైన డాగి యుండు రే మో చూచి రం డని మమ్ములఁ
గొందఱు దూరదూరముగఁ జంపి వేసెను. మే మందఱము వెదకి
వెదకి వేసరితిమి. ఏమిలాభము? కాని మొన్న, వా రీవైపునకు వ
చ్చు చున్నా రను వార్త మాత్రము మాకుఁ దెలిసినది. వీరసింహు
నకు బాహువు లప్పొంగ సాగెను. అంత నాతఁడు శస్త్రపాణి యై,
తనసైనికులనందఱ బయలుదేరి నాజ్ఞాపించుటకు బాకా నూఁదెను.
అందఱముఁ గలసితిమి స్వల్పకాలముననే షేర్థానునిపై నికదళ

[illegible]

శవము నిండే యుంచుడ మన్న నదియు మాకు సమంజస మని
 తోచలేదు. కావున మేమే యగ్నిసంస్కారముఁ గావించి యీగు
 ర్వాస్త్ర మీకుఁ దెలుపవచ్చితిమి. మే నూతనితో నిక ముం దగు
 గ వల దని యెన్నివిధములఁజెప్పినను వినఁ డయ్యెను. అతనిశోర్య
 ము స్రబలము, సాహసము ప్రబలము, దురాగ్రహముఁ బ్రబలమై
 నదే."

వృద్ధసంగ్రామసింహుఁ డీబాషణ ము తయుఁ దదేకధ్యానముతో
 నాకర్ణించు చుండెను. మధ్యమధ్యమున నాతనికన్నులనుండి యశు
 కణము లొలుకు చుండెను. అట్లులే యతఁడు మూర్ఛకృతుఁ డై మృత
 యై చుండెను. పద్మనాభుఁడు వీరసింహునిమరణవార్తను జెప్పుట
 కిది ప్రధమపర్యాయము కాదు; నాలవనూతో, అయినవనూతో,
 కాని యె
 గలుగుచు
 సామాన్య
 త మెన్ని
 మృతునిగుణగణములన్నియును పరిశీలించి యతఁడు
 దుటయందుఁ గాని యితరు లెవ్వ రైన వర్ణించు చుండ దు
 చుండుటకును నెవ్వరికిఁ దనివీతీకును? వినుఁగుఁజెందుటకుమాట
 నొకవిధముగ మనస్సమాధానమే యగుచుండును. ఈవృద్ధసంగ్రామ
 సి పశునిస్థితియు సట్టిదే.

శకటమును, జనులు, మఱికొంతదూరము మార్చి నాక్రమించి
 పోయిరి. అచట నొక్కడ డట్టముగ తరుచ్చామ భస్మరాసివారికిఁ
 గనఁబడియెను. అంత భిల్లుఁడొకఁడు తటాలున ముందున కరుదెంచి
 నలువంకలఁ బరికించి "యిదేయచ్చో" టనియెను. అంత నాశకట
 మచ్చటనే యాగెను. ఆబండ్రిలోనుండి యెవరో తెఱలను తొలఁ

గింప నొకయునతి యిటునటు జూచి క్రిందకు దిగెను. ఈమెవయస్వినుమించుగ నిరుపదై కిడుపదమున జేరి యుండును. ఈమె దుఃఖాయత్రచిత్తయై యుండెను. ఈమె దిగి మరల నొక్కమాటు లేచును దూరముచేయ నామెచేయి నూతగఁగొని యొకొకతరుణి బండిలోనుండి దిగెను.

ఈద్వితీయయువతి రూపం దినకరూణరస దేవతయే. ఆమెశుభ్రవస్త్రము ధరించి యుండెను. కంఠమున ముక్తాహారము, కరముల నొక్కొక్కకంకణ ముండెను. అప్పుడామె కన్నుల సశువు లొలుకు చుండ లేదు; కాని యొకస్వల జ్వలంధార లొక్కుమ్మడి బ్రనహించి యుండి యున్నది. గాక పో

యించి తనపృష్ఠమున నున్నది. ఆమెను జేయూ తయొనగి, బిడ్డ కుపుకొనిన యామె యామెకరమును బట్టికొని భస్మరాసి యున్నకడకుఁ జని ముక్తాంతముతో నాగ్నిప్రవహము చేయసాగెను. వృద్ధనరదాగుడు ముక్తాంతము జేరి నిశ్శబ్దముగ నిలిచెను. వారివెంట వచ్చినభిల్లులందఱును గొంతడవ్వున నిలిచిరి. రసపుత్రిభటు లాన్వద్ధునినమీపమున నమ్మి లై యుండిరి. అందఱును దుఃఖనిమగ్ను లై యుండిరి; కాని, యాప్రథమతరుణి నోటఁ దక్కు మజాన్వరిముఖములను

శోకవాక్యములు వెలువడ వయ్యెను. ఆమెచూత్రము “వీరసింహాజీ, వీరసింహాజీ, మమ్మందఱి పీడి మీరాంక్కరే యెట్లు వెడలిపోతిరి మహారాజ సేనచేయుట కేమియ జన్మించి. యుండుట నిజమే—కాని, మీ సహధర్మచారిణిని మీజననీజనకులను మమ్మలను, విడిచిపోవ

మాటునేమో యని తలచి యుండెను. ఆమె తనమనసున నహగ
మనమునకు నిశ్చయించియుండెను. ఇచటికి వచ్చినపిదపనైన నామె
మనసు మాటునేమోయని యతడు తలచి యుండెను. కాని
యిప్పటికి నామెనిశ్చయము నిశ్చలముగ నుండుటవలన నందఱకు
నాశ్చర్య మయ్యె. అతడు హతాశుడై ధైర్యము నశింప నబలవలె
గోధింపఁ దొడఁగెను.

కమలకుమారి సరదారు సంగ్రామసింహుల కాత్మజ. ఆమెను
మేవాడురాణా రాజసింహునివంశస్థుడగువీరసింహున కిచ్చి వివా
హము చేసియుండెను. ఈవీరసింహుడు రాణారాజసింహున కిష్టుడు
మొగలులకు బరమశత్రువు. వీరసింహునకు రాణాయెడ నత్యంత
భక్తి నిష్ఠలుండెను. రాణాయెప్పుడు డెవవీరసింహుని గురించి

తత
కుప్ర
చుట

అప్పుడప్పుడప్పుడు మొనర్చుభాగ్యము
తన కెప్పుడబ్బు నాయని యనవరతము నాతడు తత్కాలము నెఱు
గుచున్నాడనియుండెను. అంత సమయమొదవ సమారక్షకత్వమును
బడసెను. రాజపుత్రస్థానమున రాణారాజసింహునకుఁ గలగౌరవ
మును, నాగరము విని యారంగజే బోర్వలేక పోయెను. ఆతడు
మత్సరగ్రస్తుడై యెట్టులైన నాతని మేవాడురాజ్యమునఁ బ్రవేశిం
ప నాజ్ఞ యిచ్చి తనసైనికుల నారాజ్యము పైఁ బంపి యుండెను.
వారు నాప్రాంతములకుఁ జని చాలకాలము వఱకు లోనకు బ్రవే
శింప ననవుగాక, యందందు దాగుచు దిగుకుచుండిరి. రాజసిం
హుడు నీయుదంత మెఱింగి వాని తమరాజ్యమున నడుగిడుటకు
శక్యము తా కందునట్లు వీరాధివీరులఁగొండఱ నచ్చటచ్చట బొలి

మేరలను రక్షించుట కై నిశుమి చియుండెను. ఇట్లుండ నారావళి
 వర్వతమున చొకచూర్లము నక్షించుటకు రాణావీరసింహుని నియ
 మించెను అన్నిమిగుల కఠిన మైనతోర. ఆతోరను ముగలుట
 నడుపెట్టుట దుర్లభము అట్టిచోట వీరసింహుడు మన్న తగువాత
 వృత్తాంత మంతయు బహ్మరాభునితోబు దెలిసినదే. వీరసింహుడు
 తననియమిత స్థలమునకు నమ్మనప్పుడు భార్యను దోడ్కొని రా
 లేడు. కావుననే యివటివృత్తాంత మామెను నామెమాతాపితలకు
 నెనిమిది దినములకు దెలియవచ్చెను. అప్పుడే యామె పతితో
 నహగమన మొనర్చి సతీత్వము గాపాడుకొనఁ గృతనిశ్చయ య
 యెరు. సహగమన మొనర్చుటకు బతిశవ మననము. కాని
 యాశవమున కగ్నిసాస్కారము జరిగిపోయినది. కావున బతిదహన
 ధానమున కరిగి యాస్థలముననే చితి బేర్చి పతి పిగ్గిహమునిర్మించి
 యందు దానినుంచి తానుసతి యగుటకు నిశ్చయించెను. అటు
 కున్న పతిపాదుకులనైన జిత్తుచు దుగ్ధి తాను సహగమన మొన
 ర్ప నిశ్చయించెను.

అక్కరుచక్రివర్తి సహగమన విధానము నణఁప నింతయో ప్రాచు
 త్నించి యుండెను. ~~అప్పుడు కానుకలను~~ ~~అంతయు~~ ~~కము~~
 రా దయ్యెను. క్షత్రియకాంత సతినుకుట కత్వంతము కతూహల
 పడు చుండును. పతినిధనానంతరము దా మీపాపలోకమున నుండి
 యతని యాత్మను సైతము స్వర్గమునకు బోసెను కష్టపెట్టుటయె
 యని యాసాధ్యమగుట నమ్మకము. కావున వీరబలు దమపతుల
 తో జిత్యారోహణమునక దత్పురు లై యుందును. కమలకుమారి
 యు నట్లే కృతనిశ్చయము నట్లే పతిగతప్రాణము నై యుండెను.
 భర్తనురణవార్త వినినవెంటనే యామె సహగమన మొనర్చుటకు
 నిశ్చయించి పతి కగ్నిసాస్కార మొనంగఁబడిన స్థలమునకు బోవ

దండ్రులునునుతి నడిగెను. కాని, యేళలిదండ్రులు తమకన్న కూతురు సహగమన మొనర్ప ననుమతియిచ్చును? అందుచను కమలకుమారి మాతాపితల కేకపుత్రిక! కావున వీరనుమతింప లేక యామెను దప్పక మరల్చుటకై యనేకవిధముల బతిమాలిరి. ఇతరబంధువులు తోడిచెలులు, మొదలగువారందఱు నెన్ని విధములనో బోధించి పార్థింపిరి. పురాణముల లోనుండి యుదాహరణములు వినిపించిరి. కుంతి మొదలగువారిని నిదర్శనముగఁ గైకొనుచుచిరి. కాని, యన్నియునీమెమనోనిశ్చయమునెదురనిష్ఠుల మయ్యెను. “నన్నక్కడకుఁ గొంపోవకున్న సన్నుఁ బతి ననుసరింపనీయకున్న, నేనన్న పానములను విసర్జించి యాత్మవధ గావించికొందు” నని యామెదృఢముగఁ జెలిపెను. అంతిగాఁ గాక యామెను. తలిదండ్రులు నాయరణ్య ప్రాంతముల కాలినడక. అచ్చటకు పోయిన పిమ్మట నుని మూలు నేమోయని సంగ్రామసింహుఁడు తలంచెను. అప్పుడు కమలకుమారి తమతో నెందఱో రాజనదనియు, అప్పుడును నామెను. ఆమెయిష్టము మేరకు సకలము జరుపఁబడెను. వారు తమతోఁగొని కమలకుమారి కాంతరంగికసఖయగు దేవలదేవిని, నచటజగుపవలసిన విధులజరిపింప మధుగానాధుఁడను బుగోహితుని (ఇతఁడను తోడుదే) పేరసింహుల మరణ కాలమున నతనిసమీపమున నుండినపద్మనాభజీయను రసపుత్రభటుని మాశ్రమే వెంటనిడికొని బయలుదేరిరి. వీరుగాక, మఱి యిరువురు భటులును, త్రోవసూపుటకు నలుపురు భిల్లులును వారివెంటఁబోయిరి. ఆదహనస్థలమునకు వచ్చిన వెంటనే జరిగినదంతయుఁ బైని చదవబడినది.

“ఎందఱ జెన్నీకీతుల బోధించినను నీమి పట్ట పీఠకున్నదికదా! ఇప్పు డింకొక్కమాటు నాశక్తికొలది బోధించి చూచెద”నని తలచి దేవలదేవి యామె నుద్దేశించి యిట్లనెను:—

“కమలా, నీకు పిచ్చి యింకను వడల లేదే! ఇట్టిప్రాయమున సహగమన మేల? నీపట్ట వీడుము. భగవానుఁ డగు ఏకలింగతనీ సేవించుచు, జీవిత శేషమును గడిపినను బుద్ధులు కలుగదా? పితాజీని, మాతాజీని, నీవృద్ధాప్యమున, ముఖసముష్టిమున ముంచిపోస నీకు న్యాయమా? నీవొకతెవే కదా వారికి సకలము! నీవే యాతీరుస శ్రాణము విడువ తెగించిన, వా రేమిచేయవలయును! పిచ్చిదానా, వారు దుఃఖితు లగుదురు గదా! యెని వారికడఁ జూడ రాదా? మానుమా నీయుద్యమము!”

కమలకమారి నవ్వెను. దేవీ, నీవెప్పుడు నా కాశ్చర్యముఁ గొల్పు చున్నవి. ఏ మంటివి! నేను సహగమన మున్నట్టివని భ్రాంతి మాతాజీ దుఃఖింతురా? మఱి, మరణపర్యంతము వైధవ్యకలంకము ను నానొసట నిడుకొని, వారికనులయెదుట నుండ వీరు సంతసింతురా? అంతియేనా? అదేనా నీ వనునది? దేవలా, లెమ్ము—నీయీ మాటలవలన నేను వెట్టినో నీవు వెట్టిదానవో తెలియవచ్చినది. లెమ్మిక ఇట్టిపిచ్చిమాటల నాడగము. పితా కెట్టియాయాసము వలదు. ఆయిరువురుసిపాయీలును బద్ధనాభజీయుఁలతి పేర్చెదరు. మధురానాథజీప్రణిమ చేయుదురా, లేక నాతోఁ గొనివచ్చినపాదు కలఁ దీయుదునా? మీ కెలుకెప్పిన నటులే చేయుదును. అయ్యో; ఇదేమి? మీరును శోకఁపఁ దొడఁగితిరా? ఈదేవలదేవియె మిమ్ము దల నేడ్పించినది. ఈమె నే నేలఁ దెచ్చితిను! నే నొక్కతెనె వచ్చి యుండిన బాగుండెడిది కదా!”

మధురా నాథుఁడు శోకవిహ్వస్వరమున “సాధ్వీ, కమలకుమారి,
 నీయెదుట మేమెంతవారము! నీమనస్థైర్యముఁ గని మేము చకితుల
 మైతిమి. నీమనోసశ్చయమే నీకు మంత్రము. ఇక మానైదిక మం
 త్రములవలన నధికఫలప్రాప్తియేమి కలుగఁ గలదు?—సాగ్రామ
 సింహజీ, మీకడుపునఁ బుట్టినయీకమలకుమారి మానవాంగన
 కాదు. ఎవ్వరో మహాదేవియే పృథ్వీలీలలఁ గనఁ గమలకుమారి యై
 జన్మించినది. ఇక మీదుఃఖము నణఁచి, మనస్సమాధానము గావిం
 చుకొని యామెయభీష్టము మేఱు సకలము నాయత్తపటుపుండు
 భిల్లులారా, పొండు ఇంధనములు సేకరించుపుణ్యము మీరు కట్టు
 కొనుట కమలకుమారి సా
 పు! నీవంటివార
 మానవతు లీమే
 పు లీమేవాడై
 బాట సాహసింపఁ గలవు! అందు అనియుఁగూడి ముందుకార్య
 మునకుఁదొడరుదము. ఆహా, మాయస్పృష్టము! మాపుణ్యము. బలవంత
 మగుటచేతని యిప్పు డిక్కడ నుండఁ గలిగితిమి.” అని వదించి
 బండిచెంత కరిగి, యందుఁ దా నింటనుండి తెచ్చియుంచినపరికర
 ములను బయటికిఁ దీసెను. దేవలదేవి యింకను నట్లే శోకించుచుఁ
 గూర్చుండి యుండెను. మధురానాథుఁ డామె నూటడింపు మని
 చెప్పి చేయిబట్టి లేపెను. ఆమెయు నప్పుడు స్మృతిఁ దెచ్చుకొనెను.
 ఎంతఁజెప్పినను గమలకుమారిపట్టు మాన దని యెఱిగి యామె దుః
 ఖమును మింగి కమలకుమారికి సాయ మొనర్ప ముందునకుఁ జనె
 ను. ఆసమయమునకు చిత్రారోహణ మొనర్చుటకు వలయునవి
 యన్నియుఁ గమలకుమారి తెచ్చి యుండెను. ఇట్టితరుణముల కీవియ
 న్నియు ముఖ్యము లని యామె కేవల చెప్పిరో మధురానాథుఁ డూ

హింప లేక విస్మితుడయ్యెను. కాని, సహగమన మొనర్ప నిశ్చయించినయీమె కేమి తెలియ కున్నది? అని తలచి దేవలదేవి కొకరక్తపర్ణాంబర మొనగి కమలకుమారికిఁ గట్ట నిమ్మనెను. అనంతర మాసతికిఁ గుంకుమబొట్టు వివాహకాలమున వధువు కిడుబొట్టుచండమునఁ బెట్టి, పాపటసండునఁ గుంకుమ ముంచి కేశబంధమునఁ బుష్పము లిడి యీమె నలంకరించిరి. చిలి యొకవిధముగఁ బేర్పనలసి యుండెను. భిల్లు లావశ్యతపాత్రమునఁ గరిగి యెండుగంధపుఁజెక్కల నేరి తెచ్చిరి. ఈచెక్కలతో సహగమనమున కర్హ మగు రీతిగ జ్యోతేర్చి మధురానాథుఁడు కమలను గలి “తల్లీ, యొక్కమాటు నీతండ్రిని, దేవలదేవినిఁ గాఁగిలించి నీకుల్లిని స్మరించి నీధర్మ పాదుకలఁ దీసికొను” మనియెను.

అతఁడు చెప్పిన స్తోత్రము నామె శ్రవణమునఁ జేయుచుండెను. సంగ్రామస్థిమయ మగు నున్నప్పుడు బిగిచేడి యొకనామె గూర్చుండి యుండెను. అతఁడు శోకవిషాదమునఁ జేయుచుండెను. సాసిన్ధ మగుకొలది నాతని హృదయము ప్రవీణముండెను. అనుకన్నకూతురు తమకన్నులయెదుట ననాథ యై యుట్టిదాని మొంది వలసెగా! ఇంతకన్నను విచారకర మైన దేముండును! అను విచార మాతనిలోఁ బ్రబుద్ధిలు చుండ శూన్యవృష్టి నాతఁడు నలువంకల బరికించు చుండెను. ఇంతలో నాపీఠపత్నియు, వీరకుమారియు, సగు తప యగుంగు బిడ్డ నన్ననమిపించి, ననుస్కరించి, స్థిరచిత్తముతో నిట్లనెను. పితాజీ, వివాహకాలమున నన్ను మీరెవ్వరి కప్పగించితిరో, వారితో నే నిహపరలోకములయందును, గలసి యుండ వలయునని యిచ్చగించి యుండి కదా నన్నువారి కప్పగించితేరి! మఱి యిప్పు డీశోక మేకికి? లేండు! నన్నొక్కమాటు కాగలింపుఁడు. నేను ఓయాయాజ్ఞ గొనవచ్చి యున్నాను. వివాహమునాడు నా

చుబుకముబట్టి బుట్టిచును తల్లి కమలా; వోయిరమ్ము సీశ్వశురగ్గ
హమున కరిగి నుఖింపు మని మాశీర్వాదించితి కే అట్లులే యిప్పుడు
నాశీర్వాదించి నాకింక నెలవిండు, ఇంచుకైనను దుఃఖింపవలదు. మీ
యల్లుని పాదుకలుఁ గొనినే మహదాసందముతో సత్తి నైతి నని
యు, నొకదుఃఖినిశ్వాస మైన విడువలే దనియు, మాతాజీకిఁ దెలు
పుడు నాయందలి ప్రేమమంతయు దేవల నేర్పి నుంచి యామెయే నే
ననిభావింపుము. పుట్టినింట నాకు జరుగఁ గినమర్యాదలన్నియు నామె
కొనర్చుము. అని మాతాజీని నేఁ బ్రార్థించితి నని వచింపుడు. పితాజీ,
యింతఁ జెప్పదురా? అయ్యో, యిట్లు లేని గన్నులు తేలవై చెదరు?
సోదరీ దేవల దేవీ, నామాతాపితకుల కింక నీవే నేను. వారిని శ్రద్ధతోఁ
నామెల నెఱవేరు. లొనర్చుము. ఇంత

మధురానాథజీ, నమస్కరించెదను.

అని వచించి యంటఁజుకు నమస్కరించి, కమలకుమారి మంత్రముల నుచ్చరింపఁ జొరొహితునకు సూచించి చితికడ నిలిచెను. పొరొహితుఁ డెంతప్రయత్నించినను దుఃఖము సణంచలేక పోయెను. మంత్రములు పఠింపఁబోవ నొక్కమాటయు వెలువడ దయ్యెను. వెలువడిన యొకటి కిండుమాటలును దుర్భర దుఃఖసంయుక్తము లై యుండెను. అప్పుడు కమలకుమారి యితనిఁ గని మందహాసవదనముతో “మధురానాథజీ, యిట్లేమిచేయు చున్నారు? మీకె యీతఁలున మగ్గించు చుండఁ బితామహాతపిల నూతూర్పువా రెవ్వరు? మీకును స్పష్టముగి మంత్రోచ్ఛారణము చేయకున్న నే నహగమనము చేయుట శాస్త్రోక్తముగ జరుగ లేదని నా కసం

తృప్తి కలుగదా? వచింపును నేనిప్పుడేమి చేయవలయు? ” నని యతనికి ధైర్యము పురికొల్పెను.

“బిడ్డా, నీవు మహావతివ్రతాతిలకమవు. మామంత్రములు నీకేల” నిన్ను మే మాశీర్వాదించుటకు మాకుగ మే మే నీ మాశీర్వాచనము నాశించెదము. నీవు మమ్ము ననుస్కరించుట యటుండ నీకు మేము ననుస్కరింప వలయును. కాని, నీవు కోరుచుంటివి గాన, నిటు రమ్ము. మంత్రపఠనానంతరము— ఆ — ఇదేమి! ఇద్దఱాశ్వికు లిటు వచ్చు చున్నారెవ్వరు? సమీపించిరే!

కమలకుమారి యీవంకకు దృష్టి మరలించి చూచెను. అదే, నిజముగనే, యిండుమిండుగ నేబదిమందిగుఱ్ఱపుసవారు లాచితి వ మీపమునకు వచ్చి గుఱ్ఱముల నాపిరి. అందఱు ముసల్బాదులభా లో “నీదేమి? ఇదేమి?” అనసాగిరి.

ఇట్టినమయమున నీయాశ్వికు లొకస్మికముగా సొకకు సమీపించుటచేత్తు. కమలకుమారి మిగులగలవర ముండెను. ఏసీచుట్టినీడ పడిన నిట్టివేళలలో సశుభ మని భావింపబడుచున్నదో యట్టివారే సోదను సమీపించుట యన నేమి? ఇంక నెట్టివిఘ్నములు ముందు పస్థిత మగునో యెవరి కెఱుక? కమలకుమారిహృదయము చీలునట్లు యుండెను. “అట్లుండియు నామె యిండుక ధైర్య మవలంబించి చితి స మీపించి, మధుగానాధునిఁ గేకవేసెను. అంతలో నాగంతుకాశ్వి కులలో నొక్కఁడు ముందునకు గుఱ్ఱమును బోనిచ్చి, యామె గని గుఱుతించి “ఎవరు? కమలకుమారి? నీవు చిత్రాకోహణ మొనర్చు చుంటివా? ఇందున కామోదించిన దెవరు? నీతండ్రియేనా సంగ్రా మసింహుడేనా? భళిభళి” అనెను.

తమ్మికుపుర గుఱితించి పేరునబిలు మనీష్యుక్తి యెవ్వఁడని యి నువును నాశ్చర్యముతో వానిని గిలకించిరి. కాని గుఱితింప లేరని.

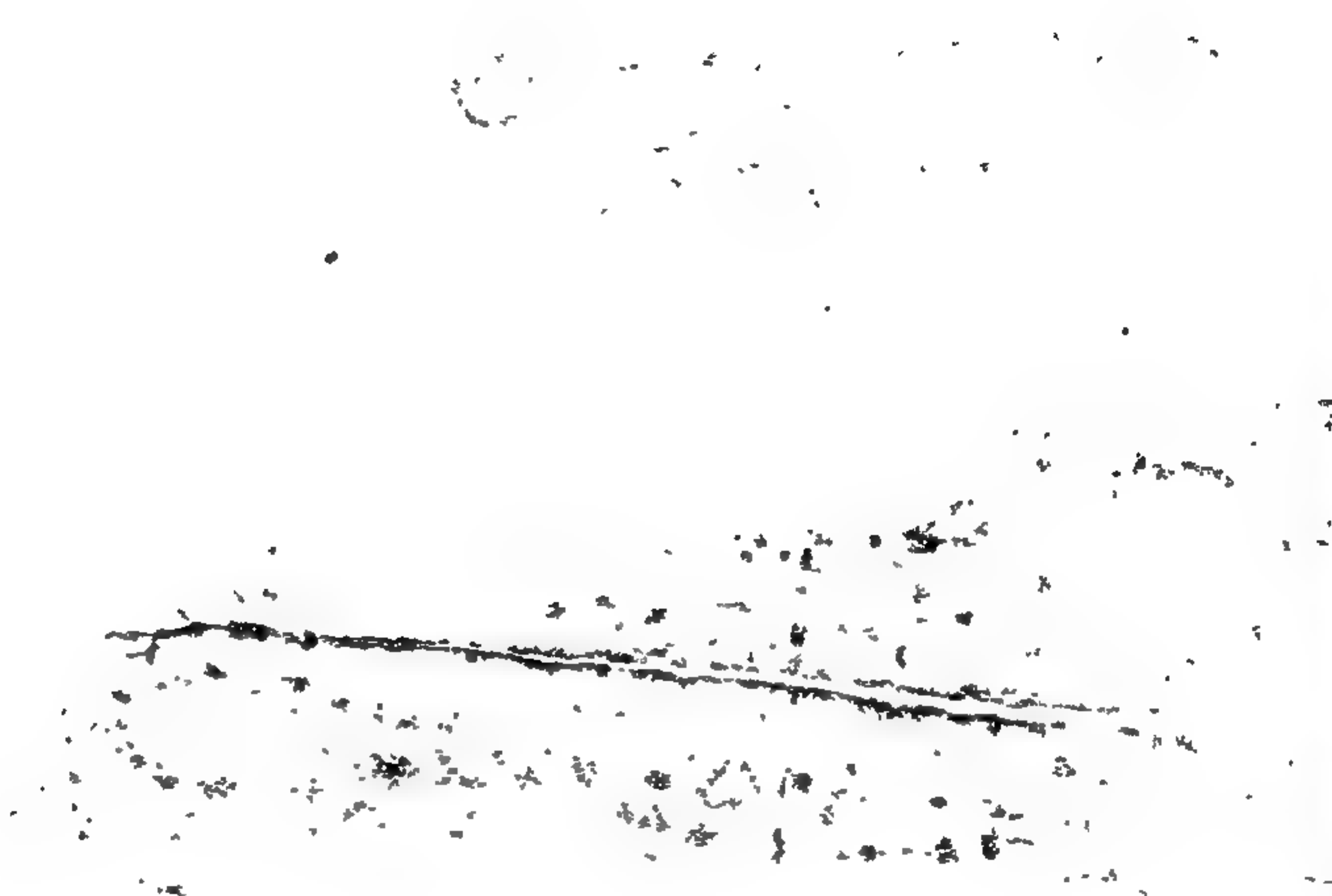
అయినను గమనించి యెదుటి కరిగి “బాబా, నీ వెవ్వడవైన నేమి
నాదృఢనిశ్చయమున కడ్డురాకుము ఎంతెంతో ప్రమాదముతో నంద
ఱ వేడి యనుచుతిరిగి కలిగి, యెరికినిష్ఠము లేకున్నను, నేకు సతీ
ధర్మానుసారముగా బ్రవర్తించి సమకట్టితిని. నే నిప్పుడు స్వర్గస్వా
రమున నకును పెట్టినట్లే సంతోషించు చుంటిని. ఇప్పుట్టున నీ వడ్డు
రాకుము. నీవు రాజపుత్రుడవే యైన నన్న నీధర్మసహోదరినిగా
భావించి సుక్షత్రీచునతీలలాను కుచిత మగునీసహగమన కార్యము
నకుఁ బూననిమ్ము. నీవు రసపుత్రుడవు కాకపోయినను నిన్ను బ్రా
ధిం చెనను—నన్నాటంక పెట్టుకుము!” అని దిటముగా బలికెను.

— నన్నాటంక పెట్టుకుము! గని యానూతనపుకుముఁ డమితాశ్చర్యాన్వి
తముగా నిలిచెను. సుక్షత్రీ
టంక పెట్టుటనుచిత
లోచించినను నది
కుండి పినప నా

మెను గని యిట్లు లనెను! — “కమలకుమారి, నే నెవ్వడ నగుట
యుఁ దెలుపుట కిది వేళ కాదు. కాని, నీ కింతమాత్రమే చెప్పుచు
న్నాను. నీ న్నిచితారోహణ మొనర్పనీయక, నావెంట నెత్తికొని
పోవుటమాత్రము నిక్కము మీ రందఱు బుద్ధిమంతులైనచో నే
జెప్పినట్లు వినుఁడు. కాకున్న—”

ఇంతలో నృధనంగ్రామసింహుఁ డాతని కట్టెమటఁ దటాలున
నిలిచి “ఏమి? నీ వెవ్వరిసమక్షమున నిలిచి ప్రేమి చుంటివో తెలి
యునా? గరుడపక్షికులాయనమునఁ జొచ్చి దానిపిల్లలు నెత్తికొని
పోవఁ దలఁచినచో గరుత్మాత్మునితో బోరవలసి వచ్చునుగదా!
నీచుఁడా, సతీధర్మమునకు విఘ్న మాపాదించునీ వధమాధపుడవు!
నీకు దేహాంతశిక్షయే!” అని గద్దించెను.

వృద్ధుని దేహ మంతయు రోమావేశపరచి మై గడగడ కంపించు
చుండెను. కన్నుల సన్నిస్ఫులింగము లులు చుండెను. కుడిచేతఁ గర
వాలము నూడఁదీసికొని వారినిఁ దాఁకెను. అంత నిరుపక్షములవా
రును బోరసాగిరి.

[illegible]

ఉదయభానుడు నైజమూరుడై మాపసి, లావణ్యశాలి, కుశా
గ్రీబుద్ధి, మహాత్వకాంక్షి. కాని, మహాగర్వి. ఆగర్వముమూలము
ననే యున్నతపదని నొందవలయు ననుమహాకాంక్షుఁడీర్చికొన నుద
యపురమున నాతని కవకాశము లేకపోయెను. తనజన్మవిషయకకళం

నముఁ దుడిచివేసి రాచదర్బారున నున్నతననవి నంక వలయు నని
వాడు బహునిధప్రయత్నము లొనర్చెను, కాని కోర్కె తీరినది
కాదు. దర్బారున నున్నతోద్యోగము వడయవలయు నని ప్రియ
త్నించుటే గాక గొప్పరాజవంశమునఁ బుట్టినరాకుమారిని, రూపగుణ
లావణ్యరాశిని బెండ్లియాడ వలయు ననియు సతఁడు పలుదెలుగుల
బ్రియత్నించెను. కాని, దాసీపుత్రుఁ డచుకత కము వాని కుండుటచే
యశము లభింప లేదు.

ఉదయభానుఁ డేరాకుమారి తను వివాహమాడఁ దలంచెనో యా
మెయే కమలకుమారి. కమలకుమారి సంగ్రామసింహుఁ డనుగొప్పనర
దారునేకపుత్రిక. అతఁడు తన హృద్గతము సంగ్రామసింహున కెఱు
కపఱచెను అప్పుడు సంగ్రామసింహుడు హంసి రాజహంసకుఁ డగుఁ
గాక కాక మొత్త నున్నచును లాటి కమలకుమారి వెల్లవేసికొని
నను హంసయగునా? పోయినది గోగడ్డకునా? యువ సైనిసింహి
తృణీకరించి యతనిని బలిపివేసెను.

అప్పటినుండియు నుదయభానుని హృదయమున సంతాపాగ్ని
ప్రజ్వలింపసాగెను. కాని, కమలకుమారిని హస్తగత మొనర్చు
కొనుటకు బ్రయత్నములు మానడమ్యోహ. అట్లునై గమలకుమారి
వీరసింహుని వరించి పెండ్లాడుట నెఱిగినప్పుడాతని సంతాపాగ్ని
జ్వాలలు మేరమీరును వీరసింహుఁ డుత్తమరసపుత్రపేరుఁడు రాజ
కులోత్పన్నుఁడు. ఉదయభానున కితఁడు పితృవ్యపుత్రుఁ డనఁ దగును.
వీరసింహుని జనకుఁడు నుదయభానుని జనకుఁడు నేకోదరజన్ములు.
కాని యుదయభానుఁడు తనతండ్రికి దాసీపుత్రుఁ డగుటచే నెవ్వరు
వీరద్దఱ నన్నదమ్ములనుచుండ లేదు. ఇరువురు నించుమించుగ నేక
వయస్కులు. ఇరువురు నొక్కచోటనే విద్యల నభ్యసించిరి. కాని
పిమ్మట యుక్తవయస్కులైనప్పుడు రాజనభలో వీరసింహున

కథిక సన్మానము లభిచుచుండెను. ఉద్యోగపదవియు, గ్రామకర్మముగ నధికాధికము కాగా నతడు రాణారాజసింహుః కత్యంతకృపాపాత్రుఁడయ్యెను. ఇవియున్నియు జూడ దాసీపుత్రునకుఁ గనుగుట్టెను నాడు మత్సరగ్రస్తుఁడయ్యెను వీరసింహునెడఁ గ్రోధద్వేషము లొడమెను.

ఇట్లు తా నెన్నివిధముల వీరసింహునకు సమాచారము ననిపించుకొనవలయు నని ప్రయత్నించినను లాభము లేకపోయెను. అటుపైఁదా మనసారఁ గోరినకాంతామణియు వీరసింహునకే లభించెను. ఇక నిచ్చట నున్న తస్థిశికి వచ్చునవకాశములు లేవు. సకలసన్మానములును వీరసింహునకే లభించుచుండెను. తనను బాధకరించువారైన వేళ నుండుచో నీ సమస్యను ద్వేషము, వెరాజసింహుచిరకాలముపాపాకాతమునర్చుకొనవలయు నని తలచుచుండెను. కాని రాజసింహుఁడు సామాన్యుఁడ? ఔరంగజేబునాట లీతనిముందు సాగినవికావు. రాజసింహుఁడు, తనజాతీయులతో నేక మై యెట్టులైన నీతని లొంగించుకొనవలయు ననియు, హిందూ దేశమున మొగలులరాజ్య మేలేకుండఁ జేయవలయు ననియు భావించుచుండెను.

ఔరంగజేబునర్తనము లెప్పుడును సరిశరీతి నుండవు. తనయాశాత్మకై సర్వదా ప్రయత్నము లొనర్చుచునే యుండును. అట్లే యిప్పుడును రాణారాజసింహునిరాజ్యమున నెవ్వరైన దన కంకితుఁడగునే మో తనస్థానమున నచటిన్యత్రాంతము లెఱుంగ వచ్చునే మో యని యరయుట కై యందందు సైన్యములఁ బంపి యుండెను. ఉదయభానుని యద్భుతచక్రము తీరిగిపోయెను. అతఁ డవ్వారి

తో, గలిసి కుట్రయి పన్నుట కారంభించెను. వీరు పాదుషాహా క
త్యంతప్రియుడయ్యెను. వీర జేమి చేసినను బాదుషా మన్నించు
చుండెను. ఇట్లుగుటతో నుడయభానునిగర్వము సహాకారము మి
న్నంట సాగెను. కొలఁదికాలమునకే రాజసింహునకు వీనియెడ న
నుమాన ముదయించెను. అంత వీనిని రాజ్యమునుండి వెడలఁగొట్టిం
చెను. నిజముగా వీని కష్టము మరణశిక్ష మే తగినది. కాని వీనియ
దృష్టబలమువలన దేశభ్రష్టతయే లభించెను!

ఇక నేమిభయము? ఉడయభానుఁడు నిర్భయముగా, బహిరంగ
ముగా డిల్లీశ్వరునాశ్రయించెను. ఇతఁడు సుగంధద్రావ్యములు, చతు
రభాషామండు, కుటిలనీతివిశారదుఁడు, శూరుఁడు! తా నుడయపుర
రాజనాశస్థుడననియు, రాణాబంధువుడననియుఁ జెప్పుకొనుటయె
కాక డిల్లీశ్వరునాశ్రయించుకొన్నదే మహమ్మదీయచక్రవర్త్యును స్వీక
రి చెను! ఇక నొరంజజేబుసర్కుఁ గావించిన దే యున్నది? - క్రమక్ర
మముగా నితఁడధికాధికారపరచుచు నుండఁ జొరెను. అనంతకాలమున
నే యశారంగజేబుచక్రవర్తి కత్యంతవిశ్వసనీయులును, వాంఛకరిక
మిత్రులును, సగుసరదాగులలో నొక్కఁడయ్యెను.

శారంగజేబుచక్రవర్తి కుటిలనీతియందే మిగులసంతసింపచుం
డెను. రాజపుత్రస్థానమండలిరసచక్రమును సమూలవిచ్ఛేద మొన
ర్పవలయు ననుబ్రబలేచ్ఛ యొకప్రక్క, వక్షిణాపథమండలి శివాజీ
మహారాజును, దత్తాత్రేయమహారాష్ట్రరాజ్యమున నడుగంటఁ బెఱికి
వేయవలయు నను మహాత్కాంక్ష మఱొక్కప్రక్క నీశచింతాధిగమ
చుండెను. అందునను శివాజీమహారాజు డిల్లీనుండి గుప్తముగాఁ
బాటిపోయినప్పు డశారంగజేబు మిగులదుఃఖించెను. అప్పు డతఁడు
తనగడ్డము నెవ్వరైన బలిమిని నూడవీ? యున్నను సంతగ దుఃఖం
చియుండఁడు. కుటిలనీతితోఁ దానింతప్రవీణుడై యుండి యెంతె

డము (దుర్గము) మాత్రము వాని కేయ నైతిని. కావున, దద్రక్షి
ణార్థము నీ వరిగి దుర్గమాన సుగము. అతియేగాక, జన్వంతసిం
హునిప్రవర్తనమునెడ సృష్టి యుచును. అతఁ డొకవేళ స్వామి
దోహి యై శివాత్మని గలిసె నే మో తెలిసికొనుము. అదే నిజ
మైనచో సిద్ధినిపూర్వముగా నా కెఱుకవలసివేసి వాని యధి
కారపక్షమే గాక వాని రాజ్య మంతయు నీదె—జోధపురమునకు
నీ వధిపతి వగుదువు రాజపుత్రు లందఱు నీకుఁ బావాకా) తు లగు
దురు. కనుజాగరూకతతో మోగుము.” అని యాజ్ఞాపించెను.

అయాచితముగ నత్యల్పకాలముననే తనకొదవ నున్న మహాన్న
సంభరితుఁ డయ్యెను. యె చక్రవర్తియెడల
ప్రవర్తన మంతయు

యలు గానచో మాత్ర మేమి ! నాయుత్తరీకబుద్ధిబలము లేదా?
కానలసినన్ని సేరములు సృష్టించి వాని నై మోష లేనా? వలసిన
న్నివిధనములు చూపఁ జాలక పోదునా? ఎన్ని మోసము లైనఁ
జేయ లేనా! నాఁడు నిజముగానే మీమెడ దోహ మొనర్చె న
పాదుషహాకు నమ్మికఁ గలుగఁ బలికి, సిద్ధర్థనములఁ జూపి, వాగ్దత్త
ము మేరకు జోధపురరాజ్యముఁ గొనెడను. దక్షిణాపథమునకు సుబే
దారియై గైకొనెడను.” అని తనలో కానాప్రకారమున నాలోచిం
చుచు సంతోషసాగరమున నోలలాడ సాగెను. ఇన్నిటికి నవసరము
లగు కవటవ్యాహముఁ జానప్పుడే విచించుటకు నిశ్చయించెను.
మొగలుసైన్యమున వేముభటులకు రెండువేలరణవాగ్ధ్యములవారుం
దురు. అట్టి ననుసరించియే యుదయభాసిని సైన్యము నుండెను.
తనకు సహాయార్థము రసపుత్రయోధుఁడే వేయిచుండనిఁ దీసికొనెను.

ద్రోహి యగుశివాజీ నట్టులైనఁ బట్టిరం డని యారంగజేబుచ
క్రవర్తి మోలజీముజస్వంతసింహుల కెన్నియెన రహస్యాజ్ఞాపత్రము
లఁ బంపు చుండెను. వారికడనుండి సమాధానము లేదు. వా రేమి
చేయుచుండినదియుఁ దెలియ లేదు. చక్రవర్తి సామాఖ్యలోచనా
దోళితుఁ డయ్యెను జస్వంతసి హుడు తన మాజ్జు ధిక్కరించి యుం
డునా? శివాజీ పీచి నొడఁ బఱచికొని యుండునా? జస్వంతసి హుడు
విశ్వానథాతుఁడై యుతనికి లోబడి యుండునా? చక్రవర్తికి జస్వం
తసింహునెడల ననుమాన మున్నుంచెను! అనుమాన ముండయించి
నంతనె తనవ్యూహము లన్నియుఁ దనకాంక్ష లన్నియు నడుగంటఁ
గదా యని యతఁడు పరితపింప సాగెను. అతట జస్వంతసింహ
నడవడిపైఁ గన్ను వేసి యుంచటకు నిశ్చయించెను. అతఁడప్రవ
ముఁ జక్కఁగఁ బగిక్షింపుటకుఁ దగినవా రెవరు? ఎవరి నిప్పు డా
ర్యమున కంపఁడగును? అని విచారించు చుండ నుదయభాసుఁడ
నిహృచ్చతువులకు గోచరఁ డయ్యెను. ఆక్షణమే వానిని దననమక్ష
మునకుఁ బిలిపించెను. “ఉదయభానుజీ, నీకు సహాయార్థము చేవురు
రాజపుత్రసిపాయీలఁ గొనిదక్షిణాపథమునకుఁ దత్క్షణమే బయలుదె
ఱుము. జస్వంతసింహమో అజ్ఞములకొఱకు మఱి మూఁడు వేలు సిపా
యీల నీవెఱటఁ దీసికొని పొమ్ము. మఱియు, నేనొసఁగు సంచి
(జాబురహస్యముగా నందుంచిన సంచి) జస్వంతసింహున కిమ్ము. సా
యాజ్ఞ శివాజీకిఁ దెలియఁగలదు. ఆమామూవి కోండాణగడమునకు
రాగలఁడు. శ్రద్ధసమయముననిన్న బోలినశూరుఁడగునది దాఁడఁడయ
క్కడ నవసరము. ఆపరిసరప్రాంత మంతయు శివాజీ కిచ్చితినే గాని
కోండాణదుర్గము మనయధీనమం దున్నది. ప్రాంత మంతయు నత
నికి లోబడి యున్నది దుర్గముమాత్రము మాన కున్న నెఱివో చే
యవచ్చును. ప్రాంత మంతయు మనచేత నున్నట్లే. కావున, నాగ

వారివెంట వార్యములవాండుకొందురు. జన్మంతసింహులకు సహాయార్థము మూడువేలమిశ్రధతులుండిరి. సైన్యమంతయు నాలుగువేలయ్యెను. కాని వార్యములు వాయించునా రంతకు రెండింతలుండిరి. ఇంతటినుచో సైన్యమును దీసికొని, యువయభానుడు తాజోధపురపునుహరాణా యెనల్ల సంతసించుచు, మిక్కిలిసంబరముతో డిల్లీపట్టణమువీడి దక్కనుప్రాంతములకు, కోడలాణగడమునకు బయలుదేరినాడు.

ఎంతస్వల్పముగ నున్నతపదవి లభించినను గన్నమిన్నఁ గానక గర్వించుట సీచమానపులకు సహజము. అట్టియెడ నువయభానునిఁ గూర్చి వేఱుఁ జెప్పనేర! ఉదయపురమున నీచాతినీచుఁడని కులహీనుఁడని రాజద్రోహియని, తీరస్కరింపఁబడి పరిహసింపఁబడి రాజ్యమునుండి వెడలననుపఁబడినయీ యువయభానుడు నేఁడెంతయశాన్నత్యము నందెను! ఢిల్లీశ్వరుఁ డొకంగజేబుచక్రవర్తి కత్తతవిశ్వాసపాత్రుఁ డగుసరదారుఁడయ్యెను. తోధపురసింహుననవినిచ్చెద ననియు, దక్కనుప్రాంతములకుఁ బ్రాతినిధ్య మొనఁగెదననియు ఢిల్లీశ్వరుడు వాగ్దత్త మిచ్చి యుండెను. కుటిలసీతవిశారదుఁడగునొకంగజేబునకు సైతము కనుమొజంగి చాటిపోయిన మాయావిని శివాజీని అడఁచుట కై బయలుదేరి యున్నాఁడు. వెంటనపారసేనాసాగరము! ఇంతటిపరివారసహితుఁడై మేవాడ రాజ్యమునకుఁ బోయి యచటివారినందఱు జకితుల జేయవలయు నని యితనికి గోర్కె జనించెను. అక్కడివారి తని బరిహసించినవారే, తీరస్కరించినవారే! అట్టివారియెదుట దనయశాన్నత్యముఁ బ్రదర్శింపవలె నని గోర్కె జనించుట యాశ్చర్యమా! అంతియే కాక వారందఱు చేతను మన్ననల వడయుదు నని యతనికి నమ్మిక కావున ఢిల్లీనుండి దక్కనుప్రాంతములకు సరళ మగుబాట యుండినను నటు పోవుట

మాని మేవాడరాజ్యమునుండి పోవలయు నని యీనైపులకుఁ బోవ
సాగెను. ఇప్పు డా నేనానమూహమునకు దాన నాయకుఁ డగుటచే
నెవ్వరు నీతనియజ్ఞ మిఱుకు. కావున వారిప్పు డారవలీపర్వతము
దలియొకమార్గమున నడువ సాగిరి. నేనాధిపతియు సైనికులును నీటు
లందందు విడియును విశ్రాంతిఁ గొనుచు, హాయిగఁ బోవు చుండిరి.
అది చూడ, వా రేయుద్ధమునకుఁ బోవునట్లుండక, యేదోవివాహ
మునకుఁ బోవునట్లుండెను?

ఔరంగజేబుపరిపాలనమున సైనికు లందఱుసాధారణముగా విష
యలోలు గై పానాదిదుర్వ్యసనాధీను లై యుండిరి. వారికి జిహ్వా
శౌల్యము ప్రబలము; దోపుకున వధికదృష్టి; ఆదోపుకులయందు
ముఖ్యముగాఁ గాంతాకనకములయెడ నత్యంత మనుప్రీతి; కావున
మీలను నాశము చేయు
చియే యుదయభా

నైపులతో నీతి స్పష్టభాషణ
ప్రియుఁడు, కావున నతనినొరంగజేబు మిగుల ద్వేషించు చుండెను.
కావున నేవేళ కేమివచ్చునో యని నర్వదా తనరాజ్య సంరక్షణము
నందుఁ దత్పరు డై యతఁడు బహుభాగమాకతతో మెలంగు చుండెను.
ఏయేమార్గములలో మొగలుసైన్యము ప్రవేశము కావచ్చు నని
యతని కనుమానము కలుగుచుండెనో యాయా ప్రదేశములను,
మార్గములను, రక్షించుట కై తనకత్యంత విశ్వాసును, స్వరాజ్య
రక్షణముకొఱకు స్వధర్మసంరక్షణార్థము ప్రాణములైన సమర్పింపఁ
దత్పరు లగువీరనాయకుల నేర్పఱచి యుంచెను. కమలకుమారి
భర్త వీరసింహుఁడు. రాజసింహున కధికప్రేమ పాత్రుడు. పవిత్ర
రసపుత్రకిశోరము మొగలులకు బరమశత్రువు మహాపరాక్రమోపే

తుఁడు కావున నె రాజసింహుఁ డతని నారవలీపర్వత మార్గసంరక్షణ మునకు నియమించెను.

ఇత్తీరున నన్ని నైపులను శత్రువులకు, జొరరాక కట్టుదిట్టము లొ నచ్చుటలో రాణాయుద్దేశ మేమన, నేవేళ్లకైన నొరంగజేబు సైన్య మేవైపున వచ్చినను, నచటివారు తమ కావార్త పంపి తానింకను డత్సహాయార్థము సైన్యముఁ బంపునట్లు శత్రువులను రాజ్యములోనికి రాకుండ నడ్డగించుటయే కావున నిష్పాదుదయభానుఁడు తన సైన్యముతో సీదేశములకు రావలసినయవసరమే యుండలేదు. కాని యతఁడు తనయున్నతపదవి తనయాశంబరిపటాటోపములు, నీదేశ మందలి వీరులకుఁ జూపి, తనయెడ నీర్వ్యవహారం జేయవలయు నని యు, నదనొదవిన, నేదేనొకచోటఁ దనపరాక్రమము, బ్రకటించి కొండలు వీరులజంసి ముఱి కొండలు నైన బంధించి యారంగ కడకుఁ గొంపోయి పామచూపూర్వకమున కను సంపాదనపవలయు యు సిట్టు లనేక విధముల నాలోచించి మేవాడ రాజ్యమున డక్కను ప్రాంతములకుఁ బోవుటను శత్రువులకు డయ్యెను. కావున, మార్గమునం వందందు విడియుచు, సావకాశముగా మహాల్లాసముతో వచ్చు చుండెను. తన కిప్పు డదృష్టచక్రము తిరిగిపోవుటచే నేదేనొకపరాక్రమ కార్యము తనవలన ఘటిల్లినఁ దనకు మఱిం తలాభ మొనవఁ గల దని, నానందసాగరమున నోలలాడుచు, నుదయభానుఁ డనతి కాలమునకు మేవాడ దేశమందలి యొకకాననముఁ బ్రవేశించెను. అచట నొకబయలు చూచి, యందు సైనికుల విడి యఁ జెప్పి, తాను మృగయాత్రీడ కై యాయరణ్యాంతర్భాగమునఁ జాలదూరము పోయెను. అప్పుడు తనతో నించుమించుగ నేబడిసిపా యీ లుండీరి. అతఁ డాయరణ్యమున నడవిపందుల వేటాడుచు, వీని వెంటఁ బోయి నాకస్మికముగాఁ గమంకుమారి చితారోహణ

మొనర్చుస్థలమునకు వచ్చిచేరెను. వెనుకటిప్రకరణమున నడువఁబడి నరీతి నామెచితారోహణమునకు విఘ్నముఁ గల్పించెను.

కమలకుమారి హృదయమునఁ బ్రాధాన్య మొసరించి యాతని పాదుకల హస్తమం దిడికొని సొదసొచ్చుటకు ముందరి కరిగెను. అంతలో నీసైనికు లాసాదను సమీపించి యామెను జుట్టిముట్టిరి.

ఈయాగంతుకు లెవ్వరో సంగ్రామసింహాదులకుఁ దొలుదొల్ల తెలియ లేదు. హైందవస్త్రీ, రాజపుత్రకాంత, క్షత్రియవనిత తన పతితో సహగమన మొనర్చునుండ, నామె పవిత్రకార్యమున కిట్టి విఘ్న మొదవించుట కేహ దేవుఁడు నాహసింపఁ గలఁడు. వీఁడెవఁ డో కఱకుఁదుఱక యై యుండఁ బోయి నని వా గూహించిరి. కాని, స్థలకాలమునకే - - - - - సంచెను. ఆసేనానాయకునిచ్చు చున్నను, తీరుచుబట్టియుఁ బటాసే కాడని స్పష్టమగు

అయినను సేనామయము వారేకాంతో, వారెవ్వరగుట యుఁ దెలిసికొనుటకుఁ దగియుండ లేదు పవిత్ర మగుసహగమన మున కడ్డువచ్చు వారి దఱికియైనను నాపవిత్రకృత్యములు సాంగము గా నెఱవేర్చ వలయు నని సంగ్రామసింహుఁ డనుకొనెను. కొవున, వెంటనే యతఁడు తనకరవాలముఁ దీసికొని, వారి పై దూకెను. ఉదయభానుఁడు నీనూతనశత్రువు వెదుక్కొన సైనికులు కాజ్ఞాపించెను. కమలకుమారి బోలినపతిని తాతిలకము సహగమనము చేయనుండ దాని నాటకపట్టుట క్షత్రియునకు గోపకారణము గాక మతేమున్నది? వైరిసైన్యసంఖ్య యేఁబడి యైనను గమనింపక సంగ్రామసింహుఁడు వారి పైఁ దలఁ పడెను. కాని, వైరులు శమలోనొక్కని కాటుగురున్నాడు! కమలదేవియు స్త్రీయై-త్వరలోనే యుద్ధ

ము ముగిసెను. సంగ్రామసింహుడు గాయము తగిలి నేల బడెను. తక్కినవారు మరణించిరి.

ఉదయభానున కిప్పు డొదవినయానందమును వర్ణనాతీతము. నిజముగనే తనకదృష్టచక్రము తిరిగిపోయినది! ఇప్పుడు మన్నజేపట్టినను నది బంగారము కాఁ గలదు. స్వర్గమునకుఁ దనకు నింక నొక్క వేరెడే దూరము కలదు. ఆహా! దైవలీల! ఢిల్లీనుండి దక్షిణాపథమున కట్టులే పోక యీమార్గమునఁ బోవలయు నని తనకుఁ దోఁప జేసినదైవము నెంతకొనియాడ వలయును! ఢిల్లీనుండి బయలుదేరునప్పుడు కమలకుమారి యిట్లు అనాయాసముగాఁ దనకు లభింపఁ గలదని కలనైన నాతఁ డెంచి యుండ లేదు. అంతియేగాక, యప్పుడే కాలజ్ఞుడైన నిట్లు జరుగఁ గలదని నుడివి యున్నను నతఁడు పేని జ్యోతిషమునకు సన్నిహితుడైన యుండును. ఇదియు మున్నెడకస్మిము నిట్లు జరుగుటవలనఁ దనకు స్వర్గాధిపత్యము లభించినంతగా నెంచుకొని వ్రణబాధితుడై పోయియున్న సంగ్రామసింహుని హుళి నుండఁ దలచుచు యుదయభానుఁ డిట్లు పలుకఁ దొడఁగెను:—

“ఏమి, మామా, హంసి హ సను జెందవలయునే గాని, కాకమును జెందదుకదా? ఇప్పు డేమనెదరు? మీహంసిని జేపట్టినరాజహంస మానససరోవరమునకు వెళలి పోయెను. మీహంసి—వాని హంసి—యిప్పుడు కాకము చేతఁ జిక్కినది. ఆహంసి యాహంసవెను వెంటనే యెగిసిపోవ ననుకట్టి యుండెను; గాని యీకాకముతోనే జీవయాత్రఁ గడుపు మని నుడుట లిఖింపఁబడియున్నది. కావున నిప్పు డేమందురు? ఈకాకముబాటిఁ బడక తప్పించుకొనుట కేదైన మార్గ మున్నదా? ఏమి, మామా, యిప్పుడు మీరీకాకికి మానుగా రైగిరి—ఇంకఁ బలుక లేరా?”

సంగ్రామసి హుళకు భయంకరముగాఁ గాయములు తగిలియుం
డెను. కమలకుమారియు దేవలదేవియు నాతని సమీపమునఁ గూ
ర్చుండి తమచేలాంచలముఁ జింపి యాగాయములకుఁ గట్లుకట్టుచుం
డిరి. ఉదయభానుని యిప్పు భాషణములు విని 'వారు మిగులఁ జిం
తించిరి. కాని, యేమిప్రయోజనము? దుష్టులతో సభాపించుట
తమ్మి కను సనమానకలుప వారిఁ బోష్యహించునట్లుగునని తలఁచి
కమలకుమారి మానయువాఁ ధారిణియై తనకండ్లి కుపచరించుచు
గూర్చుండి యుండెను. సంగ్రామసింహుఁడు గాయములనుండి రక్తి
ప్రావమగుటచే నశక్తుడై కనులుమూసికొని పడియుండె. ఇంతలో
దేవలదేవి యేడియో మాటాడ నుక్యమింపఁ గమలకుమారి యా
మెను వారింజెను.

అక్యములతో నోనా

పుత్తు రనియు, నందు

లనాడ వచ్చు నని

మొసఁగకున్న నధిక

ముగ మండి పడును. ఉదయభానుని ప్రస్తుతస్థితి యట్టిదే. సంగ్రామసిం

హుఁడు గాని కమలకుమారి గాని, దేవలదేవి గాని, వారి పోటు

మాటలకు బదులాడ కుండుటచే వాఁడధి కావేశపరవశుడయ్యెను.

“సంగ్రామసింహా మీ రిప్పుడు మానధారణ మొనరించి సంత

జరుగనున్న దానిని దిప్పించుకొందురా? రాజసింహుల కభిమానవర్తి

మండలివాఁడవు నీవు; అట్టివానిని నిన్నిప్పుడుపట్టి పాదుసాహకడకు

గొంపోయి యతని సంతృప్తి పఱచెదను. అనంతరము నిన్ను గారా

గృహమున నుంచిన యిహంసిని నాయధీనము గావించుకొందును.

ఈయుదయభానుని గాక మిది భావించినను నీహంసకాంత యీ

కాకినే వరించును. ఈకాకి కంతముననే పూలదండ వేయ గలదు

ఇక వేరుగతి లేదు. నీ వెద్దానిని నాకిచ్చుటకు నిరాఃరించితివో
యదియే పరమేశ్వరకృపన, అల్లాకృపన, హకు జెందవలసియుండెను
కాని నడుమ నీ వడ్డువచ్చి కొంత కాలయాపన మొనర్చితివి. అంతే
లే జేక, మిమ్మందఱు జక్రవర్తినమక్షమునకు గొంపోయి, యావ
ద్వృత్తాంతము నాతనికి విన్నవించి, యతనికడనుండియే యీమెను
నేబట్టి గెల్చెకొందును" అనెను. సంగ్రామసి హుఁ డిఁకఁ గోపమునడ
పలేక పోయెను. వ్రణములనుండి రక్తస్రావముకు చున్నను, నాదుష్టు
సిద్ధర్థాభిషేకు రోషము వహించి, తటాలున లేచినిలువబడి "ఉదయ
భానూ, నీవు క్షత్రియుడవు. రసపుత్రుడవు, వీరుడవు. అట్టి నీవు
సహగమనము నంటివవిత్రిధర్మము నాటంకపఱచెదవే! ఏయమ
తనభర్తతో, జితార్హోహం మొనర్చి కైలాసమున నేకలింగశ్చ సమ
క్షమున కరుగ సంసిద్ధుడై యుండెనో యీమె కడకు వచ్చి మాన
నాదుష్టుని సమక్షమున కిచ్చి కొని పోయెదవా? ఇది యే ధర్మక్ష
యత్వము! ఇదియేనా నీరసపుత్రత్వము ఇదియేనా హైందవధా
మందుఁ గలనీయభిమానము! అంతకన్నను నీవు—" అని రోష
యత్తడిత్తుఁడై యింక నేమో పలుకనుండ నుదయభానుఁడు పరి
హాసముగా నవ్వెను.

"సంగ్రామసింహా, నేను నీకు నిజ మగుక్షత్రియునిగను నిజ మగు
రసపుత్రునిగను: నేను కనబడు చున్నానుగా! నే నెవ్వడనో నీకు
మఱపు కలిగెనా? అట్లయిన స్మృతిఁ దెచ్చెదను, వినుము. ఆక్క
లను నున్నమునఁ బొటలించి వెల్లవేసికొనినకాకిని. నేను క్షత్రియుఁ
డఁ గాను. ఈకమలకుమారిని నాకిచ్చి వినాహము నేయుమని
నాడు నిన్ను నే నడుగ నేమని యుత్తర మిచ్చితివో మఱచితివా?
నాతల్లి దాసియే కాసిమ్ము. అది నాదోష మగునా? కాని యాదో
షముమూలమున నేనే గాకమ నైతిని. ఇప్పుడు ఆక్కలు మాటిన

వి. కావునఁ బూర్వ మేహంసిని నా కీయ నని నీవు న్పవ్వముగ నిరా
కరించితివో యామెయే నీతోఁగూడ నా బాటికిఁ జిక్కి యున్న కార
ణమున నిప్పుడు నేను తీర్చియుండను రసపుష్పండునైనై తిఁ గాఁబోలు!
మామా, చెప్పెన వినుము. నే నిప్పుడు రసపుష్పండును గాను.
ముసలమానుధర్మము స్వీకరించి యున్నాను. మఱియు బాదుషాహ
సమక్షమున యీ కమలకుమారిని “నీకా” కట్టెదను. అనంతర మే
డక్షిణమునఁ గొండాణదుర్గమున కామెను గొప్పో యెదను.
తెలిసెనా?

ఇట్లు పలికి వాఁడు మఱొక్కఁడతీ మర్మాఘాతముగా వికటహాస
ము చేసెను.

ఉదయభానునిసంతోషమునకుఁ బారమే లేకపోయెను. ఎవ్వరుదయ
పురమునఁ దన్నతినీచుఁ డని నిందించిరో వారే తనచేతి కప్పుకు
చిక్కి యున్నారు. ఏమాపవతి యగు కుమారిని దా వలచి, తత్పా
త్తికొఱ కనేకప్రయత్నము లొనర్చియు విఫలమనోరథుఁ డై యుం
డనో యామెయే యనాయాసముగా తలపని తలంపుఁగా హస్తగ
త మై యున్నది. ఇటి వేళను వ్యర్థ మొనర్పఁ దగునా? ఆవెంటనే
వారు సంగ్రామసింహునిఁ గమలభువ్వారిని నిర్దేశించి మఱల నిట్లని
యెను. “సంగ్రామసింహుని మఱల మీకు విన్నవించుచున్నాము. ఇప్పు
డు మీరూఁతురితో నాతోఁ గూడి రండి. నేను గాక మనోకాన్డ
యిప్పటికి దీర్ఘకాలమునుండియు తెక్కలను సున్నచున్నాఁడధిపతిదీపి
తెల్లనివిగాఁ జేసికొని యున్నాను. పైచూపునకైనను హంస నై
యున్నాను. ఇప్పు డీహి సిన నా కొనఁగుట కాటంక మేమియును లేదు.
కావున నెట్టులైన నీమెను అంగీకరించుచుమాకడకు గొనిరండు.
ఈతక్కుంగలవారు ధారాతీర్థమందియే యున్నారు. కావున మీరు
మీపుత్రికయు నీద్వితీయస్త్రీ మీరు మూవురును నాతోబయలుదే
లుఁడు ఈద్వితీయస్త్రీ- యెవరైన నేమి- కోరినయెడ నింటికిఁ బంపివే
యును. ఈమెను సురక్షితముగా నిలుఁ జేర్చుటకు నాపరివారమునఁ
గొండఱవలయు నన్న బంపెదను.

దేవలదేవి యెంత చెప్పినను నింటికిఁ బోవ నీయకొనెను. కమలకు
మారి నిట విడిచి నే నొక్కరిత నింటికిఁ బోవ నని యామె యుద
యభాను నెదుటనే శపథము వహించెను. ఆమె యధికసంతప్తయై

ట్లున్న నట్ల యగుగాక? నీ వేమిచేయుదువు? వీడు నిన్నిలు చేర్చెద ననుచున్నాడు. ఈతరుణము పోగొట్టుకొన నేల? నీవు మాకడనుండి చేయున దేమియును లేదు. కాని యిప్పుడు వెడలిపోయిన మాత్రమున మా కెంతో యుపకరింపగలవు. మాకు విముక్తి కలుగుటకు నలయు సాధనములఁ బరికింపఁ గలవు. ఉదయపురమున మాయీ కష్టస్థితిఁ దెలుపఁగలవు. అక్కడివారిని సాధ్యమైన నీదుఁజేర్చుచి మీఁది కంపగలవు. కావున నిప్పుడు నాచూచి బాటింపుము. ఇంటి కరుగుము. మామూలమున నీవేల పృథాబాధ లొందెదవు "పితాజీ నటు జూపము" వారీ మూర్ఖులొందుడి లేతురో లేనరో కదా? దేవలా అరుగుము. నీ విరికికగుగుము. అందుండి మావిముక్తికి సాధనముల నరయుము. "అని ధీనమాని ప్రతిపూఁడెను.

“కమలా, నీ వేమిచేయుదువు? నీ దేహమునఁ బ్రాణములు మరలకు నిన్ను విడిచి నే నొక్కతెనే పోవకు. పన్నుకొరచిన నప్పటి మాట బేరు. గాని, నాబొందిన బ్రాణములున్నంతవఱకు నిన్నొక్క నెమున మై బాసి నే నుండను అట్లే బాధలొదవెనా మన కిద్దఱకు నొక్కమాటె యొనవును. ముక్తియె కలిగెనా యిద్దఱకు నొక్కమాటె కలుగును. కాని నే నిప్పుడు నిను వీడిపోవను. అని దేవలదేవి బదులుపలికెను.

ఇంతలో నుదయభానుఁడు మరల వీరిచేతకువచ్చెను. సంగ్రామసింహునిస్థితి యెట్లున్నదో యని పరీక్షించి చూచెను. అతఁడు జీవించునో లేదో యని యనుమాన మొదవెను. సంగ్రామసింహుఁడు చేతనాశూన్యమై పడియుండెను. తనచుట్టు నేమి జరుగుచున్నదియు నాతనికి దెలియుటలేదు. ఇతఁడు మరణించునేమో యని యుదయ భానునకు సంశయమొదవెను. భీతివొడమెను ఇతఁడు మరణించిన మాత్రమున నుదయభానునకు భీతియేటికి? తనయాశలకీతని

మరణమధ్యవచ్చునా? తనరూశయములుతీరకపోవునా? అదియేనా
భీతి? కాదు. కాదు. “మేవాడ మంజులి మహాపరాక్రమశాలి సంగ్రామ
సింహుడు నగు సంగ్రామసింహుని ప్రాణములతో నాశక్తిసామ
ర్థ్యములను వినియోగించి ప్రాణములకు తెరించి పట్టి దేవరసన్ని
ధానమునకుఁ దెచ్చితి” ననివాఁడొరంగ జేబుకడ వచించి యతని
మెప్పు నందవలయుననియు, దోడివారల నోటబహుపరాక్రమ
శాలిననిపించుకొనవలయు ననియు నాతనికోరిక కాని, యతఁడు
మరణించిన న దెట్లుకును! కావున, సుదయభానుఁ డతనిఁ బాదుషా
సమక్షమునకుఁ గొంపోవు పఱకు నైనఁ జావకుండిన బాగుండు నని
తలఁచు చుండెను. కావున నిన్నిప్రయత్నములు! మఱియు,
నిచ్చోటు వాసిపోవువఱకు నిక భీకరానియును మాటయునునాఁడఁ
యోజించునట్లు

సంగ్రామసింహుని
కొక్కటి గతులకునూరి కొక్కటి దేవలదేవికొక్కటి కాని, దేవల
దేవి యందున కంగీకరింప దయ్యెను. తామింట నుండి యెక్కివచ్చి
నరథముననె వత్తు మనియు, దాము మూవురు నందే యెక్కవలయు
ననియు, సంగ్రామసింహుని నిప్పుడు వేరుచేయ మనియు, నామె
పట్టు పట్టెను. ఉదయభానుఁ డందున కెట్లెట్లో యంగీకరించెను.
సైనికు లొండొరుల పైఁ దలపడినపుడు బెరటి యాదండఁ జెదటి
పోయినయెద్దులఁబట్టి తెం డని యుదయభానుఁ డాజ్ఞాపింప నలువురే
వురు పోయి నానిఁ బట్టి తెచ్చి రథమునకుఁ గూర్చిరి. అంత సంగ్రా
మసింహు నందుఁ బరుండబెట్టి కమలాదేవల లాశని కిగుప్రక్కల
కెట్లెట్లో క్రొక్కిరిసి కూర్చుండిరి.

అనంతర మీబందీలఁబడినదును నిశ్చయించి, సైనికులు ముందునె
నుకలనుండి నడువ సాగిరి. ఉదయభానుఁడు తాను విడిసిపడ్డలమునకు
వచ్చి తనక్రిందినాయకున కేమియో చెప్పి తలవెంట నలువదేబది
మంది యాశ్వికులను మూఁడుఁజోలీలు, నెద్దబండి వెంట నిడుకొని
ఢిల్లీమార్గము ననుసరించెను. ఇప్పుడు సైన్య మంతయు వెంట నిడు
కొని ఢిల్లీ కరుగుట మార్గకృత్యము. తా నొక్కఁడే, యంగరక్షకుల
తో మాత్రమే ఢిల్లీ కరిగి, పాదుషాకుఁ దాఁ బట్టి తెచ్చినవారి న
ప్పుడెప్పి యచట జరిగిన దంతయు దెలిపి మట్లే దక్షిణాపథమునకు
బోనవెనుక దిరుగ వలయు నని యితఁడు తలఁచి యుండెను. కావున,
నాతఁడు తనసహాయ సేనాసాయకున కిట్లు లాజ్జాపించెను. “ఇక నున
యపురప్రాంతములో నుండి పోవుమత్నము మాన్పవలయును. ఇట్లు
ట జరిగిన దంతయు నొక్కవేలమునకుఁ బురమునఁ దెలిపి, వారు మ
మ్మచట నేమిచేయుదురో యిప్పుడు చెప్పలేదు. ఇట్లయపురముపాఠ
కిక మేము కనఁబడఁ గూడదు. కావున, మూర్తివ్రతము కొంతదప్పు
వెనుక కరిగి, ఢిల్లీ కేగుమార్గాముకడ విడిసి యుండుఁడు. నేను నిం
తలో వచ్చి మీ ముచ్చటఁ గలిసికొనెదను.” అని యాజ్ఞాపించి ఖా
ఢిల్లీతోరఁ బట్టి పోయెను. ఇంతలో సంగ్రామసింహుని కిట్టి బా
ధయుఁ గలుగ కుండ నలయు నని తనసైన్యములోని యొకవైద్యుని
గూడఁ దీసికొనెను. అనైద్యుఁడు తనకౌశల మంతయు వినియోగిం
చి సంగ్రామసింహునివ్రణములలో నుండి స్రవించు చుండినరక్తి
మును బంధించి నై చెను అప్పు డతని కొకింతహాయితోఁ జెను. అం
దందు విడియును, నేరఁదీర్చికొనుచు, వారు ఢిల్లీనగరముఁ జేరిరి.
అనెంట నే యుదయభానుఁడు మరల ఢిల్లీకి వచ్చిన కారణము పాదు
షాహాకుఁ దెలియఁబరిపెను.

మునకు విన్నవించెను. అంత నొరంగజేబు సంగ్రామసింహుని గమ
లకుమారి, కనకమునునకుఁ దెమ్మని కుగ్రిద్దుఁ డై పలికెను.

ఇప్పుడు దయభానుడు చిక్కునఁ దగులుకొనెను. ఇప్పుడేమి
చేయవలయును? చక్రివర్తి సంగ్రామసింహులఁ కనకమునున
కుఁ దెమ్మనెను. తోడితెచ్చటా? మాటటా? తెచ్చిన నొకలేళఁ
గమలకుమారి సౌందర్యలావణ్యములకు లుబ్ధుఁ డై యితఁ డామెను
దనయంతఃపురమునకుఁ బంపివేయు నేమో! అప్పుడు తనప్రియాస
మంతయు వ్యర్థ మగుగదా! తేకుండిన రాజాజ్ఞా తిరస్కృత మగును!
ఉదయభాను డాలోచించెను. ఏ దెట్టులున్నను బ్రభువాజ్ఞా తిరస్క
రింప వీలువేదు. కావున, వారినందఱిఁ బ్రభునన్నిధానమునకుఁ
గొంపోవ నిశ్చయించి కమలకుమారి కావృత్తాంతముఁ దెలిపెను.
కమలకుమారి తనలో నాలోచించుకొనెను. "పితాజీమరణోన్ము
డై యున్నాఁడు. మాటలాడుటకై న శక్తి లేదు. ఇప్పుట్టునా జీవితము
మునహించి యొరంగజేబుతో మాటలాడ ననియు గదా;
మ్ము; నాస్థితిగనులన్నియు నాతనికి నష్టము" దెలిపెను. ఈ
క్రూరాత్ముని నింద్యకృత్యములు పాదుషాకుఁ జెప్పెను. నన్ను విడువు
మని యతని వేడుకొందును. పాదుషా దుష్టుఁడే, హైందవధర్మ
ద్వేషియే, నావిన్నపముల నాతఁడు చెవియొగ్గి విచారా వినడా? విని
నన్నుఁ గనికరించునా? కనికరించి నన్ను విడుచునా? ఇది యసంభవ
మని యెఱుఁగుదును. అయినను విన్నవించి ప్రయత్నించి చూచెద
ను" అని యామె నిశ్చయించుకొనెను. జలప్రవాహమునఁ గొట్టికొని
పోవువేళఁ దృణము దొటికినను దదాధారమునఁ బ్రాణమురక్షించు
కొనఁ దగును. కమలకుమారి మనస్థితియునట్టిదే. ఆమె మనస్సుదృఢ
పఱచుకొనెను. అంత వార లొరంగజేబు సమక్షమునకుఁ గొంపో
బడిరి. వెంటనే కమలకుమారి ధైర్యముఁ దెచ్చికొని, దృఢస్వరమున

నిట్లనెను. "పాదుషా, నీకలధర్మ మెట్టిదై యున్నను నీధర్మ మెట్టిదై యున్నను, నన్యధర్మములను నీవెంతదేవ్విచు చున్నను, బతిప్రతాధర్మము సకలమతధర్మములయందును నొక్కటియేకగా? ఈ విషయమున పతిప్రతా ధర్మవిషయమున మీధర్మ మొకవిధమునను, మాధర్మ మింకొకవిధమునను నుండ లేకుకగా? అట్టియెక, నామతధర్మానుసారముగా నాపతిప్రతాధర్మోచితముగా నేను పతిప్రసహగమున మాచరించుచుండ, నీకిరాతుఁడు నన్నీడ్చుకొని వచ్చినాడు. ఇట్టిసమయమున నీవు నన్ను స్వేచ్ఛగా విడిచి పుచ్చుటయు, నీతని శిక్షించుటయు న్యాయము. ఇదియే ధర్మము. మీధర్మ గ్రంథములలోఁ గూడఁజ్ఞీలకుఁ బతిప్రతాధర్మమే శ్రేష్ఠ మని నుడుచుకొనియున్నాము. ఇట్లుగా భావింపుము. నాకు మిత్రమైన నీవు మానము. కాని, బంపివేయుము."

అట్లు విని యశారంగజేబు శ్చర్యకెఱుకెమాననుఁ డయ్యె. కాని, యతఁడు దుష్టుఁడు. ఇట్టిమాట లాతని కేల మతి కెక్కును? అంతియేగాక ఉదయభానునాతటిసరదారు కుపకారము నేసి యతనికృతజ్ఞతను సంపాదించుటకుఁ దగినతరుణ మిది. ఈతరుణము నాతఁడు న్యర్థపుచ్చునా? కౌతుకమొంతనేపు? ఒక్కక్షణకాలము; ఆక్షణము గడిచినవెంటనే యశారంగజేబున కాయమాయికయువతీనిస్సంకోచవాక్యములయెడ నగవు వొడమెను. "బాలికా, నీవనునది నీద్వస్త్రికి సమంజసముగనే యున్నది కాని, నీయట్టివా రీవెఱ్ఱిధర్మములపేరఁ దమసుందరశరీరము నగ్నికి సమర్పణము నేయుటఁ బరమేశ్వరున కిష్టము లేదు. వెలిసినదా? ఈయువయభానుఁడు సామాన్యుఁడు కాదు. శూరుఁడు అతిచతురుఁడు. మిగుల నున్నతాశయుఁడు. కావున, నిన్నితఁడు వరించి

‘నికా’ కట్టుటలో బాప మేమియును లేదు. అందు ధర్మవిరుద్ధ మేమియును లేదు. కాని, నీపతి మరణించి చాలకాలము గడవ లేదు. కావున, నిప్పుడే పునర్వివాహిత వగుటకు నీమన సంగీకరింపకుండుట సహజమే. అది కా దనను. కాని, నీకు మూడుమాసములు గడు విచ్చెదను. ఈమూడుమాసములు గడచువఱకు నీతఁడు ని న్నెట్టి బాధయు వెట్టికుండునట్లు జూచెదను. ఇతనికిని, నాయాజ్ఞ నుల్లఘించిసందున శిక్ష యవసరము నీ వీతనిచెంత నుండ వలయును. కాని, యితఁడుమాత్ర మిమూడుమాసములు గడచువఱకును నీతోఁ బలుకనైనఁ గూడదు. ఇదియె యితనికి శిక్ష. - ఉదయభానూ, వినుచున్నావా? నాయాజ్ఞ నశిక్రమించిన కారణమున నీకు మరణశిక్ష విధించుటయె నాజ్ఞయము. కాని, నీయెడల న గలవిశ్వాసబలమునను, నీయందు నాకుఁ గలప్రేమ పెంపునను శిక్ష విధింప మానితిని. ఈనాడు మొదలు రెండుమాసములవరి లోఁ గోండాణగడమునకు బయలుదేలుదు ననియు, నచటికిఁ బ నపిదప నొకమాసమువఱకు—అనఁగా, నేటినుండి నిండుగ మూడు మాసములవఱకు నీమెతో నేమాటయు నాడ నని నాతలముట్టి బా సనేయుము. ఈగడువు తీతినమఱుక్షణమే మధ్యాహ్నము మీతిన మఱుక్షణమే కావలయు నన్నఁ గాజీనిఁ బిలిపించి ‘నికా’ కట్టుకొ నుము. అంతకుఁ బూర్వ మేవిధముగనైన నాత్రపడితివా జాగ్రత్త ! అటుఁగాకపోయినఁ బ్రాణముండగనే కుక్కలకు నక్కలకు “నిన్ను వేయించెదను”

అని చిట్టపఱచి పాదుషా వానిచేఁ బ్రమాణముఁ గైకొనెను. అ నంతరము చిఱునగవుతో నాతఁ డిట్లనియెను. “ఈమూడుమాస ములు గడు వొసగుటలోను బ్రమాణముఁ గొనుటలోను నాయుద్దేశ మేదియో గ్రహించితివా? ఈపరిమిత కాలపర్యంత మైన నీవు స్వా

మికార్యమం దప్రమత్తుడ వై యుందు వనియు, నేఁ జెప్పినకార్యము లన్నియు జాగరూకుడ వై నెఱవేర్చు వనియు నాయుద్దేశము. మాత మిప్పు డేమి చేసెదవో! నీ వేమి చేయునదియు వెంటవెంటనే నాకుఁ దెలియు చుండును గదా!”

అని యనంతర మాతఁడు కమలను నిర్దేశించి “బిడ్డా, నీ దేహము నాకూరభయంకరజ్వాలలకుఁ గప్పంప లభింప లే దనియు, నందుకుఁ బాదుషా యంగీకరింప లే దనియు నన్ను శపింపకుము—అతని యబీష్టచింతనము సేయు చుండుము. ఈమూఁడుమాసములలోనె, ప్రస్తుతము జరిగినదె మంచి దైన దని నీకుఁ దోఁపఁగలదు. మూఁడు మాసము లేనాఁటితో నంత మొందునో జెప్ప వలయునా? కాని, నీకుఁ దెలియఁ గలవు? కొంచె మిశకమాసతిధులఁ బ్రము లాడి, వెంటనే లడిగెను.

బ్రాహ్మణుఁడు నేఁడు కార్తీకబహుళనవమి యని తెల్పెను. అంతఁ బాదుషా పరిహాసముతోఁ గను లెగుఱవేయుచు, మూడుమాసములు లెక్కించి మాఘబహుళనవమినాటికి మూఁడు మాసములు పూర్తి యగును. తెలిసెనా? ఆనాఁటితో ప్రథమభర్తయందలి నీపాతివ్రత్యము ముగియవలయును.” అని యామెకుఁ జెప్ప, యుదయభానునితో “వింటివా, మాఘబహుళనవమిపర్యంతము నీ వామె ను బలుకరించినచో శపథముభంగ మగును. కావున, మది నుంపుము. ఇప్పు డీమెనుగొని చనుము. ఈసంగ్రామసింహునిందే నాయధీనమున నుంపుము. ఇతనికి, దగినచికిత్స చేయించెదను. అనంతర మేమి చేయవలెనో యాలోచింతము. నీ విఁకఁ బొమ్ము. ఎల్లుండి నీ వీడిల్లినగరములో నుండజనదు.” అని వచించెను.

“ఈమెను గొని చనుము. నంగ్రామసింహునింజే నాయధీనము ననుంపుము” అని పాదుషా పలికినపలుకులు కమలకుమారిపై వజ్ర ఘాతమువలె నయ్యెను. ఆమె కరుణార్ద్రస్వరమున—దీనవదనయై “వలదు వలదు! నాతండ్రిని—ఇంతటి రుగ్ధావస్థలో నున్ననాతండ్రిని— నన్ను వేరుపఱువ వలదు.” అని యాక్రోశించుచు విన్నవించెను.

ఆరోదన మరణ్యరోదనము. గాక మఱే మగును?

“నీ వేమాత్రమును జిత్తింప వలదు. నీపితాజీని, ద్వర్పలో బాగు చేసి నీవివాహసమయమునకు, గోండాగడమునకు, బంపివేయుదును. అని బాదుషా వక్రస్వరమున, బలికెను.

సేవకుని, బిలిచి యారంగజేబుచక్రవర్తి “నంగ్రామసింహుని విశాల మై నున్యవస్థిత మైనగదిలో, బరుండ, బెట్టు” మని యాజ్ఞాపించెను. ఇంక, బాపము, కమలకుమారి, యేమి చేయ, గెనకలవిధములను హతాశ యైనయువతి మఱి తేమి చేయ, గల కన్నుల నశ్రువు లొలుకు చుండ నతిదీనానన యై యుదయభావెనువెంట, జనెను.

ఈవిధ మంతయు, గమలకుమారి చితారోహణ మొనర్చు నాటికి, బదునేనుదినములకు జరిగినది అంతవఱకు నుదయభానుడు తా తెచ్చినవారినందఱ, దనగృహముననే నిర్బంధమున నుంచెను.

అరణ్యమున నంగ్రామసింహుడులు బంధింపబడి డిల్లీనగరమునకు, గోంపో, బడి రనుసంగతి యుదయపురమున నందఱకు, తెలిసెను. అచట కేనియోపని యుండి జరిగిన యావద్వృత్తాంతమును దూరము నుండి చూచు చుండినభిల్లు, డొక్కఁడు పురమున, తెలియ, జేసెను.

దుర్వార్త వాయువేగముకన్న నధికతరవేగముగ వ్యాపించు ననుమాట యనత్యము కాదు. అట్లే యీదుర్వార్త యూ రంతయు

వ్యాపించెను. రాణారాజసింహునకుఁ గూడఁ దెలిసెను. పెంటనే
 యతఁడు కొంతసైన్యమును వారి నెమకఁ బంపెను. కాని యిప్ప
 టికె యుదయభానుఁడు సంగ్రామసింహుదుల బాధించి ఢిల్లీకిఁ గొం
 పును. ఢిల్లీనగరమునకుఁ గూడఁ జేరి యుందు రని యాసైనికు
 లకుఁ దెలిసి మగిడి వచ్చి రాణాకుఁ విన్నవించిరి. రాణామహోగ్రుఁ
 డై పెంటనే యారంగజేబునకుఁ గమ్మ వ్రాసి పంపెను. అందు
 రసపుత్రాస్త్రీ సహగమన మొనర్చుతరుణమున నట్టిపవిత్రకార్యము
 నకుఁ కిఘ్న మాపాదించఁ జేసి, వారినిఁ బట్టుకొని పోవుటకన్న నధ
 మాధమకృత్య మిఁక నెట్టిది? అట్లు లీడ్చికొని పోయినవానిని మీయ
 ట్టిచక్కవర్తియే శిక్షింపక మన్నింపఁ దగునా?" అని వ్రాసెను.
 ఆజాబు పాదుషా కమలకుమారి నుద్దయభానుని యధీనమునఁ
 నుండునని. కందెను. అదిఁ
 పాటవైచి నిట్లనుకొ
 య మమునంతమా
 మ్ము. నాపి రే నిజ
 ముగ అలంగరైనచో నీయిమేవాడరాజవంశము గూఁకటివేళ్లతోఁ
 ద్రొంపక మానను!"

రాజసింహునిజాబు ఢిల్లీ చేరినముందటినాఁ డొకరసపుత్రుఁడు
 ఢిల్లీకి వచ్చి యుండెను. అతఁడు నీనిర్బంధితుల నెం దెలి దో వెద
 కెను. ఒక్కొక్కప్పుడు కొన్నిపనులు చిత్రముగ జరుగు చుండును.
 ఆరసపుత్రుఁడు ఢిల్లీకి వచ్చినమఱునాఁడె యారంగజేబు సంగ్రామ
 సింహుదులఁ దనసమక్షమునకుఁ గొని రమ్మని యుదయభానున
 కాజ్ఞాపించి యుండెను. ఉదయభానుఁడు వారికడకుఁ బోయి పాదుషా
 యాజ్ఞ తెలిసి, వారితోఁ గాదుషా కడకుఁ బోవ బయలుపెడలి
 యుండెను. అందఱుఁ బ్రయాణమునకు నన్నధు లగు చుండిరి. ఇంటి

కడ డోలీ లుండెను. అట్టిసమయమున నీరసపుత్రుడు వారియింటి కడ మార్గమునఁ బోవు చుంటఁ దటస్థించెను. అదేసమయమున దేవలదేవి కమలకుమారిని సాగనంపుటకు, గడపకడకు వచ్చి యుండెను. ఆరసపుత్రుఁ డామెను జూచి గుఱితించి ఆశ్చర్యమగు మునింగెను. అంతలో నామెయు నతని గుఱుతుంచి 'ఉండు' మను నట్లు కనుసన్న యొనర్చెను. అతఁ డట్లే నిలువఁబడెను. ఇదంతయు నచటికావలి వా రెవ్వరు చూడ లేదు. బయలుదేలు సందడిలో నుండుటచే నెవ్వరిదృష్టియు వీరిపై నుండ లేదు అదియు నదృష్టమే యనవచ్చును! ఉదయభానుఁడు సంగ్రామసింహునఁ గమలకుమారిని గొని వెడలి పోయెను. అంత దేవలదేవి మేడమీఁది కరిగి, మార్గమున నిలిచి యున్నరసపుత్రునిపైఁ బడునట్లు సూటిగ జూచు మడిచి పడవై చెను. దానిని గ్రొండఁ జేడక, యతఁడట్లు పట్టుకొని దూరముగ వెడలిపోయి యనేజదివికొనెను. అది యేరెండవసారి. మధ్యాహ్నము రెండుగంటలవేళ భీష్ముకుని వేషముతో నిక్క రావలయును. అందు జాబుండును అజాబువలన యావద్యవృత్తాంతము తెలియఁ గలదు.

దేవలదేవి రెండవజాబు వ్రాయ సాగెను. జరిగిన దంతయు నీమూలముగా లిఖించెను. అంతకన్న నధికవిషయము లింకను సాయంకాలము జరుగ నుండెను. అవియన్నియు నామె లింఖింపవలసి యుండెను. కావున నాతఁడు మరల రావలసి వచ్చెను. ఆమె స్వయముగా తొట్టెనుగాల్చి యందుఁ గమ్మ యుంచెను. ఆమఱునాఁడు నియమిత కాలమునకు బిచ్చగాడు యింటిముంగిట వచ్చి నిలిచెను. దేవలదేవి తాఁ బ్రతిదశమియు తొట్టె గాల్చి యుదయ మొకటియు సాయంతన మొకటియుఁ బేరలకు దాన మిచ్చుట వ్రతమని చెప్పి యామిషతో బయటికరుడఁచి యచట నిలిచి యున్న భీష్ముకున కిచ్చి మఱల

సాయంకాలము రమ్మని యాహ్వాన మొనగెను. అతడు నల్ల వచ్చెను. అప్పుడు తొట్టవేయుటకు దేవలదేవి బయటకు రాగా నామె పాదముల కడ నొక జాబు పడెను. దాని నందికొని యామె లోనికి వెడలి పోయెను. భిక్షుకుడు తనత్రోవను వెడలిపోయెను.

రేయి గడచి చంద్రోదయమైనసమయమున నుదయభానుడు కమలకుమారీ దేవలదేవీ సహితుడై దక్షిణాపథమునకు వెడలి పోయెను.

కనుమలక్రింద నున్న ఉమరాతాయూ రది యెంత? అందలి జనసంఖ్య యెంత? అయినను మాఘశుద్ధనవమి నాడు వెనుకప్రకరణమున వర్ణింపఁబడిన విషయములు గడచిన రెండున్నరమాసములకు, ఆయూరు జనసమ్మర్ద మై యుండెను. ఎందుకు జనకోలాహలము! కొంకణప్రాంతమున జనసంఖ్య స్వల్పము. ఆయూరునకు దూరదూరమందలి జనులు నీనాఁ డక్కడకు వచ్చి యుండిరి. ఉమరాతా, శివాజీమహారాజునకుఁ బ్రాణమిత్రుఁడై ఆబాల్యమిత్రుఁడై దక్షిణహస్తమై కంఠహారమణియై ప్రసిద్ధిఁ జెందిన తానాజీ మాలసాజన్మస్థానము. తానాజీ శివాజీమహారాజునకు సామంతసరదారుల నొకఁడు. ఉమరాతాకు సుబేదారుఁడు. అట్టి సుప్రసిద్ధుఁడైన సదారుఁడు స్వగ్రామమున కేదో కార్యార్థియై వచ్చి యుండెను. తమ గ్రామనివాసి మహాశూరుఁడై, స్రభువున కాంతరంగికమిత్రుఁడై యుండి, సంగ్రామరంగములలోఁ బరాక్రమము నెఱపియుండి, స్వజన్మస్థానమున కరుదెంచియుండ నే నాగరకుఁడు సంతసింప కుండును. తానాజీసుబేదారుఁడు తమగ్రామమునకు వచ్చి యుండెను. ఆతని యాగరక్షకులు నితరపరివారము కొంతయు వచ్చి యుండెను. అప్పుడాయూరుఁ జూడ నేదో దండువిడిసిన ట్లుండెను. ఆయూరివారును, జుట్టుప్రక్కలయూరులలో నుండి యనేకులును దమతానాజీశౌర్యముఁ గనియు వినియు, నతని యాన్నత్యమునకును నత్యభిమానము వహించి యుండిరి. అందఱు నిప్పు డాతని దర్శింపఁ గూతూహలులై యుండిరి. యువకులు కొందఱు అతనికడ సంగరక్షకోద్యోగము లభించినను ధన్యుల మగుదు మని తలఁచు చుండిరి. వృద్ధప్రీపురుషు లా

తని యాన్నశ్వమున కానందించింది. బాలకులు శమకు యుక్త
మగురీతి మొగలుపాదుషా యని యొకఁడు, బిజాపురపునుల్లా నని
యొకఁడు అని యనిపించుకొనుచు, దుర్గముల ముట్టిడించుట, రా
జ్యస్థాపన మొనర్చుట మొదలగు క్షేత్రలతోఁ గాలము పుచ్చుచుండిరి.

మాఘశుద్ధనవమినాఁడు సుబేదారుతానాజీ యుత్తమవస్త్రాలకృ
తుఁడై వస్త్రానులను యథాస్థితి ధరించి, మహాన్నతాశ్వము నధి
స్థించి తనగృహసమీపమున నిలిచి తనవలెనే వస్త్రాద్యలంకారభూ
షణుఁ డగువృద్ధవీరునితో నేమియో ప్రసంగమున నుండెను. వారిని
నలువంకలఁ బరివేష్టించి నాగరకులు కుతూహలదృష్టుల వారిపైఁ బ
ఱచుచు నిలిచి యుండిరి. తానాజీప్రక్క నచ్చముగఁ దనవలెనే వ

స్త్రాద్యలంకారములను ధరించి యష్టవర్షప్రా
ప్యమున నుండిరి. మూర నాసీనుఁడై
అచ్చముగఁ

దండ్రీచేసినట్లు జెప్పుచుండును! అందు, తానాజీ యెవ్విధ మగు
దుస్తుల ధరించునో తాను నట్టివే ధరించును. తండ్రి సైన్యసమేతు
డై యుద్ధములకుఁ బోవఁ దానును బోవుచు నని పోరువెట్టుచు. ఇప్పు
డాబాకుఁ డచ్చముగఁ దానాజీ వస్త్రములఁ బోలినవస్త్రములను
ధరించి యుండెను. మహారాష్ట్రయోధులవలెఁ దలపాగ ధరించి దే
హమున లోపలఁ జిన్నిచొక్కాయు నటుపై లంబకంచుకము నద్దా
నిపై బాహుమూలములవఱ కందుచొక్కాయు ధరించెను. చేతబ
క్లిము ధ్వజము నుండెను. మూపున డా లుండెను; నడుమునఁ జిన్న
కత్తియొక వేలాఁడు చుండెను. ఇన్ని తెఱఁగుల శృంగారించుకొని
రాయాజీ తనగుఱ్ఱమును దండ్రీగుఱ్ఱమునకు ముందువైపునఁ బోని
చ్చు కుఁ బ్రయత్నించు చుండెను. నగరస్త్రీ లందఱు నీబాలశూ

గొనివ కి నతికి తొకముక్కో జూచును నిమిదిన్న పాపలకు హృగయ
మున కొత్తికొనుచు నానందాశ్రువు వెల్లువై చుండిరి. కొందఱు
నృధన్త్రీ లాబాలకుని జూచియు శృష్టిదోషము కలుగునేమోయని
తలచి దూరిమున నుండియే వానిముఖమువీక్షించుగా జేతులు దృ
ష్టిసేసెట్లుచేసి తమకణతల జేర్చి నెరికిలు విఱచిరి. ఈయందఱకు
నగభాగమున దాన జనూత సలిచి యుండెను. ఆమె ముందున
కే తెంచి యాబాలకుఁ ముద్దుమొగమున నిమురుచు “ఇంక జాలును.
ఇప్పటికిని నీముచ్చట తీర లేదా? ఇంక గ్రీదకు దిగుము. ఇట్లే
నీవు మహారాజు గారియెదుటకు బోయిన నిన్నేదైన ముట్టడి కంపి
వేయుదురనుమా!” అని మామె యాబాలకుని గ్రీదకు దింప
వచ్చెను.

ఈభాషణము విని యుండెంత యున్నవారందఱు నవ్విరి. కాని
యాబాలుడు దిగ నిచ్చగింపకయే “నేను యుక్తము చేయ లేనను
కొంటివా? మహారాజుగారి రాఅఫజుల్ ఖానుని జగ్గపింపట్లే నేను నే
ఖానునో చంపివేసెదను.” అని యనుచుండ నాతనిహస్తము నకు
మున వ్రేలాడు చున్నకత్తినైపునకు బోయెను. అతని యప్పటియా
టోపము చూడఁదగి యుండెను. అచటవా రందఱు నవ్విరి. నృధన్
లనేత్రముల బ్రేమానందాశ్రువులు కాలెను.

బాలకుని గ్రీదకు దింపుకొనుప్రయత్నము విఫల మౌట గని
యాపితామహి మఱియు నిట్లనియెను. “నీవివాహమునకు మహా
రాజును బిలువ నీవే పోయెదవా? ఇ దెక్కడివింక? మహారాజుగారు
నిన్నేమందురు? పిచ్చివాడనరా? నిజముగా బిచ్చివాడందురు.
పిచ్చివానికి బెండ్లి వల దందురు. అంతేగాక నిన్నక్కడనే విడిచి
పో మ్మందురు.” అని పలికెను.

“నన్నక్కడనే యుండు మన్న చేతుండలేనా? అక్కడనే యుండి మహారాజా నన్న యుద్ధమునకుఁ గొనిపోరా?” యని యగుదును. మహారాజుగారిని నడుచు నుంచి బాబా యొకప్రక్కను నే నొకప్రక్కను సంది యుద్ధములకుఁ బోదుము. ‘అటుపోవునప్పుడు నాకత్తి నిట్లు పట్టికొని పోవుదును.” అని బాబుఁడు సగర్వముగా ననెను.

అని తటాలునఁ గత్తి నెత్తి భుజమునకానించి పట్టెను. బాబుని యప్పటి హావభావములను నటనముఁ గాంచి యట నున్న జనులు మహానందభరితు లైరి. ఇంతలో సంచటవృద్ధాశ్వికుఁ డావృద్ధస్త్రీని నిద్దేశించి నిండుకొతుకముతో నిట్లు లనెను. జానకీ, అక్కా వీ డు నీమామనములు గానియు మానెంట ప్రయాణింప నిక నెప్పుడు పండుమ గులాము ని తెలియ కలదు.

తానా యింకనాలస్య మెట్టి? గుఱ్ఱములను నుండుము. ”

ఈవృద్ధగృహస్థున కెనుఁబడేండ్లుకుఁ మించి యుండెను. కాని, శరీరము దృఢముగను బలిష్ఠముగను నుండెను. శిరోజములు లెల్లగ నుండు టదియొక్కటియె వృద్ధాప్యలక్షణ మాతనియందఁ గనఁబడెను. దంతపలుత్వము తగలేదు. దృష్టి గ్రద్దలకువలెఁ దీక్ష మై యుండెను. ఇతఁడు తానాజీమాకులుఁడు. ఊర నూరిను నీవయో వృద్ధుని శౌరవార్థ మై ‘మామా’ యనుచుండును. అట్లే వినోదముగా నీతనియనుజుఁయుఁ దానాజీమాత యగు జానకియు ‘శేలార్ మామా’ యనియె పిలుచు చుండును.

మామ తనగుఱ్ఱమును ముందునకుఁ బోనిచ్చుట కుద్యుక్తుడయ్యెను. అది గని తానాజీతల్లికి ననుస్కరించి, తక్కుంగలచారికి “రా

రా..." చేసి "ఆ సమస్తంను రాయాజీ బహుద్దర్" అని ప్రత్యక్షమై సనెను. అందఱులు బయలుదేలి సాగిరి అప్పుడందలిజను లెల్ల గోకంఠ్యముగా నట్లనిరి "తానాజీ యేమి చేయుదునో! మహారాజు ముఖ్యముగా నచ్చునట్లు చేయుము. ఎట్లు ప్రార్థించెదవో! మే మందఱము మీకొక కెదురుచూచు చుండెదము. ఎట్లయినను మనమహారాజుగా రీయూరు రావలయును. చూతమునదా మహారాజుగారి యొద్ద నీ కెంత చనవుకలదో! మహారాజుగారికి నీయందెంత విశ్వాసము కలదో చూతము కదా! ఆ 'మామా మామా' నీవును బోవుచున్నావు. ఎట్లు సాధించెదవో! రిత్తచేతు" నచ్చి యేదైనవంక చెప్పదు వేమో! మే మందఱము మీరాక కెదురు చూచు చుండెదము. 'మహారాజు తప్పక వచ్చు' నని చెప్పుటకే మీరు రావలయును. లేకున్న నేర్వోకాదనియు చెప్పి—" యనుచుండ నొకవృద్ధుడు శేలార్ మామను నిశ్చేషించి యిట్లులనెను. "మామా, మహారాజుతో నిట్లనివిన్నవింపుము. మహారాజు మాయూరివారును, మాయుట్టుప్రక్కలయూరులవారును నించుమించుగ నేముమంది నీపైనయమున నున్నాడు. ఇదియైన దలచి వారొనర్చు చున్న సేవను దలచియైన నీవొక్కపటి మాయూరు రావలయును. కాదనకుము.

దాదా, ఆవిషయ మై నీవు విచారింప వలదు. మహారాజుమాత్రము కాదననీ! అప్పుడేమిచేయుదునో! నే నూర కుందునా? మహారాజా, నీవు మాయూరు రాక తప్పదు. ఎనుబదేండ్లవాడను. నీకు దుడ్డియైతవాడను. నామూవుకు కొడుకులును నీసేవలో నున్నారు. నామేనల్లుడు తానాజీయేనా తండ్రి జేబిలో బెట్టికొని నీయెదుట నిలిచి యున్నాడు. అట్టిచాచికొడుగు పెండ్లికి గానందువా? మేము మాయూరున కిట్టివెట్టి మొగములతో మగిడి పోవలకుంగా? అక్కడివారు మ మ్మే చుందును?" అని యింక ననేకవిధ

ముల నందును. అప్పుడాతడు రా ననఁ గలఁడా! ఇ కను “రాత్రిం
దివములు మేము మాప్రభువుకొఱకుఁ బ్రాణముల నఱచేతఁ బెట్టు
కొని రాజకార్యనిర్వహణమునకు సిద్ధముగ నుండ వలయును. రాజు
గారుమాత్రము మావీన్నపము నంగీకరింపఁ గూడదు. ఇ దెక్కడ
న్యాయము? అట్లునున మేముమాత్రము నీకొఱ కేలఁ బ్రాణము
లను విడువవలయును?” అని యండును. ఇంత నేనన లేనా? నా కేమి
భయము. నే నతని యబ్బుకును భయపడను. మీరుమాత్ర మిక్క-
డఁ జేయవలసినప్రయత్నములయెడమాత్ర మేమజవలదు. అతడు
తప్పక మారామాజీ పెండ్లికి గాఁ గలఁడు. నిశ్చయముగ రాగలఁడు.
ఈమామయెన్నఁడును రి త్తచేతులతో రాఁడు. పను లేమైన నున్నచో
నిష్ఠుడే కానిండు. ఈమహానాథుడని యెందుకొఱకె పది
మారులు చెప్పినది. నీవు చున్నాను.
చిట్లు చెప్పి పోయెను. నాండక తప్ప

అట్లు చెప్పి పోయెను. నాండక తప్ప
యిక్కడ నిన్ని పెద్ద పెద్దమాటలు పలుకు చున్నావు; గాని యక్క-
డకుఁ బోయి యేమి చేసికొని వత్తువో! మహారాజున కొక్కపని
యా, యొక్కవిచారమా, యొక్కచోటా! ఏదోగొప్పపని యున్న
దని చెప్పిన నేమి చేయుదువో. అటుఁగాక నీయూ పెద్ద పెద్దపలుకులు
విని నీవై నొక శాలువఁ గప్పును. దానితోనే నీవు పొంగి—”

“అఁ పో పో; అంతకే పొంగి పోవు వాడు కాఁ డీశేలార్
మామ! శివాజీమహారా జు ట్లననీ- వెంటనే మహారాజా, మాయీ
యొక్కమనవి- ఒక్కచనవు- మన్నిఁ పకున్న మేముమాత్ర మేమి నీ
కొఱకుఁ బ్రాణములను విడువ వలయును? ఇన్నిశ్రమ లుండ వల
యును? అని యతనినోరు కట్టనా? ఇప్పు డెందుకు? మీరు సిరాక

పడవద్దు ఇక్కడి వ్యవస్థ లన్నిటిని జాగ్రత్తతో జేయు చుండుడు. మహారాజును దెచ్చుభారము నాడి."

ఇప్పుడందఱకు మనస్సమాధాన మయ్యెను. మహారాజుకడ
దప్పక దానాజీయిట, రాయాజీపెండ్లికి రాగల డని యందఱకు
విశ్వాస మొదవెను. అంత నందఱు మహానందనంబురెతు లైరి.
ఈవార్త క్రమక్రమముగా ననతికాలమున నేయును రాతాను ముప్పది
నలువదికొండులవఱకు వ్యాపించెను. ఆకాలమున శివాజీమహారాజు
మహాదేవశివా శసంభూతుడనియే నమ్మియుండిరి. భారతవర్షమున
ముగలురిక్కఱును ప్రజలను గోవును నానావిధముల హింసించు
చుండఁ జూచి యోర్వలేక దుష్టమేచ్చనిహ్మలనమునకును, శిష్టప్ర
జాగోన రక్షణార్థము శ్రీసౌంబుడే శిష్టాజీయవతారముగ గొని
భూమి నవశరించెననియో నందఱు విశ్వసించి యుండిరి. అ
ట్టిమహాపురుషుడగు శాస్త్రిన తమనివాసస్థానము సవిత్ర మగునచ
యు, అట్టిమహానీయుని సందర్శించినమాత్రమార్గం దేమిదనితములు
కన్యము లగుననియు నే నాగిరికుడు సత్యజ్ఞుడనియు? ఉనురా
గా మొదలైన యనేక గ్రామములనుండి వేలవేలుప్రజల సమయ
మున నుమరాతాలో నుండు నిశ్చయిండిరి. ఇక నాయాగిరి గా
మహారాజు తమ గ్రామమున కేతెంచునమయమునఁ దమతమగౌరవ
మున నేక్కిలి నలంకరింపఁ దగునో, యేయేవీధులఁ గోరణములు మొ
దలుకుకవి కట్ట నగునో, యేయేతెలుగుల నామహాదేవా శసంభూతుఁ
డగుమహాత్ముని సత్కరింపఁ దగునో పరిపరివిధముల నాలోచించు
చు డిరి. వారిహృదయములు మహారాజుగమనదర్శనమునకై యా
త్రము నహించి యుండినవి.

ఇప్పట్లున నీమహాజను నానందముతో నకలనన్నాహములు నేయ

నిండే విడిచి, కొంతకప్పున జను మన్న వివాహాహ్వానసభ్యులవంట
నంటుదము.

శేలార్ మామా తానాజీ గామూలు రాయగడకు బోవు
చుండిరి. ఆత్రిమూర్తులను సాచిన మానవునిత్రయావస్థలు జ్ఞాప్తికి
దెచ్చు చుండెను. గౌర్యయాశాసనవృద్ధావస్థలు మూడును మానవా
కారముల నుండి యుండె నన్నట్లుండెను. రా. గూజ్ యెలిమిదేం
డ్లబాలుడు—తానాజీ కించుమించుగ నలువదేడు లుండవచ్చును.
వృద్ధశేలార్ మామ గునుబదేండ్లముదుసలి. ఈమూపురిహృదయ
ములు నొక్కటియే యె యుండునట్లు యొక్కటేవిచార మిప్పుడు
వ్యాప్త ము యుండెను.

ఈమూర్తిత్రితయము దమశమనయోగముల సనునరించి

నుగ్గులై యు

డాహ్యానింప ను

అట్లే జేయు

బోయుమాయాశో

ప్పుదును. రామను నాహ్వానింతును. తప్పక రావలెనుమీ, యని

ల్లిప్తార్థించెదను. అని మామ నానావిధముల దనలో యోజిం

చుకొని యుండెను. సుబేదారుడు తానాజీతనలోని ట్లనుకొను చుం

డెను. మహారా జెప్పుడేమి చేయు చుండునో? ఏక్కడ నుండనో?

నేను మరాఠాకు వెడలి పోయినప్పటినుండి యే మేమి వార్తలు విన

నచ్చు చున్ననో? ఢిల్లీ నుండి యేమి వార్త వచ్చినదో! మొగలు లే

మిషన్నగముల, బన్ను చున్నారో! బిజాపూరము విశేషము లేమి

యో! ఇది బాలక రాయాజీ ఇశాడు బాలుడే! సకలవిధముల జనకు

ననుకరించు చుండెను. తండ్రి గుఱ్ఱములగామును సడలించిన చాసన

లించును. బిగబట్టిన దా బిగబట్టును. తండ్రిబల్లెము నెల్లుపట్టియు

జెనో తాను నట్లే పట్ట యత్నించుచుండెను. “మహారాజాగా నేను
 పట్టుదురో? నన్నజూచిన నే మందురో! నన్నెమని ప్రశ్నింతురో!
 ఆప్రశ్నల కేప్రత్యుత్తర మీయవచ్చునో! అని యాబాలకుడు
 తలచుచుండెను. ఎట్లయిన నేమి ఈవ్యక్తిత్రితయము నేకవ్యక్తి
 విచారముననే యుండిరి. ఆప్రదేశములలో దానాజీ కధికగౌరవము.
 ఆమార్గమున గలయూళ్లు జను లందఱు సతసన్నిధింప వచ్చుచుం
 డిరి. వారందఱు నాతని “మహారాజుతప్పక రావలయును. మీరు
 రమ్మనవలెను” అని వేడుచుండిరి. రాయాజీ చిన్నవాడగుట
 చేనొక్కసారిగా రాయగడమువఱకు, బ్రయాణము జేయ లేడని
 యితనికొఱకె మూడుమకములు చేయవలసి వచ్చెను.

పర్వతము నెక్కి పర్వతారంభించినప్పటినుండియు గెండుప్రకోసులు
 నడచువఱకు నీషూవురు నేమియుమాటలాడలేదు. అనంతరము
 తానాజీ “మామా”, పరమేశ్వరుడు దీర్ఘాయువు మోక్ష మిహ
 వలెగాని చూడఁడు. ఈమొగలుల నిర్మూలము చేసిన యనరాజు
 ము శ్రీగామరాజ్యమువంటిది కాగలదు. నేను నాతఁడు నాబాల్కు
 మిత్రులము. కాని, యప్పటినుండియే యతఁడేమిచెప్పినను నేను
 చేయుచుండువాడను. అప్పటినుండియే యితని కదేమోగాని ప్రశ్న
 జ్ఞాపించునధికార మున్నట్లుభావించి, యాతని నూజ్జల
 హించి యెప్పటికప్పుడే భావించు వారము. అప్పటినుండితే
 రాజుగా భావించితమి. అతనియుక్తిప్రయుక్తుల వినినప్పుడు మేమెం
 తటిభక్తులమా, యనుకొనువారము. ఇత సత్కారప్రేమాదుల
 విషయముననో ప్రత్యక్షనచోగరులయందైనను నట్లుందుమో లే
 మో యనుమానముకలుగు చుండును. ఒక్కవిషయ మిప్పుడు జ్ఞాపికి
 వచ్చుచున్నది. మాకు కేవలము పదునెనిమిది పదిమొదల సంవత్స
 రములు మాత్రము. ఆవయసుననే నుల్లానుగడము నాశ్రమించుకొనుటకు

గొన్ని దినములకుముందు ఘరంజగడమున నీకసాయాలుశ్రీధరస్వా
మిని నివృంధమున, బడవైచి గుండిరి. అప్పుడెట్టియుక్తులబన్ని పురం
దరస్వామికి బంధముక్తి నొసంగితిమో యాయుక్తులదలప నిప్పటికి
నాకాశ్చర్యమగుచున్నది! అచేల?— మొనమొన్న నెలపుజుల్ ఖాను
కంటకమును గూడ బెత్తికి వేసెగదా. అ దెంతటియుక్తి యనుకొంటివి!
వాడెంతటికూర్పుడనుకొంటివి! మహారాజుప్రాణముల గొనుట
కాయస్థుడై నచ్చి యుండెను! ఎంతమోస మొనర్చెను! ఎన్ని
తీపిచూట లాడెను! మహారాజు నేమరించిపట్టి వధిపవలె నని
నిశ్చయించినాడు. కాని, మనమహారాజు మాశ్రమ సామాయ్యుడా?
అశేడనుమ యెగదా? ఈకూర్పుని నమ్మవలదు. వీనికి న్యాయాన్యాయము

మేయుచు నేనును

ఎట్లు వేళల జాగరూ

భవసంగ మొనరిన

అట్లుండిన వారి

అప్పుడు రామధాని ఖాను డైన, నెంత
మత్తుడు! మహారాజును దృణప్రాయముగఁ దలచువాడు. అనంతర
ము మహారాజు నాలింగన మొనర్చుకొనుమిష కుత్తుక నొక్కసాగెను.
మహారాజు దునకు సంసిద్ధుడయియే నచ్చి యుండెను! ఆతరుణ
మనకుఁ దగినట్లుగానే యావిశ్వాసఘాతకని ఘాత చేసివైచెను!
నేనప్పుడక్కడనే యుంటిని. ఎట్టివిషమయమునఁగాని యానుహ
రాజునకు భయ మనునదిలేక గదా. ఎట్టిపనిలోఁ గాని మహారాజు
వెనుకంజ వేయఁడుగదా! సెబాను! నేనింప వలసిన సెట్టిమహారాజునే
నేనింపవలయును. మామా, మనమహారాజుక వేళనన్ను, ఈకొండ
నుండి క్రిందికు దూకు'మని యాజ్ఞాపించినను, ముందు వెనుక నాలో
చింపక తక్షణమే ముట్లు నేయుమను. ఆహా! శివాజీమహారాజు నేనలోనే,

అమహారాజు పరిపాలన నేయు మంపునప్పుడే ప్రభుకార్యనిర్వహణ
మందే, నాకు మరణము సంభవించిన, నే కెంతభగ్యుడ నగుదును!
నాజీవితము నాజన్మము సార్థక మగుచు గాదా! నా కెంతటియానంద
మగుచు! చుటియొకమాట- అన్నిటికిని మహారాజు తా నై ముం
దున కరుదేరు చుండును. ఇతముండుట నేమనీయరు. మహారాజా,
కూర్పుండి మా కాజ్ఞాపించిన జాలును. సకలము మే మొనర్చెద
మని నొక్కి చెప్పుదును. నీవే యాలోచించుచు మామా, మామ
టివారి కొకవేళ బ్రాణాపాయము కలిగినను నష్ట మేమున్నది? నా
యట్టివారు వేరకువేరు ముండుటదెంచి మహారాజున కంక్షగా
నిలువ గలరు. అటుగాక, మహారాజే సకలమునకు- స్వల్పవిషయ
మునను ముందునకు వచ్చుచుండే నేకా మెట్లుండనో! బ్రాణా
పాయ మొనరించి పాపము శమించు- గాక!- కమహారాజున కంబా
భవాని యఖండాయురారోగ్య మొనఁగునాక! నేనెల్ల బ్రాణాపాయ
ము మొనరిన, చింత సంపాదించునాక! ఓహో! ఈ గోరొడ్డిన మెట్లు
కా గలరు? ఈ గోరొడ్డి మనంబ్రాత్తి యైపో ముననని- జూర్తి నేయు
వారెవరు? అంతవారు లేరు. కావున, మహారాజు సంతక కూర్పుండ
బెట్టి మేమే సకలము కాతలియాజ్ఞానుసారముగా నిర్వహించు చుం
దుము; ఏమి, మామా, నే ననునది సమంజసముగా నున్నదికదా!”

నూను “నిజము నిజము. ఆర్యుని కవిగా క- గేల మూర్ఖుని ము
చుండ వలసినదే. నేను నీవని తల్లిలేనాహా యిచ్చెనను. చుటియొమి
తానా మహారాజు భక్త మనరాయని వివాహమునకు నచ్చునా?
జిజ్ఞాసుమాతాజీ నాకు ప్రాణ మిచ్చుటకు జానకీయక్క- నచ్చి
యుండిన బాగుండెడిది. ఆహా, యెంతటిభగ్య యామె! చాలకాల
మాయె నామె నే జూచి ఇప్పుడు పోవు చున్నామనికదా? ఆమెతో
“నూనూ, మాతల్లులలో నెల్ల నీవే భగ్యురాలవు! నీగర్భమున మహా

చేవుడు సాంబనదాశివుడే ఈశివాక్షరూపమున జన్మించెను. స్త్రీలలో నెల్ల నీవే శ్రేష్ఠుగాలవు!" అని యందును. ఏమిరా, రాముడే, అప్పుడే డస్సితి నటరా? నే వద్దన్న వింటివా? కుడిచి యింటఁ నూర్చుండ లేక నీ నృధానాన మేటికి? ఇంటిలో నే నింతఁ జేసెన-
నంతఁ జేసెన' నను చుటివే! ఇంతేనా? ఇంతలోనె డస్సి పోయితివా, గులామా!"

రాము, "నేనా డస్సితిని? లేదు లేదు. నా కేమి కష్టమునులేదు. ఇక్కఁ బదునేనుగోసు లైనను విజేరితి రాగలను. బాబా, నే నలసినానా? అలసినట్లు కనబడు చున్నానా? లేదు కాదు?

మార్గమున నందఱు విశ్రాంతికొఱకు విడియుచు సంతికాలము ననే వీరు గాయగళమునకు వచ్చి చేరిన కుర్గారోహణము నందు నియు, జిజ్ఞాసయి, జీజాసయి యున్న దని యిట్లు మహానందము నొందెను. ఇట్లుండ నెక్కఁజూలఁడనియు, నొకవేళ నెక్కఁ గలిగినను నింతదూరము గుఱ్ఱముపై వచ్చి యుండుటచే, నిక గడముపై నెక్కిండుట బాగుండ ననియుఁ దలచి తానాన వాని నొకసేవకునిభుజముపై నెక్కించి, తాను మామముఁ బర్వతారోహణమునకుఁ బొడరిరి. అటు పోవుచు వారు మహారాజునుగూర్చియే విచారించు చుండిరి. తానాజీ, "మహారా జిప్పుడేమి చేయుచుందురో? ఇప్పుడు నన్నుఁ జూచి యే మందురో?" అని శలఁచు చుండెను. మామ "మహారాజుతో నీవిధముగఁ బలుకుదును. అతనిచిత్తల కేతెఱఁగున బదులు నెప్పుడు" నని తనలో నాలోచించు చుండెను. బాలుఁడు సేవకునిభుజారోహణ మొనర్చి యుండెను? లేకున్న, నీయంకటకంటె ముందుగఁ బర్వతారోహణ

మొనర్చి వీరు గాకమున్నే మహారాజునకు తీమునకుఁ జోయి నిలువ
వలె నని యుద్విభులూగు చుండెను. కాని నేవకుఁడు క్రింద దింపఁ
డయ్యెను.

దుర్గ వ్యూరముకడ కరుడె చిరి. కంఠుకి యొకఁడు లోనకు వెడలి
పోయి “తాగాజీమాలను రేచు బేదారుఁడు దర్శనమునకు వేచియు
న్నాఁ” డని మహారాజునకు విన్నవించెను. మహారా జానంతాశ్చ
ర్యములతో శ్రుతాశ్రయ లోనకురమ్మను’ మని యాజ్ఞాపింప నందలు
నాశనియెదుటికి కరిగిరి. శేలాంబుమం, శశువినయముతో వంగి మ
హారాజునకు నమస్కరింప చుట్టొక్కఁడయ్యెను. అంత నాతఁడు మంద
హాసనననుఁడై లేచి యానృద్ధుని సమీపించి చేయు బట్టి, శౌరవపు
రస్సరముగా “మామాజీ, నీవు ప్రభు నైనను మీఁకుఁ బ్రభువను
ను నుడి! నాసంగఁ డింద్రుఁడు బ్రజలకు రాజునే కాని, మీకుఁ బు
త్రుత్తుల్యుడను. మీయట్టివారి యాశీర్వచనమునా మూలమున నే నే
మితవార మెతిమి! గాఢు ఇట్లుచచ్చి నాప్రక్క నానీనులుగండు!”
అనివచించి యామహారా జునృద్ధుఁడు సహజీవైభవం గూర్చుండ
బెట్టుకొనెను.

శశువిధముగ మహారాజు తన్నాగరించు నని మామ కలనైనఁ
డలఁచి యుండ లేదు. మామ మహానాదప్రపూర్ణమాగనుఁ డయ్యెను.
అనందప్రేమాశ్రువు నాతనికన్నులు నిండివచ్చెను. ఆమానందాతి
శేకమున నానృద్ధుఁడు శివాజిగుణగణములకు మెచ్చునటులు నాశని
మూఁగుం దిట్టెను. “శివాజిమహారాజా, మా యట్టిని పేదలన్మృతా
ప్యము నై శౌరవ ములచి మమ్మితగ నాగరించు చున్న నీ కేవిష
యమునను లోపముకలుగదు. లోక మందలివృద్ధుల యాశీర్వచనము
లకుఁ బోత్రుం డైనవాని కెట్టిదుర్బలకార్య ముదను నపయశము
రాజులదు! నేను నిన్నిప్పు ఁ పేదలము పొరువ వచ్చియున్నాను.

రానుబా, రమ్మిటునమ్ము. మహారాజునకు సాష్టాంగప్రణామము
 నేయుము. ఈబాలకుడు నీతానాజీసుతుడు. జానకీయక్క వీరి
 వివాహమునకు సుముహూర్తము నిశ్చయించి యున్నది. మాఘశృ
 ష్టనవమినాడు సుముహూర్తము. కావున, నీవక్కడనుండి దప్పుక
 రావలయును. నాలుగు దినములక్కడ బెడ్డిపంపిరి సలకరింపవ
 లయును. పేదలయింటి పెడ్డికకా, రానందు వేమో! అదికాదు
 పేదలయింటిలో బెడ్డి నిజమే కాని, నీవు తప్పుక రావలయును.”

మామ యీభిషమున బయలుపడుచు మాజీ ముందాన కేతె
 చి మహారాజునకు సాష్టాంగప్రణామము మాచరించెను. అప్పు
 డాబాలకుని మృదుగభీరిగేహకాంతియు, సుకుమారితయనగిని,
 మామగారు నీవక్కడనుండి దస
 నుండి బయలుపడవలెను. నీచిన్నసుబేదాను
 నీవక్కడనుండి బయలుపడవలెను. కామంత్రగా మొ
 యింతలు మాతలవారి మాత
 అంత నాబాలు
 డేమనుకొనెనో, తటాకన ‘మహారాజు’ నిజ మగు దరవారి నా
 కొకటి దయచేయరా? నేను గాబాతో, గూడిపోయి మొగలులను
 జంపివచ్చెదను నాకుమచి ఖడ్గముదయచేయును! అని నిన్నునించెను

శివా:—ఆ! ఆ! భేష్! చుట్టి మేము మిమ్ము జిన్నసుబేదారనలు
 లో పమ్మేమియు లేదు! ఊరి కేమంటిమాయేమి? తానాజీ, ఈతడు
 నీకన్నను నధికశూరుడు కాగలడు సుమా! ఈతనికేకాదు పెండ్లి
 అని నిన్నునే మాతాజీయు నిన్ను దలచి యుండెను.

తానాజి:—“ప్రభూ, మాయాసాహెబాగారి యాజ్ఞలకు మీ
 యాజ్ఞలకు బద్ధుడను. మాతాజీ నిన్నటిదినమే నన్ను దలచి

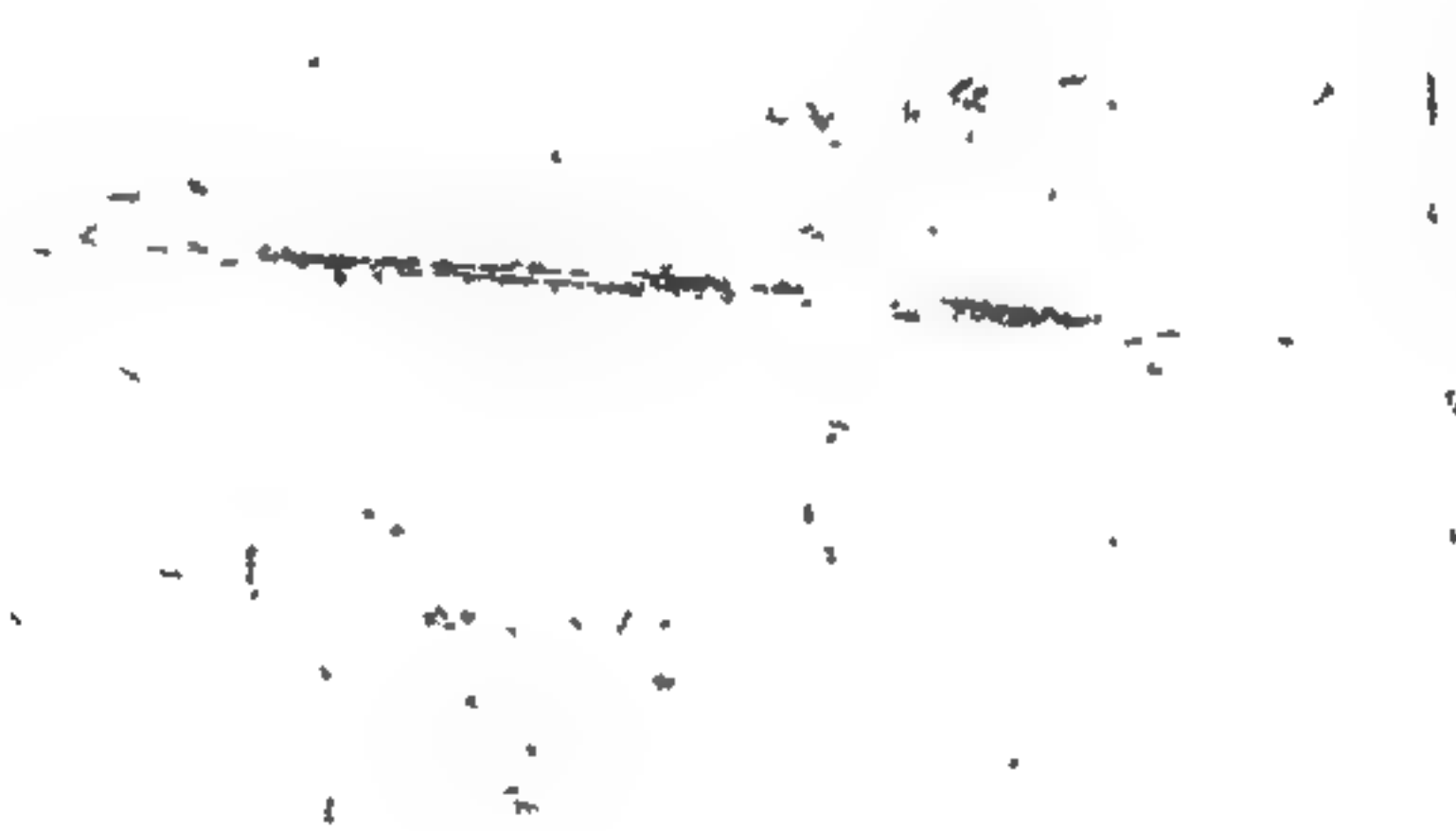
యుండిరి. ఇప్పుడు మీనన్నిధి చున్నాను. ఏ మాజ్ఞ; ఈనిముసమున నేనే మైనఁచేయవలసియున్న నాజ్ఞా పరిపచలమును.

శివా:—“అఁ—ఇప్పటిమాజ్ఞ విరుము—ఇప్పటి కిప్పుడున్నాన భోజనాదికాల్యకృత్యములఁ దీర్చుకొనుదు—పిరప నాలోచితము”

అని పరివారజనులచంకఁ గని లోపల చూతాజీ కెవ రైనవార్త పుపితిరా? అని యడిగెను.

ఇంతలో “వార్తాహరఁడొక డేదోషన్న వించుటకై మహారాజు దర్శనము నపేక్షించు చున్నాఁ” డని మహారాజుచిరుఁ దెలిపెను.

వెంటనే యావార్తహరునిఁ బుచ్చు మని యాజ్ఞాపించి, శివాజీ యాలోచనముదిరముఁగు వెళ్ళిపోయెను.

“నాదిననులును చి వగుటచేసినే కాబోలు బాదుమాకింతటి సద్గుణి
పొడమినది. కాకున్ననాతని నోటి కడ్డనూ? చేతులకడ్డనూ? కఠిన
కారాగృహవాసము నిర్మించియుండు నేమి చేసియుందును? అ
తకును మీటి, మరణశిక్షయె విధించియున్న మాత్ర మెవ రేమిచేసి
యుందురు? ఇంతకును నే నకృష్టచతుఃశుఃడ” నని యనుకొని, యున
యభానుఁ డొరంగజేలు పాకనా యజ్ఞ కైకొని ఢిల్లీవీడి దక్కను
ప్రాంతములకుఁ బోన బయల్పడెను. కనులకమారియు నాతని
వశముననే యుండెను.

... నలతోడను, వివిధ
... చరణ ప్రవృ

... శకు భంగము కలి
గించెను. లేకున్న నిప్పటిక నే నెట్టిసిఠిలో నుండియుందును! ఆహా!
నే నెంతవెట్టి నైతిని! ఏదో కారణముఁ జెప్పి, కమలకుమారినిఁ
బాదుమాకిడకుఁ గొంపోవకున్న బాగుండెడిది. ఢిల్లీవీడిపోయినవాఁడ
నల్లపోవక వెనుకకు మజలి వచ్చితి నేటికి? ఆహా! గొప్పరసపుత్రి
వీరునిఁ బ్రాణములతోఁ బట్టి తెచ్చితి ననియు, నక్కార్యమున కై
నాప్రాణములను సైతము లెక్కింప నైతిననియు ననేకవిధముల నా
పరాక్రమమును బాదుమాకు విన్నవింపవలయుననియు, నేను గొండ త
యాసతోఁ బోయితిని. రణమునఁ బరాక్రమముఁ బ్రకటించి, పట్టి
తెచ్చి యాలక్ష్మిని కమలకుమారిని- పాకుసాయిస్తాను సారముగ నే
పాణిగ్రహణ మొనర్చినుఁఖంతు, ననుకొనివచ్చితిని- నాకంతమునకుటి.

త్రాడు నేనే వెచ్చు కొంటిని! వెరుదిరి, జీల్లినగరమునకు రాక,
 యల్లెపోయి యున్న నిప్పటికి నాకోరిక నెఱవేటి యుండెడిది. కాని,
 యిప్పుడు మాత్రము మించిన దేమున్నది? పాదుషా యాజ్ఞాపించిన
 మాత్రమేమి? ఈగుమారి నే నెల్లలైన వశము కావించుకొందు.”
 ననుకొనెను. వెంటనే “ఇంక యెనర్చిన పాదుషానా యీ సైన్యము
 ననే యొకని గూఢచారిగా నియమించి నాచర్యము సైన్యమునందలి
 యుండు మంచి రహస్యముగా నేర్పఱచి యుండునేమో? ఇప్పుడీ
 యాలోచన మానవలయు” నని తలచెను. ఈవిధముగా నగ్గరిన
 రక్తములతో హృదయము నిండిపోయెను. ఎల్లలైన గోండాణమున
 ము సతిత్వరితముగా జేరిన మంచి నని యతనికి చోచెను. మార్గ
 మున విశ్రాంతికి మాత్రమే మానశ్యక మై నన్నివోయి విడియుచు
 సతిత్వరితముగా బోవుచుండెను. ఏన, నీవరివారముననే కమలకుమా
 రీపత్రావల బి యొక ముందు చేమో! తన్ను జూపి మామెకు స్వేచ్ఛా
 దాన మొసగునేమో! తదేకధ్యానముతో చాచు తన్నునవరితము
 సనుసరించియే యుండునేమో! అచి భయపడు చుండును. మరల
 చింత నీవ్రదేశములో నాలస్య మొనర్చిన నుదయపురము నుండి
 యెవ్వరైన సైన్యసమేతు లై వచ్చి, తమ్ము బరీధవింది కమలకు
 మారిని గోడ్మొని పోవుదు రేమో! యనుకొని భీతిల్లును. ఎ
 ట్లయున సతివేగముగా బోయి గోండాణము జేరవలయు ననుమాత్ర
 ముతో బోవుచుండెను. నిజము బరికింప నీతని కింతటిభీతికి గారణ
 ముండలేదు. నాలుగువేలకు మించిన పరివార ముండఁ గనకు భయ
 మేటికి? కాని, దుష్ప్రియాప్రవృత్తుని హృదయ మది! తనయాజ్ఞ
 లేని దెవ్వరిని దనయెదుట నైన దిరుగనీయవలదని నేవకుల కాజ్ఞా
 పించెను. అసైనికులలో సతికూరులును, భీకరాకారులును, గొం
 టింకులను బోలినకొండలు దన కంగరక్షకులుగా నియమించెను.

అదేతీరునఁ గనుక మారి నెవ్వఁడు జూడకంపు నట్లును దిగిన
నృనన్ధ లొచ్చి మేటిశూరుల నొకకొంతఁజ నామెకు సంతకము
గా నుండ నియమించెను. సుకష్టముగా నామె నెట్లు తైన దురముఁ
జేచ్చినఁ జాలును. అనంతరము తనకుఁ దానేప్రభుగఁ జూడలోనే
యకార గజేనుచి నియమిత కాలము గడవగలదు.

ఒకటి రెండుమాఱు లతఁడు మిఁదల భ్రమించెను. తనపరివార
ముననే యెవ్వఁడో విశ్వాసఘాతుకుఁ డన్నఁ డనియు, వాఁడు
రాత్రి తా బరుండు కుటీరమున బ్రవేశించి, తనజంప నుద్యక్తుఁ
డైనట్లును భ్రమింపెను. అంత నుదయభానుఁడు నలువంకలఁ జక్క
గఁబరీక్షించి చూచెను. ఎవ్వఁడు నగపడలేదు. ఏపైనికుని పై నతని
కీశంకపొడమెనో వాఁ డీకముం దేనాడు నతనికిఁ గనఁబడఁ డయ్యె.

అంతగాతఁ డామెనిటనుఁ బిలువనంపి సామవాక్యములతో నామెనుననును దనవైపున కాక
ర్షింపఁ జేసికొనఁ దలఁచెను. వెంటనే యదికాదు. తానే మామె
కుటీరమున కిదిగి యామెతో సభాపింపఁ నిశ్చయించెను. అది
మాఘమాసనిశాసనుము. తారావతి పూర్ణప్రకాశమున వెలుగు
చుండెను. చిర్జనారణ్యము—అందుఁ గలజంతులు తనపరివారజను లే!
తావలచిన కాంతామణి మాసమింపముననే యున్నది! ఉదయభా
నుఁడు కామాంధకార ప్రమత్తుడు. ఆప్రమత్తతకు నిది యెల్లఁ దోఁ
డయ్యెను. ఇకఁ జెప్పవలసిన దే మున్నది! ఉదయభానుఁ డామె

కుటీరమునకుఁ బోన నిశ్చయము చెను. ఆనిశ్చయము ననుసరించి లేచి బయలు దేరినది.

ఆ మొకటిరము సంరక్షించు చున్న భటులు నలువకుండని చేసినను చేసి లోన నీ యతఁడు తెఱవక నిలిచెను. కమలకుమారిసమక్షమున కరుగు దెంచి యాయవనిక నొకప్రక్కకుఁ దొలగింపఁ దలచెను. ఇంతలోఁ గమలకుమారియొక్క దన ధ్వనియు దేవదేవీ స్వాతంత్ర్యచసములు నాతనివీపును విసవచ్చెను. అంత నాతఁడట్లే నిలిచెను.

అమ్మా, కమలా, ఇంతహతాశవు కా నేల? నామాట వినుము. మనపాలిట భగవానేకలింగజీయే కలఁడు. ముష్కరుడగు నౌరంగజేబుని దుష్టాంతఃకరణమునఁ బ్రవేశించి మూఁడుమాసములు గడువిప్పించి, యంతవఱకు నైన నీ కెట్టియా పదయు రాకుండ రక్షించిన యానుహామహుడే యిప్పుడును నిన్ను రక్షింపఁ గల డని నమ్ముము. ఇంక దురాలోచనలకు నీమనసునఁ దా వొసగవలదు. నిక్కమున నీకు విముక్తి కలుగఁ గల డని నామనోదేవత తెలుపుచున్నది. నాకే కట్లు తోచుచున్నదో, యదియు నీకుఁ దెలిపియే యున్నను. నీయమనోనిశ్చయము గని యాయేకలింగజీవామియే యుదయభానుని హృదయమునఁ జొచ్చి నద్బుద్ధి యొసఁగునేమో! కష్టము సంప్రాప్తమైనది నిజమే—కాని, యెట్టులైనఁ దప్పించుకొన వలయునుకదా! నీకొక్క రహస్యవార్త చెప్పవలఁచి యున్నాను. కాని, యిప్పుడిక్కడ నెవరైనఁ బొంది యుండి విందు లేమో కావున, నిప్పుడు చెప్పును. సావకాశముగ మరొకప్పుడు చెప్పెదను. కాని, యిప్పటి కీయుపవాసవ్రతము మానుము. ఇట్లుపవాసము లొనర్చి, యాత్మహత్యఁ గావించుటలో నేమిపుణ్యమున్నది? ఉపవాసవ్రతఫలము పుణ్యము. ఈపుణ్య మాత్మహత్యలో ములుగునకి నరకమేకలుగును.

బాగుగా నాలోచింపుము. నేనెప్పుడు నీకు వినుము. వినిచేయుము. నా దేహమున బ్రాణమును నంతదనుక నీకణమునాత్రు మైన నొరులవలన నపాయము నవమానము గలుగ నీయను. నిన్నెవ్వరైన బరిభవింపఁ దలఁచి నచ్చేనా తొలుత నన్ను జంపి నాశవమును దాటియే లో ననీకడకడుగిన వలయు. గాని యంతకు బూర్వము కాదు. ముమ్మాటికి నిశ్చయము. నామూల నమ్ముము. ఇంక నూఱజీలుము" అని దేవలదేవి చెప్పుచుండెను.

కమలకుమారి మారువలుక లేదు. రోదించుచునే యుండెను. ఉదయభానుఁడు దుష్టాంతఃకరణుఁడైనను, నిప్పటి కమలకుమారి యాకృందన ధ్వనియు దేవలదేవి యుపదేశవాక్యములును విన వాని మనసు కఱఁగెను. ఇప్పుడు లోన కరిగి యామెను బల్కరించుటకుఁ గలిగిన శక్తి నుండునని యామెను యుక రింత మనియు దేవి పలుకుల లో నుచు గల్గొల పట దలఁచితి నని వ

యెత్తు యుండును! తన్ను జంపు ప్రయత్నము కాదు కదా? తనగుడారములను గాయురక్షక భటులను దమలోఁ జేర్చుకొని విశ్వాస ఘాతుకత్వము నెఱపు వ్యూహారచనమా? లేక పారిపోవు యత్నమా? అను నానావిధాలోచన లాతని హృదయగోళ మున నుద్భవింప శతసహస్రవృత్తికదంశనము భీతి బాధించు చుండెను. కావున నాతఁడు రక్షకభటులను మార్చ నొనఁచెను. ప్రతిదివ సమును వేఱ్ఱేఱు భటులఁ దన గుడారమును రక్షించు చుండునట్లు లేర్పాటొనర్చెను. అసంఖ్యాకు లగుసైనికు లున్నారు. ఇంకఁ గావలసిన దేమున్నది? ఇంత యొనర్చినను బ్రయోజన మేమున్నది? ఆ రహస్య వృత్తాంతమేదియో యెఱుఁగవలయు నను దలంపు తలంపుఁ

గనే యుంజిపోయెను. ఎఱుఁగుటకు మార్గము పొడ కట్ట దయ్యెను. స్వయముగ దేవలదేవి నడిగి తెలిసికొన వలయు నని యతఁ డొకటి రెండు పర్యాయము లామె దర్శనము నపేక్షించి, యామెకుఁ గబు రంపెను. కాని, యామె యేమియు నుత్తరము పంపలేదు. తరువాత నొకనాఁ డతఁ డామెను దనదర్శనమునకు రమ్మని యాజ్ఞాపించెను. ఇకఁ బ్రత్యుత్తరమంపకుండు టుచితము కాదని తలఁచి యామె “మేము నీయనీన మందున్నాము. నీవు రమ్మనుచోటునకు రావల సిన విధి మా కున్నను బ్రస్తుతస్థితిలోఁ గమలకుమారి నేకాకిగా విడిచి వచ్చుట నాకు ధర్మముఁ గాదు. నే నామె నొక్కక్షణ మైనఁ బాసియుండు దానఁ గాను. కాని, నన్నుఁ దుత్తునియలు చేసి యామె చెంతనుండి విడఁ దీసిన మాత్రము తప్పదు. అప్పుడు దూరము గుడుచు. అంతదనుకఁ గాను. కావున, మాతో నీ వే మైనఁ బలుకఁ దలఁచు నెడ నే నున్నచోటునకు వచ్చి మాట లాడి పొమ్ము.” అని నిష్కర్షగఁ బ్రత్యుత్తర మంపెను.

ఈవాక్యము లుదయభానునకు, కర్మకరోరము లై తోఁచెను. అతఁడత్యంతాగ్రహవేశపరవశుఁ డయ్యెను. కాని యాగ్రహించి “దేవి చేయఁ దగును? బలిమిచి నామెను దూర ముంచుట కతఁడు సాహసింప డయ్యెను. కావున నీయాగ్రహ మంతయు లోలోనమ్రింగి నైచెను. కాని, తానే యొక్క మా రచటికిఁ బోయి సామోపచారవాక్యములచే నేవిధి నైన నారహస్యము నెఱుంగ నిశ్చయించి యొక్క నాఁడు కమలయున్న గుడారమునకు బయలుదేరిపోయెను. వాని గని వారిరువురును భీతితో నడక సాగిరి.

కమలకుమారీకూపమును బ్రస్తుతస్థితియు, గనియతని సామాన్య హృదయము సైతము ద్రవించెను. తనవిషయమును భయవిచారములచేతనే యామె కట్టి దుర్దశసంభవించి యుండునా యనుకొని

యించుక తడవు నిస్తట్టఁజై నిలిచి యుండెను. ఆమెయస్థిపంజరా
వశిష్ట యై యుండెను. దేహకా తిమో, జగమున నింతకన్నఁ దేకో
విహీనవస్తు విక వేరు లేదని సాక్ష్య మొన గు చుండెను ఇట్టి విప
రీత స్వరూపమున నామె యతనికి గనబడ నాతని కకోరహృదయ
ముద్రవించుట యందాశ్చర్య మేమికలదు! అంతనాతఁడు తనలో
నిట్లనుకొనెను! “ఇకఁ గొంతకాలము వఱకు నే నీమెయెడ, గాఢిన్య
మువహింపఁ జనదు. ఎట్టి భీతియు జూపఁ దగదు. నా కీమెయెడ నె
వ్విధమగుబాపాపేక్షయు లేని యట్లే నరింపవలయును. అట్లుగాక
పోయిన నామె యిత్తీతాననే శుష్కించి ప్రాణము వీడఁ గలదు.
ఈమె దేహమున చించుక-క్రినుముగ-శక్తి కలుగునట్లొనర్పవలయు
ను. అని, యనంతరము కేనలకేనితో

..... వచ్చుచుండను.
..... అనుగా-
..... కనుల కై న
..... యీమెఁ
గాంచి “ఇప్పటి కైన నన్ను వివాహమాడ నంగీకరింతువా? ఇప్పటి
కైన నన్ను నీవానిగఁ జేసికొందువా? యని యడుగుదును. లేదని
యామె జబాబొసఁగిన, నంతట నూరకుండు. ఏల? యనియైనఁ బ్రశ్నిం
పను. నాయదృష్టమును దూఱుకొందును. ఆవెంటనే మిమ్ము మీ
గృహముల కింపివేయుదును. కావున నీ వీమెను బహుజాగ్రత్తతో
బహుశ్రద్ధతో కాపాడు చుండుము. నే నీహంపముఁ జూడఁ జాల
కన్నాను. కొంచెముకొంచెముగా శుష్కించి ప్రాణములు వీడునే
మో! అటుఁ గాకుడఁ జూచుచుండఁము. మిమ్మిప్పుడ మీరుండ
కంపుదును- గాని యింకను నాయాశ వీడ కున్నది.” అని వడించి
యడయభానుఁడు వెడలిపోయెను.

ఇట్టిభాషణముల నామె కాశఁ గొల్పుటయంతాతని యుద్దేశ
మేమోనుబుద్ధి ప్రిరితమో, కబుద్ధి ప్రిరితమో నుపపుటఁ గతి
నము. దుష్టునిహృదయమున నైత మొక్కొక్కప్పుడు సద్బుద్ధి
కలిగి యతఁడు దుష్కర్మ పరాచృతుఁ డగుటయుఁ గలదు. కడచిన
దుష్క్రియఁ కై షశ్చత్తాప పడుటయుఁ గలదు. అట్టిసమయము
లలో మాత్ర మైన నేమి ఇక నట్టి నుష్క్రియ లొనర్ప నని నిశ్చ
యించుకొనును. అనంతర మానిశ్చయ మెటు లైనను సరే! ఉరయ
భాషని—వర్తన మీవిసముగ నుండునేమో! ఉరయ భాషని ప్రి
స్తుశశ్చత్తాపము మహాపూర్వక మై యుండఁ బోలును. ఏలనఁ
గమగుచూకీదీనానన్ధ కనులయెదుటఁ గనఁబడు చుండెను. ఎంతటి
పాపాణహృదయున కైనను దుఃఖముఁ గలిగించునట్లుండెను. అం
దునను, దనమూలముననే తనయ విచారకృత్యములవలననే, తనయం
దలి భీతివలననే ఎంతటిసీచానన్ధ సంభవించి యుండు, నాహృద
యము నీ గుట నుండేమాత్రమున నబ్బుకము లేదు. కాని, నూయు
దయభానుని షశ్చత్తాపబుద్ధి యెందుక నెలుకడగ నుండునో, య
మాత్రము యాడ వలసి యున్నది. ఈమెకుఁ జక్కఁ గ శక్తికలుగు
సంతవఱకు ఈమె శోకమును విడుచువఱకు ఇట్లు లుంకి, యనంత
రము మజల నామె యందలి య పేక్ష. మొల కెత్తించి, విషయా
పేక్షఁ బ్రకటించుటకు ముందువెనుక లాలోచి పడేమో? కాని,
యతడే యుద్దేశముతో నచ్చిన నేమి— కమలకమారి యెదుట
పైవిధమునఁ బలికెను?

కమలకమారి యంతకాలము నజకు వెట్లు జీవించి యున్నదో
యదయోమాశ్చర్యము. అహోరాత్రము లెడతెగక గోదనతోడనే
కాలముఁ గడుపుచుండెను అతి భక్తితోఁ దనయొద్దగుప్తిముగ నుం
చుకొనియున్న భర్త పాదుకాద్వయమును మాటి మాటికిని వక్ష

స్థలమున కొత్తికొనుచు నదేకదృష్టుల వాని భర్తృధ్యానముఁ
గావించుచు వాని సతిభక్తిపూర్వకముగాఁ బూజించుచు, సశ్రుజలం
బుతో వానికభిషేకము సేయుచు, నుడుచు. నిత్రాహారములు బొత్తి
గా మానినైచెను. దేవలదేవి ప్రార్థనల నొక్కొక్కప్పుడు మన్నిం
చి భోజనవస్తువులలోని పాలు మాత్రమించుకఁ ద్రావును. అంతకు
ను మీఱిన బహుకష్టముతో విషము మ్రింగుపగిని నొకటి రెండు
మెతుకులు నోటవేసుకొని మ్రింగును. మతేమియు వండుకొనకు
జౌషదోషచారము లొసర్చి భోవ నిరాకరించును ఇటులెంతకాల
ము చేయఁగలదు? ప్రాణఘాతుక కృత్యముకావా? దేహముశుష్క
మై నిస్తేజమై బలహీనమయ్యెను. అటుగాఁ గూడదని దేవలదేవి
నిరసనయ్యెను ఇదేతీరున

దేవలదేవి యేది

కచ్చెను. అంత

పటఁ దమకుటీరమును బరిరంజించు చున్నప్పుడు భటుఁ డామె
కుఁ గనఁబడెను. అంత నామె యాశ్చర్యచకిత యై నిమేషకాల మా
తని దృష్టి నిలిపెను. అప్పు డామె కాశ్చర్యము మాత్రమే గాక,
యానంద మైన దనియు నామెముఖభావమువలనఁ దెలియవచ్చు
చుండెను. ఆమెనేత్రముల యందును గిహలముల పైనను నొక్కవి
ధ మగువిలక్షణ తేజ ముప్పతలెను. అట్లే యాసైనికునిఁ గాంచుచు
నింకఁ గొంత తడ వామె యచ్చట నిలిచెను. అతనితోఁ బలుకుదు
నా వలదా? యని యాలోచించు చుండఁ బోలును? వెంటనే యా
మె మనోనిగ్రహము గావించుకొనెను. అతనితో నిప్పుడు మాటా
డుటనుచిత మనుకొనెను? ఎవ రైనఁ జూచిన నపాయ మొదవఁ

గలదు. ఇష్టకార్యసిద్ధికి భంగ మొనవ గలదు. అని తలపోసి ద్వా
రముకడకుఁ బోసాగెను అంతలోనే యాభటుఁ డామెను సమీపిం
చి ద్వారమున కడ్డముగ నిలిచెను. “నే నిక్కడ నుండును గాంచియే
యితఁ డిటుకు వచ్చెనా?” అని యామె యశ్చకొనుచుండ నాతఁడు
తనపాదరక్షలను సవరించుకొనుభంగి వంగి పాదరక్షలొనుండి యొక
చిన్న కాగితపుమడత నాద్వారమునుండి లోపల నిశి మరలిపోయి
యటు నిటుఁ బాచాకు సేయుచుఁ గావలి కాయుచుండెను.

దేవలదేవి యీవిధ మంతయు జూచుచుండెను. తత్తణు
యామె యా కాగితపుమడత విప్పి చదువుకొనెను. ఆమె ముఖము
ప్రస్ఫుల్లతవహించెను. ఆమె మహానందసంభరితస్వాంత యయ్యెను.
ఆయానందభరముతోనే యామె యొక్కపలుగున గమలకుమారి
కడకుఁ బోయెను. “అమ్మా, కమలా, మన కింక విముక్తి తప్పక గ
లుగును. నీవింక నిట్టివిచారము నందఁ బని లేదు. బుద్ధిమంతురాల
నై నామాట వినుము. ఇంతవఱకు నీతోఁ జెప్ప లేదు గాని, యి
ప్పుడు చెప్పెదను వినుము. కాని యందురుగదా గోడలకుఁ జెవు
లుండు నని. అట్లుగ నే మో! నేనునీతోఁ జెప్పుమాట తెన నైన
విని యుదయభానునకు దెలిపిన మనకెట్టిపాటుఁ గలుగునో! అని
యాలోచించియే నీ కింతవఱకుఁ దెలుప నైతి. ఇంక నీయూపట్టు
వీడుము. లేకున్న, నీయశక్తతమూలమున మఱియూహ్యహ మంత
యు చెడిరిపోవును. నడచుటకైన నీకుశక్తి లేకున్న నెట్లు? అట్లు
కొంతదూరమైన నడచుటకు నీపాదములయందు దార్ధ్య ముండ
వలయును. కావున, నామాట వినుము. నేడెప్పినరీతినేయుము. ఇంక
జెప్పెదను. వినినపిమ్మటనైన, నీయుపవాసదీక్ష మాని, యొడల
బలము తెచ్చికొనుము” అని వచించి, యామె కమలకుమారి చెవిలో
నేమో రహస్యముగాఁ జెప్పెను.

ఆరహస్యము విసుకొలది గమలకుమారియాననమున వివిధము
లగు భావచిహ్న లుక్కుచించు చుండెను. ప్రధనుమున శంకాచిహ్న
ము అనంతర మది యశ్వశ్య మై యానందచిహ్నము—అటుపిమ్మట
హర్షము—ఇట్టిసమయమున దేవల జేవి యొకటి రెండు కాగితములు
లామెమున దిడెను. వానిఁ బఠించినప్పుడు మాత్రమామెను హర్షాతి
రేక మయ్యెను. శద్భరమున నామె ప్రభుల్లవదనయై, తన్ను చూచిచి
“ఆహా దేవలా, యిట్లే యగునెడల మాపితాజీవర్చనమైన—నీకు—
నీ—” అను చుంక నింతలో దేవల యామె ముఖమునకు జేమడ్డ
మిడి మృదువుగ నిల్లనియె!” కమలా, కమలా, ఇందుకొక కేకదా
నీతోనీశ్వర్తాంత మంతయు నింతవఱకుఁ జెప్పకుంటిని. పోనిమ్మని,
యిప్పుడు నానోట జారీచారకమున్న గుంథగట్టిగఁ బలుక సాగితివి.

.....యు మఁటఁ
..... ఇతమిందైన
..... పుము. మనసున
..... గైదు కోసుల

దూర మొకవేళ నడువవలసి వచ్చి నను శ్రమ కాగ వలయుగదా?
అటుగాక నడునజాలక మార్గమధ్యమున గూరి బడితి వేచి మన
ప్రయత్నములు న్యర్థ మగును. అటుగానీచుగుము. ధైర్య మవలం
బింపుము. ఇంతకన్న సీకింకేమి చెప్పవలయును?

కమలకుమారి పీఠాలోచన మొనర్చి ధైర్యము దెచ్చికొని “దే
వలా, నాకొకమిరింత కష్టపడుచుండ, నే గృతఘ్నుఁగానేల?
మిమ్ముఁ గాదననేల? మీమనసుల నొప్పింప నేల? నీమాజ్జలకుబద్ధ
నై సర్వము నొసర్చు చున్న సరికదా! అని మందహాసవదనముతో
ననెను. అనాఁడుమొదల మొదల చివరకొకమయిన మార్పు
కలిగెను.

మార్గమున నిట్టి మనోహరములు పుట్టి మెట్టకేల కుద
యభానుఁ డెట్టులో కొండాణముగ్గము జేరెను. వెంటనే యశఁడు
జన్వంతసింహుని కై తెచ్చిన సైన్యము, నారంగజేలు పాదుషాయొ
సంగిన యాజ్ఞాపత్రము గలసంచియు జన్వంతసింహున కంపివేసి తా
గొండాణగడమున నిలిచెను. అవతీకాలమునకు చారుల బంపి జన్వం
తశివాజీకి కెట్టిన బంధమున్నదో తెలిసికొన యత్నించుచుండెను.
వారి కెట్టిన బంధ మైన నుండిన నేమి యుండ కున్న నేమి? తా
నొనర్చు శృంగనిశ్చయుఁ డై యున్నట్లుమాత్ర మొనర్చెను. వార
ముదినములలో నాతడు పాదుషాకు జాబు వ్రాసెను.

“జన్వంతసింహు మును జక్రవర్తికుమారముకజీముకు శివాజీకిఁ
గమంగమభయ ముందు చున్నాడు. కుమారున కన్యమార్గము లేదు.
కావున జన్వంతసింహుని కార్యము లన్నిటి నాతఁ డనుమోదించు
చుండును. జన్వంతసింహు మాత్రము సంపూర్ణముగా నాకాశకు
శివాజీకి లోబడి యున్నాడు. చక్రవర్తియొక్క శత్రువుఁ డై
రాజవ్రోహము నొనర్చు చున్నాడు. చక్రవర్తి నీచో విభంపి
న యాజ్ఞాపత్రమునైత మాతఁడు శివాజీగడ కంపి యున్నాడను
నాకు దెలియవచ్చుచున్నది. బిజాపూర రాజ్యమును గోళకొండ రాజ్య
మును హస్తగత మొనర్చుకొను నుద్దేశముతోను, శివాజీపై దృష్టి
యుండుటకొఱకు, నాత డీ ప్రాంతముల కంప బడి యుండుట నిజమే.
దానివలన లాభము కలుగక పోవదు. మన సైనికులు ఘోరముగ
సంగ్రామరంగమునఁ బోరుదురు. ఆ రాజ్యములను జయింతురు.
ఇదియు నిజమే. కాని మన సైనికులచే జయింపఁబడిన నీరెండు రాజ్య
ములను శివాజీకి హస్తగత మగును. ఇది వారిరహస్యాలోచన. నేని
పుడు వ్రాయు చున్న యందలియొక్కయొక్కర మైన బొట పడదు.
ఈదక్షిణాపథ మతయు మన సైనికులచే జయింపఁబడి శివాజీకిఁ

జేరఁ గలదు. ఇవియే గాక మఱికొన్నియితరరాజ్యములు నాశనకి
చేరఁ గలవు. ఇటు లయ్యెనేని నాఁడు ప్రియఁ డగును. అప్పుడు
శివోన్మందలిమనసేనాసాగర మంతయుఁ గలసి మాతనిఁ దాఁక నెంచి
నను మనకు విజయ మొనఁపునాన కెడ ముండ దని నాయనుమా
నము. వీని కన్నిటికిఁ గారణము శివాజీజన్మ తసింహులయైక్యము.
శివాజీకి జన్మంతసింహులినహాయ మధికముగ నున్నది. కావున,
నీవ్యాహభంగమునకు బ్రయత్నింపఁ దలఁచిన నొక్కటే మార్గము
కలదు. అది జన్మంతసింహు నిచ్చటనుండి మరలించుకొనుటయే.
జన్మంతసింహుఁ డీప్రాంతములలో నున్నయంతవఱకు శివాజీనిఁ
బరాభూతునిఁ జేయుట గాని, మీయాజ్ఞానుసారముగా నాతని నిర్బం
ధితునిఁ జేయుట గాని, లేక, వాని పన్నుఁ గడల

భాతఁడు శివాజీ

ల నన్నిటిని

మొనర్పనవర

నకూన్య లను

బ్రతుదు నడనను ముంపుహారాప్తసరిదారు లందఱును శివాజీ
కంకితు లై యున్నారు. కావున, వీని నన్నిటి నేవిధముగఁ జక్కప
ముపనగునో దీక్షముగ మోజించి సరించుకొన వలయును. జన్మంత
సింహుఁ డింక నింకే యుండెనా, మనప్రయత్నము లన్నియు విఫల
మందును. అతఁ డం దెవ్వరియొక్కలను సాగనీయఁడు- మఱియు,
నట్టివారిమూఁదోపాయములకు శివాజీయే కాక, స్వయముగ నష్ట
పడఁ గలఁడు. ఈ కారణములచేతనే తొలుగొల్ల జన్మంతసింహు
నిచట నిలువనీయఁదగదు. ఇచట జరుగుచున్న దంతయు యథార్థ
జక్రవర్తి పాదసన్నిధిని విన్నవించి యున్నాఁడను. తగుపరియాజ్ఞ కై
వేది యున్నాను. తనుయాజ్ఞ మేఱ కేసీకొండా గడమునకు వచ్చి

చేరితిని. ఈద్దుమునిషయ మై యింక మీ ఇట్టియాలోచనయు భీతి
యు నననరము లేదు. శివాజీ యింక నీకోరికాంగడముఁ గైవస
మొనర్చుకొనుటఁ గలలోవార్త. అతఁడట్టియాశ పెట్టుకొనుటయుఁ
గల్గు. నే నిక్కడకుఁ జేరినప్పటినుండియు సర్వము సుస్థితి నుంచి
యున్నాను. అందఱు శ్రద్ధాభక్తులతో దుష్టము రక్షించుచున్నాను.

కాని, యీయొక్క మర్తము నెంతజాగ్రత్తతో రక్షించుకొనినమా
త్రీ మేమిప్రియోజనము? ఈనిక్కనుప్రాంతముం దిన్నియెడలను
నాక్కాథరుగి వాడిపన్నుగడలు సాగుచున్నవి. జన్వంతసింహుఁడన్నఁ
టికిసీసోహయ మొనర్చుచు నేయున్నాను. ఇట్టిస్థితిలో నీయొక్కగడము
సుగత్తేత మై సంతమాత్రమున నుపయోగ మేమియుఁ గానఁబడదు.
పాదుషాయాజ్ఞ గ్రహించి దత్తిక సేవకుఁడగు నీయొగయభానుఁడు ఒక్క
నెలలో అంతకుఁ బై బడఁ జూపఁజూపఁ జూపఁజూపఁ జూపఁజూపఁ
జేనియధికారము ముట్టఁగిలె. వానినిఁడత్తుకొట్టి నొకాడేసి యాజ్ఞాపరముచేర్చి
సరోజములకడఁ బడనై పఁ గలఁడు! ఇచ్చటికిఁ బచ్చిఁడు పచ్చిమృత్యు
నిడియశక్య కార్య మని నాకుఁ దోచుట లేదు. కాని, పొలుదొల్త
జన్వంతసింహున కుచ్చాటన మొనఁగ వలయును. అనంతరము కు
మారముఆజేమును నానైపునకుఁదిప్పకొనిబోధించిమీయందత్యంత
ప్రేమ భావము వహింపఁ జేయఁ గలను. ప్రస్తుతసందర్భమున నాతఁ
డు పాదుషాకు విరుద్ధముగా నుండుటయు దాతనిదోష మేమియుఁ
గానఁబడదు. ఇతఁడు మరాఠీలకు లొంగిపోవుటకుఁ గారకుఁడేజన్వంత
సింహుఁడే! ఆజ్ఞాబద్ధుఁడను : పునర్జా కెయగ్గఁడను.”

ఈతీటునఁ గమ్మ లిఖి చి యుదయభానుఁడద్దాని నొకసంచిలో
నిడి విశ్వాసపాత్రుఁడును ధూర్జుడును నగునొక చూర్వికునఁ కొనం
గి పాదుషా కంఠంపు మని చూజ్ఞాపించి పంపెను. అనంతర మీ

యుత్తర మెంతపని చేయఁ గలదో దానిఁ దనమనోవీధిఁ గల్పించు
కొని యానందించుచు నీయానందమునకుఁ దోడుగ నపారసుఖప్రద
దివస మగుమాఘబహుళనవమి యెప్పుడు వచ్చునా యని దినములు
లెక్కించుచుఁ గాలముఁ గడుపు చుండెను.

తానాజీ శేలార్ మామాదులు స్నానభోజనాది శాల్యకృత్యము లొన
ర్చి యొకింత సే పైసను మహారాజే కాశగృహము వీడి రాకుండు
టచే సచలు నెల్లరహృదయమును గీత వహించెను. ఆరాజేం
ద్రునం దొక్కనుహత్తరసద్గుణ ముండెను. సకాలభోజనపానాదివిష
యములయం దతిశ్రద్ధ వహించును. యుద్ధసమయములలోనై సను,
బ్రహ్మాణసమయములలో నందాదు విడిసి నప్పుడును, ననపరిచును
లండలు అశ్యున్నతోద్యోగి మొక లత్యంతాల్పసేవకునినటకు తు
స్టిగభోజన మొనర్చి రే మో కనుగొని శృష్టి జేసిది. యసంతర
మే తా భోజనము సేయు చుండును. ఇట్టిచున్నోదాము డగుటచేత...
సే యతనియాశ్శలకుఁ బరిణమింపఁజేసి యుండును. ఆడ రా
సంత సందలును దత్కర్మభారసింహాకు లగుటకుఁ గుఱువారు
పడు చుండును. మహారాజు కందటయెడలను నొక్క లేవిధ ము
స్రీను. పక్షపాత మను న దావంతయు నాతనియెడఁ గానుపింపదు.
కావున, పీరు వారి నేల! సకల జనలును నాతనికిఁ దమతమమాన
ధనము లర్పించుటకుఁ దత్పరు లై యుండును. అతనియాశ్శల నిర్వ
హించుటలో వారత్యంతానందనిమగ్ను లగు చుండుట. తరుణ
మొనవినంత నారాజేంద్రునినకై తమప్రాణములనుకూడఁ దిలప్రా
యముగఁ జూడ వెలువరు. అన్నిటియందును సహజముగా వారికి
జయమే లభించు చుండును. అప్పుడ న్యక్తుల కందఱకు స్వర్గప్రాప్తి
యైసట్లు భావింతురు. రాజేంద్రునిస్మరణశక్తియు నతిలీక్ష్మముగ నుం
డెను. ఎట్టివారినినై న నొకపటి చూచి, యొక్కమాటాడెనా, వారి
పేరులు నూరులు నెఱిగెనా సాధారణముగా నెంతకాలమున కై న

ను నాతనిక విష్ణుగణ కలుగదు. ఎప్పుడైన, నెక్కడనైన ముటిల నా
వ్యక్తి లగడగిన, వానికి దప్పులనుండియె గుఱితింది, పిలిచి, కేమో
దంతము యెఱుంగక వీడడు. అట్టివో నావ్యక్తిలు మహారాజునకు
పమయెడ విశేషాదరము కల దని మహానందసంభరితు లగు
చుందురు!

ఇట్టిస్వల్పవిషయములయందును నెఱవోశ్రద్ధ నహించుచుండిన,
మహారాజునాడు తపశ్శ్రహమునకు పినాహమునకు దసకామ
త్రాణ ముచుగ నేతెంచి యున్నవారిని తానాజీ కేలార్ మామలను
ఆకరించుటకు మహారాజునకు రాకుండ నేనికి మాతృదేవికి మిగు
ల నచ్చెపువు జనించెను. భలు నొకని బిలిచి యామె మహారాజేమి
చేయు చున్నాడో చూచి రమ్మని పంపిచు నాడు నెంటనే పోయి
వచ్చి, "మహారాజునకు నేమి కలగెను?" యన్నాడు. అక్కడ

అంతే దని తెలిసినది.

గూలోచించుచుండ

కింక నాలస్య మగు

నని తలచి కిది బాయిసా హేబా యాయకీధులను ముందుగ గ్రహిం

మునర్ప బలవంతము చేయ నీ రట్లే చేసిరి. మాతాదేవి యుండ

వారి కాదరణమునకు లోతుమియగును? మహారాజొకవిధమున నాద

రించిన మహారాజమాత పదివిధముల సతిధుల సత్కరించుస్వభాము

కలది. ఇట్టికొదువయు వీరికి, గలుగజాలదు. కాని మహారాజింత

యాలస్య మొనర్చుటకు గారణము తానాయూహింప జాలక పో

యెను. కానియతఁడేదియోమహద్విచారనిమగ్నుడై యుండఁబోలు

నని తలచెను. అంతనావిచార మెట్టివో యెఱుంగ నతనిహృదయమున

నాతురశబ్దమింపెను. ఆమహారాజవిచారముకొలఁగఁ జేయ నాతఁడు

కడుంగడునధీకుడై పోయెను. ఇన్విధహృదయగాంక్షలనముగో నాతఁ

డెట్లో భోజనవిధి నెఱవేర్చెను. కాని, తా నేమి కూరగించినదయు నతనికిఁ దెలియదు. రాజమాత ముచుసలిమామతో ముచ్చటిచు చుండెను. బాలరామాజీని సైతమప్పుడప్పు డేదియో ప్రశ్నించి, వానినోట వెలువడిన ప్రత్యుత్తరముల కతికుతకము నొందుచుండెను. ఆ దేవి యా బాలకుని ముద్దుపలుకులు విని వానిని బుజ్జగించు చుండెను. నళమ నడమఁ దానాజీని గూడ నామె పలుకరించును. తానాజీ ప్రత్యుత్తర మొసఁగు చుండెను. కాని, తానేమి ప్రత్యుత్తర మొసఁగునోయన నికిఁ దెలియదు! స్వప్నలోకమున నుండెనా? పరాధీనమనస్కుడై యుండెనా యని మాతాదేవి కనుమాన ముదయించెను! స్వప్న లోచనానాంతర మామె యతనిమనోభావము నెఱిగెను! ఈతని పరాయత్తచిత్తము గారణము తమకుమారుడే యని యెఱిగెను. పుత్రుఁ డింతయాలస్యము చేయుటకుఁ గారణమే గో దురంతవిచార మని తెలిసి యీత డానని విచారమెట్టి దై యుండఁగోలునని యా హసాగరమునఁ బడి పరితపించు చున్నాడని యామె తెలిసికొనెను. ఈతానాజీకి మహారాజునెడ నెంతటి భక్తిప్రేమలు కలనో యానె-
కు దృగ్గోచరమయ్యెను. అంత నామెహృదయము కృతజ్ఞతతో మహానందముతోఁ బూర్వ మై పోయెను. మహారాజునందలి చూడని శ్రద్ధాభక్తి లామెకు గోచర మగుట ప్రతిమపర్యాయము కాదు. ఎన్నిమారులో యవి యామె కనుభవముచు వచ్చి యుండెను. అయినను నొక్కొక్కమారును ఇతని శ్రద్ధాభక్తి లామెయనుభవ మునకు వచ్చినప్పుడెల్ల ఆమెహృదయ మిట్టులనే కృతజ్ఞతానందము లు బొందుచుండును. ప్రతిపర్యాయము నది సూతనముగ నె యామెకుఁ దోచు చుండును. ఆహా! మాతృప్రేమప్రభావము!

ఎట్లయిన నేమి. తానాజీ యన్యచిత్తుడై యున్నాడని యె-
ఱిగి మాతాజీ యతనిన్యధా శ్రద్ధాహృదయమున కిందుక భాగి

కలిగించు నుద్దేశముతో వినోదపూర్వకముగా నిట్లనెను! “బిడ్డా, తానా మే మింతవఱకు నీతో బలుకు చున్నను నీకు మామాటలు కడ లక్ష్యము లేదు కదా! ఏదయో దీర్ఘాలోచనానిమిత్తము వై యున్నావు. మీమహారాజు చెంత లేసంతమాత్రమున నీకు మామాటలయెడ లక్ష్యము లేకపోవలయునా? అతఁడు నిన్నాదిరించ లేదనియు, సత్కరించ లేదనియు సంకోచింప వలయుఁగా మే మానరించితిమి కాదా. ఉపయోగము లేకపోయెఁగా! మామా, మీరు మాత్రమట లేరునుఁడీ! ఔను; మనము వృద్ధులము వృద్ధులను వృద్ధులారాదరించినఁ జాలుఁగదా!”

తానాజీకి స్మృతి కలిగెను. “మాతాజీ, మీరట్లుచుకొనవలదు. మీకన్నను మహారాజు మఱేమియు నుండఁ గలఁడు? మహారాజింకను ఏదయో దీర్ఘాలోచనా వలన మహారాజున కేది బోలు నని నాకుఁ

యెఱింగి, మీరు సాక్షాత్భవానీనూతః అట్టిమీరే మున్నూదరించి సత్కరించు చుండ నింక నెవరు కావలయును? మాతాజీ, మహారాజునేవ కనవరతము సాసిద్ధముగా నుండి మహారాజున కేచిముసమున నేమి కావలసి యున్నను నప్పుడు నమకూర్చ నే నొంటికాలున నిలిచి యున్నాను. మహారాజున కెట్టివిచారము గలుగఁగూడ దని నాయాన. ఏమి మామా, నీమభిప్రాయమేమి? మేమిందఱు మంతటివార ముండియు, మహారాజును సంతాపములఁ జేయకున్న నే మెట్టిసేవకులము?”

ఇంతలో బ్రతీహరి యేతెంచి “మహారాజే కాంతమందిరము నుండి యిచటకు వచ్చు చున్నా” రని తెలిపి వెనుకకు మఱలెను. మహారాజు వెనువెంటనే యక్కడకు వచ్చి చేరిన. శేలార్కామా

తానాజీలు భోజనము ముగించి యుండిరి. అటు గాచ మహారాజున కచ్చెరు వయ్యెను. “ఏమి? నూ కొక్కింత యూరస్య మైనదని మీరు కనుపునిండుగనైన భోజనము సేయ గూడదా? మాదే తప్పు కాని, మామా, పెద్దలు మీరు మీబిడ్డలు నానరింప వలయునా? లేక, మీబిడ్డలు మీ మార్గానరింప లేదని కోపించి యర్థభోజనము జేసి లేవ వలయునా? ఈగృహ మెప్పురిచి? మీదేకదా! మీయింట మీ మొదలు లాదరింప వలయునా? మాతాజీ యున్నారకదా! అదియుగాక మామా, తానాజీ యీనాఁ డిక్కడకు వచ్చి యున్న మాతా! మీమి? అతఁడు నావాఁడు, మీవాఁడు కాఁడు! అతఁడు మీ మార్గానరించి, మీకు వలయునని నమగూర్చ వలసి యుండెను. మాతాజీ, వీను కడుచార నారగించిరా? ఏమండీ, చిట్టి నరదారులుగారు, మీవృత్తాంత మేమి? మీరు మాతో నిష్ఠుమన మరమునకుఁ బ్రయాణ మగుదురా? తోడఁ బోయి యుండురా లేక యుద్ధము సేయ వత్తురా?”

రాయాజీ అట్టహాసముతోఁ గనతరవాఁడై జేసినవైచి, హాహా, తొలుత యుద్ధమునకే వత్తును. కాని, యీచిన్నతరవారతో మొగలులఁ జంపు పెట్టు! తేకున్న సన్న మొగలుల పిల్లలతో యుద్ధము సేయనిండు. వారి చీచిన్నకత్తి చాలు. బిక్కతరవారిని మృని బాబా వెంత కాలమునుండియో చుడుగు చున్నాను గాని, యీయ లేదు. అని పలికెను.

“ఆఁ అట్లనా? బాబా యీయకున్న! మే మిచ్చెనమున రేకదా?”

“ఆ. మీరు దయ చేసిన—కాని—బాగాకుఁగూడ మీరే యిచ్చితరా?”

ఇంతలో శేలార్ మాను యిట్లనెను. మహారాజా, వీనిమాట లింతలో ముగియవు నోడుగడలించినఁ బాలు. డొరక వాగుచునే యుం

దును. కాని నా మాటఁ చెప్పుడు మీరు మాయూరికి వస్తుకుదా? మా పూహమును మీ పాదమాలివేఁ బవిత్ర మొనర్చుకుకనా! మాయూరిప్రజలు మింపాదనేనకొఱకుఁ గనుల వత్తి నిడికొని వేచి యున్నాడు!”

“ఆఁ. ఆఁ మామాజీ, అతఁగఁ జెచ్చనలెనా? మీరే స్వయముగా వచ్చి మమ్మాహ్వానించు చుండఁ గాదన సాహసింపఁ గలమా? అటు నొకవేళ సాహసించినను మా కది శోభించునా? కాని ప్రస్తుత కాల మెట్టిదో మీకు, దెలిసియే యున్నది. ఏవేళ కేకాగ్రముపస్థిత మగునో చెప్ప ననివి కాకున్నది. తుణకాలమైన మైమఱచి యుండ వలనుపడదు. బౌరంగజేబు నొక్కతృటికాల మైన నమ్మఁ దగదు. ఇప్పుడొకమాట యనున. నులుసటితుణమే తద్వ్యతి రిక్తముగాఁ బ్రాసరించును. — ఈ కారణమును జన్వంతించు చున్నను, చారిమన కెట్టియుపద్రవము వాసనీతి పరాయణులు! ఎట్టి

మానముచేయుదురో? మామా, భయంకరవిషసర్పమునైన నొకవేళ విశ్వసింప వచ్చును, కాని యీ మొగలులను విశ్వసించుట యనుచితము—ఇవి యన్నియు మీ రెఱిగిన విషయములే సరి, కాని యింక; మీ రొకంతతడవు మార్గామానముఁ దీర్చుకొనఁ బరంతుఁడు. పినపనీవిషయము ముచ్చటింతము. తానాజీ, నీవు నొకగడియ విశ్రమింపము.”

ఈ భాషణ మంతయుఁ దానాజీ స్వస్థచిత్తముతో వినచుండెను. అతనికన్యము లామహారాజువాక్యములను నాకర్ణించు చుండెనే గాని యతనినేత్రద్వయ మామహారాజుముఖముపై నిశ్చలముగా నెలకొని యుండె. మహారాజునంతఃకరణమున నేరియో ఘనవిచారము

పథిత మై యున్న దనియు నాతఁ డావిచారము మఱుగుపఱుప బ్రీ
యశ్చించు చుండెననియు నతఁ డెఱిగెను. “ఒకగడియ విశ్రామిం
పు” మనువాక్యము మహారాజుచుడివివంత నాతఁడు కరములు ముగు
ళించి యిట్లు లనెను. “మహారాజా, నాపలుకులు క్షమింప వలయును.
ఆసందేశహరుఁ డేతెంచి దీర్ఘకాల మేకాంతమునఁ బ్రభువుతో ము
చ్చరించు చుండెను. విచారకరవాత్తలఁ గొని వచ్చి యుండ నచ్చు
నని తోచు చున్నది. మహారా జెట్టిదోర్నీ విచారమున నుండ
విడిచి, నే నొకగడియ కాదుకదా, యొక్కనిమేషకా మైన స్వస్థవి
త్తుడ నెట్లు లగుదును?”

శివాజీ చిఱునగవుతో “తానాడీ, నీకిప్పు డేమియుఁ జెప్పఁ గూడ
దనుకొని యుంటిని. నీ విక్కడనుండి నీయూగునకు బయలుదేఱి పో
వుచును నెవ్వరితో నైనను జెప్పఁగూడ దని యోచించుకొని యుం
డిసి. నీ విప్పు డెట్లో నాముఖచర్యలనుబట్టి గ్రహించితివి. కావున,
నీ కింకఁ జెప్పకఁ దప్ప దయ్యెను. మాతాజీ, మీరు నొకమూల నా
యేకాంతవాసమునకు వచ్చిన సకలము నివేదించెదను. మహా,
మీరును రండు.” అనెను.

మహారాజు ముందునడువ సతనివెనువెంటఁ దానాడీశేలార్మాను
లును వారివెనుక జోమాతయు వరుసగ వెడలి పోయిరి. ఎచట దర్శ
నము కోరినను నిప్పుడు సమయము కాఁ దనుఁ డని ద్వారపాలకుల
కాజ్ఞాపించి, తమకూంతరంగికకార్యదర్శి యగుగొరజ్జ ఆనబనిఁ బి
లున నాజ్ఞాపించెను. అతఁడు వెంటనే వచ్చెను. ఈపందకము నేకాం
తాలోచననిమగ్నచిత్తు లైరి.

కార్యదర్శి వచ్చినవెంటనే మహారా జొకకమ్మ యతని కొసఁగి
చదువు మనెను.

ఈజాబునం దేమి లిఖింపబడి యుండెనో చెప్పుటకు మున్న
యీజా బెక్కడనుండి వచ్చిననో యెవరిచే లిఖింపబడి యుండెనో
తెలుపుట యవశ్యము.

జయసింహునిపలుకులకు విశ్వసించి చక్రివర్తికుమారుని వాక్య
ముల కలరి, శివాజీ శిల్పీపురమున కిరిగి యుండెను. అటు నొరంగ
జేబు శివాజీ నవమానపఱచి కారాగృహమున బంధించెను. శివాజీ
కారాగృహవాస ముభవింను చుండుకాలమున డిల్లీశ్వరున కంకితు
లై యుండినరసపుత్రవీరు లొకకొండలును, ముహమ్మదీయోద్యో
గు లొకరిద్దఱును, సతని గాఢభీర్యావార్యుడుగుణసంపదలకు మెచ్చి
యితనికి వశు లైరి. వారిలోఁ గొందఱు తనితో గాఢమైత్రియు
నొదవెను. వీరండలును నొరంగజేబుని మామలకు లొంగినవా
రలే! ఇప్పుడు పశ్చాత్తాపకృష్ట లై యుండిరి. ఈమిత్రులలో నొక్క
డనుదినమును జక్రివర్తికడ జరిగిన కలహము శివాజీకి తెలుపు
చుండెను. అనంతర మల్పికాః ముసలి శివాజీ శిల్పీలోనుండి బంధము
క్లుప్తముగా వెడలి పోయెను. ఈసం దేశహను డగుమిత్రుఁ డప్పటికి
నొకరహస్యచారునిమూలమున శివాజీ కప్పటికప్పు డిచటివృత్తాంత
ములు తెలుపు చుండెను. ఇప్పుడు వచ్చినజాబు నామిత్రుఁడు లిఖిం
చిన చారునిమూలమునఁ బరిపినదే.

చక్రివర్తి యుదయభాను నీ ప్రాంతముల కంపినసమగ్రవృత్తాంత
మీజాబునందు లిఖింపబడి యుండెను. ఉదయభానుఁడు కొండాణ
గడముఁ జేరినకాలమునకే యీచారుఁడు సిక్కడను వచ్చి యుండన
లసి యుండెను. కాని, మాన్గిమధ్యమున నీతఁడు రోగపీడితుఁ డై
చే నింతయాలస్య మయ్యెను.

ఉదయభానుఁ డనుమహమ్మదీయసరదారుఁడొకఁడు సంఖ్యాతీత
మగుసైన్యముతో కొండాణగడమునకు వచ్చి యున్నాడనియు నై

ను నేల సైనికులు జన్మంతసింహునికడ కంపబడి యుండి రనియుఁ బాసులవలన మహారాజునకుఁ కొంతకాలమునకుఁ బూర్వమే తెలిసి యుండెను. కాని యిట్లుంట యు దొరగజేటు ముద్దేశ మే మై యుండుటయు మహారాజునకు దెలియ లేదు. కావున నది తెలిసికొ నుటకు మహారాజు చారులకంపి యుండెను. వారివలనను కొన్నివిషయములు మహారా జెఱిగియే యుండెను ఇప్పుటిజాబు నావిషయము లన్నియు దృఢపఱచెను.

బాళాజీ ఆచజ్ యాజ్ఞాబు జనివెను. పిమ్మట యిచ్చుక సేసిన రుచు పలుకలేదు. అందఱు నాలోచానానిగున్న లై యు డిరి. కొంతసేపటికి మాతాజీ పలుకసాగెను:—

“ఈకొ డాగము మహారాజు వలన యున్నది—దీని వారి యెఱుఁగి నాడదని నాకుఁ దోచుచునే యుండెను. పాదుషా మోసఁగాను! కావుననే చాని సత్యము హస్తగత మునచ్చుకొనెను. అపమాతృమః చేత నున్న బరిసరశాంతియు లెన్నిపోయినను మహిల సాధిందు. నచ్చు సంతోయే యత్యంత తలచి యుండ నలయును. ఎప్పుడుకా నన్న సప్పుడే తక్కిన సన్నయుఁ దనకు లొంగునని యోచి నాడు. మొన్ననొకనాఁ డిట్లే నిలిచియుండ నాకన్నుల కాకొండెఱుఁగు దుర్గము కనబడెను. అప్పుడే యిది మనచేలిలో నుండిన బాగుండు నని యనుకొంటిని. అప్పుడే దానిఁ గైవసము చేసికొని మనసైన్యము నం దుంచు మచినీతోఁ జెప్ప నెంచి యుంటిని!”

మాతాజీ, మీవాక్యములు సత్యములే. కాని, నేటివఱకును సమయభంగమున కెట్టికారణము లభింప లేదు. ఇప్పుడియదయభా నుడు సైన్యసహాయుడై పచ్చియుండుటఁ జూడఁ బాదుషా యుద్దేశ ము మంచిది కాదని తోచుచున్నది. కావున, మనమిప్పుడు జాగ్రత వహింప నలయును. జన్మంతసింహుని ప్రసన్నతలపై గను లుంప

నంగి జీ బియుడయభాను నిచటికి బివి యున్నాడను విషయము జన్మతస్మిహుఁ డెఱిగిన, నాతఁడు వీరిసహాయమునకు రాఁడు. ఇప్పుడేబాబును, దీనితో నీపైఁ జక్రివర్తి కెంతటి విశ్వాసము కలదో చూడు మని యొకకాగితము వ్రాసి జన్మతస్మిహుఁడ కంపెదను. వీరికిలకంచి వారిరువురును నాలుగు దినములు తనులోఁ బామాలోచించుకొనుచు నుంజకుండిరా, చాకార్యము సిద్ధించఁ గలదు. ఈయనకాశమున నాదుర్గముగాను వశ మయ్యెనా పిరప వీ రండలు నేకిమై తిరుగఁ బోవను నేను లెక్క నేయను. వార్తబ్రాహ్మణు కాక పోవును రే మో అనినను, మన మెతఁబ్రాగ్రితగ నున్న నంత మేలు కదా! ఇప్పుడు మన మీకొండాణగడమును హస్తగత మొనర్చుకొన నలెను. కాని, యదెట్లు లగునా యని మాత్రమే యిప్పు డాలోచింప నని యున్నది. ఉదయభానుఁడు మాతన కిలో నుంచి యుం

చున్నట్లుకు మున్నే వీని వ్యవస్థల కవకాశమును సృష్టించుటకు నుండును. ఇప్పుడు ముం దున కరుగ నలయును. అన్యోపాయముగానరాదు."

తానా: "సహారాజా, బహుకాలమునుండియు మీ కొక్కటి విన్నవింప నవకాశము సిరీక్షించు చున్నాను. ఇప్పుడే తరుణ మొదలైనది. విన్నవించెదను ఇప్పటినుండియు నేయుద్ధమున కైనను ముందుగ మీరు వెడలుట మానివేయ నలయును. సకలవిషయములకును మీర మున్నఁగ బయలుదేరిన నిక నేవకులము మేమిందితి ముండియు నేనిప్రియోజనము? పూర్వపునంగితులు—ప్రారభవ శలోనిసంగతులువేరు. ఇప్పుడు స్వరాజ్యస్థాపనమున మనకు బాలవఱకు యశముకల్గినట్లే. ఇప్పుడును మీరండలుకన్న ముందుగ వెడ

లిన నొకవేళ నేదైన నాపక సంభవించిన—చాపము శిమిచుఁగా
 ॥ ఒక్కవేళ నేదైన నాపక సంభవించినఁ కప్పుఁగల కార్యము లె
 ట్లు సమసూరఁగలవు? కావున, మునుముంద, యెట్టి కార్యమునకును
 మీర బయ లెవ్వడలుట యనుచితముని విన్నవించు చున్నాఁడను. ఇ
 క్కడనే గడము మీఁదనేయుండి గూర్చాపించుచుండినఁ జాల—మే
 ము మీయూహల నొదల వహించి సకలము నెఱవేర్చుకము.”

శివా: “తానాజీ, మీయట్టివారి ప్రాణములకు మాప్రాణమునకు
 భేద మేమున్నది!”

తానాజీ “మహారాజా, మీమా ప్రాణములలో నేమి భేదమున్న
 దనెకరా? ఉన్నది. ఉన్నది. ఎఱ్ఱో భేదమున్నది! బ్రహ్మ, మీప్రా
 ణముల కేదైన నపాయ మొకవిన, నీరాజ్యస్థాపన కార్యమునకు
 గొప్ప విఘ్నము. మన మెన్ని యొకష్టప్రయోసలకోర్చి, యింత
 అకు సాధించిన దగతయు న్నగమగును. ఈనగరాజ్యస్థాపనము
 పాలగును. ఎంతకా యవకాశముండద. ఈనగరాజ్య భవనము
 కు మీభుజములే స్తంభములు. స్తంభమే లేక పోయిన భవన
 ట్లు నిలువఁ గలదు? సైయంతన్న నెట్లు కట్ట నగును? భవనమే నేల
 గూలదా? ఇక మాయట్టివారి ప్రాణము లెన్ని పోయినమాత్రమే
 మీ? దేనికి లోటగును? మహారాజా, మీ రొక్కగుఱ్ఱము నాయట్టి వీ
 రులు వేనకు వేలు మీయండ కేతేరఁగలరు. కావున, బ్రహ్మ, ఈ
 కొండాణగడమును ముట్టడించి హస్తగత మొనర్చుకొనుట నాకను
 జ్జ నిండు. నేర బోయి సాధించి వత్తును.”

తానాజీ నీవీ కుర్గమును స్వాధీనముచు కొను విషయమున నాక
 ణ మాత్రమును సంశయము లేదు. నిక్కముగా నీవందు యశ
 మొందుదునని నేనెఱుఁ గుచును. కాని, నీకొప్పుడు వివాహసమా
 రంభమున చున్నావు. అందునకు విఘ్న మొకవిచ్చుట నాకిష్టము

లేదు. నీ గృహమున వివాహము సంభవించు పూర్తియగు వఱకు నిన్నీ
కార్యమునకు నియోగింపకూడ నని యెంచితిని. అట్లని దుర్గము
ముట్టడించుటకును విలంబము కూడదు. ఇప్పుడే స్వాగత పఱచుకొ
న వలెను. కావున, నిడుచుటకు నేన ముందుగా నకుగ నాలోచి
చితిని.”

“రాజేంద్రా, మీయట్టిప్రభువునేవ మాకొడవుట మా పూ
ర్వసూక్ష్మము. అట్టియెడ స్వామికార్యసర్వహణముముందట నా
పుత్రునివివాహ మెంతటిది? మహారాజా, తొలుదొల్తఁగొండాణదుర్గ
మునకుఁ బెండ్లిచేసి, నచ్చి యనంతరము మనరాయఁ వివాహమున
కు మిమ్ముఁ దోడ్కొని పోవుదురు! మామా, నీవిప్పుడు బయలు
దేరి యును రాతాకుఁ బోయినకలపై న్యముగఁగొని వెంటనే బయల్పెడ
నునుచు మాచంద్రులతో ————— గొలుతఁ గోటను

—————

కాని, కమిం

————— నేత్రములతో
—————

“మహారాజా, నుతేమియులేదు. ఇంతే. నేనుగోటను హస్తగత
మొనర్చుకొను సంతవఱకును నీరాజగడము విడిచి మీ రెక్కడకు
నలుగవలదు. నే నేయే యుక్తి ప్రయత్నముల పాలోచింతునో, యెట్టి
సంధానములను సంధింతునో, సర్వముమీకుఁ దెలుపు చుండెదను.
మీయాజ్ఞ లేని దేమియు జేయను కావున మీ రిచ్చోటన యుండ
వలయును. మఱియెక్కడకును బోవ జనదు. ఈ కార్యభారము నాయొ
క్కని పై మోపి, మీరు నిశ్చింత చిత్తముతో నుండుట - సాధిం
చియే వత్తును. ఇంతమాత్రపుస్వామిసేవ నావలన స్వీకరింపఁడు.
ఇదిగో, మీపాదములఁ బట్టి ప్రతీన చేయుచున్నాను. ఈకొండాణ

ముచు, నేటికి గుండ్ల పడిదినములలోఁ గై నన మొనగ్చుకొని, మీచ
గణనన్నిధి కేతెంచెనను. గా యట్టివానిప్రాణమువియచ యెంత!
మీరుసురక్షితముగ నున్న నాయట్టివాని లక్షలకొలది మీఁద
లభింతును.

పరాక్రమోద్ధీప్త మై అపూర్వశౌర్యవేశాపూర్వ మై నమూనాశ్చ
ముల నాకిర్పించి మహా - జా సర్థుఁడై వోయెను. పిమ్మటఁ గొంతసేప
టి కతఁ డిట్లునెను. “శూరు డా, నామాట వినుము. నీయుట వివా
హసుముహూర్తము నిర్ణయింపఁ బడియున్నది. నీవు మాకాహ్వాన
మొనఁగ నచ్చితివి. ఇప్పు డావినా నాముసకథ గమని గల్పించి యి
క్కడ గుండ్లయే విన్న సంగతిభూమికి నే బంపివేసినఁ బ్రజ్ఞ లేదును
కొందును? అంశ దూర మే? ఈమామఁడయే యేమగును? అ
గుము—వీ రే శ్లో—”

అని యనుచు గుండ్ల పై గాఢము లేచి భూవాక్యముఁ జూరఁచు
నేనునీయక యిట్లునెను. “అదేమి? మిప్పు డెక్కడ
నా? అ. దును—నేను పి. న. మిప్పు డెక్కడ
దును. ఆహా! బిడ్డా, తానా, మనవ శము పేరు నిలపితేవి! మహా
జా, స్వరాజ్యస్థాపనము ముందా, పిల్లని పెండ్లి ముందా? కోట గో
నుటకుఁ దానాజీతో నేనును బోయెదను. ప్రభూ, కోట మనచేతుల
లోనికి వచ్చినదియే నిశ్చయించుకొనుఁడు. గడముఁ గొన్నతరువాత
వివాహము కాఁ గూడదా? తొలుత గడమునకుఁ బెండ్లి చేసెనని
తానాజీ నుడివిన మాటలు యధార్థములే. తొలుతఁ గొండాము
నకుఁ బెండ్లి! రాజా, యిక స్వస్థచిత్తముతో నుండుఁడు. ఇదిగో—
ననుజూడుఁడు—ఎచట దేవేండ్లవాడను. ఇకను రెండవూఁ జేం
డ్లధికమే కాని, తక్కువకాదు. చూడుము. కోట నెట్లు వశముచేసి
కొందునో! ఆ—తానాజీ చెప్పినట్లు చేయఁబోయును జుడీ. మీరి

ఇట్టివారి యాశీర్వచనబలమున నె సీరాస్య మీవిధముగా సాగుచు
న్నది నుమీ! ఈ స్తంభము లెంతప్రాంత వైనను విలువ గొప్పదే!”
అనెను. వెంటనే శేలార్థము “తల్లీ, ఇ దంతయు నీయాశీర్వచన భా
గ్యమే! నీశిర్షము ధన్యతమ మైనది. అది దిట్టిరత్న మనయించుట
చేతనే మాయట్టివారి విలువయు హెచ్చినది. కానిండు- అడుగో
రాయ బొయ్యిచట బకు నీ నిదురించు చున్నాడు. ఇప్పుడు వీరి నీ
యొడిలోఁ బడ వేయుచున్నాను. దుర్గము స్వాగతపఱచికొని వచ్చి,
వాని దోహ్దాని పోదుము.” అనెను.

తానాజీ లేచి నిలిచెను. మహారాజునకు నమస్కరించ, నాతఁడు
తాంబూలు మొస గెను. అనంతరము మాతాకి దండప్రణామ
మాచరించెను. ఆకరుణారసమూర్తి యనేకవిధముల నాశీర్వదించెను.
అతఁడు మామా లోఁ గొండానాకడమునకు బోవ వెళ్ళెను.

మహారా జుఁ దాపరినపూర్వహృదయముఁ గావించి పుక
యొసఁగెను.

ఇప్పుడు కొండారాణదుర్గమును గుఱించియు వాని నిర్మాణమును గూర్చియు నొంత విఫలముగ వర్ణించుట యవసరము

ఈ దుర్గము ప్రసహనగరమున కేడుక్రోసుల దూరమున నైర్మితమై యున్నది. సింహగడము, భులేశ్వరమునను సర్వతపస్సుల యందలి యొక మహాన్నత శిఖరము పై నీ దుర్గము నిర్మింపఁ బడియున్నది. దక్షిణోత్తర పార్శ్వములలో నీ దుర్గ ముగోచరము. ఈ భాగములలో నుండి, పైవారికి సంగ్రామ మొనర్చుట దుర్ఘటము. ఈ దుర్గ మెప్పుడు నిర్మింపఁబడినదియు, నెప్పుడు నిర్మించినదియు నిరయము.

ఈ దుర్గమునకు నొకటియే ద్వారము. దానిని, మహమ్మదీయులకు సులభముగా వారీభారతమునకు నుత్తరములకును సగముండున యాకా

శ్రీమంతులయందలియునని దాని నామముమూలమునను, నాప్రాంత వాసులలో, బ్రచారమున నుండిన గాథలవలనను నూహింపవలసియున్నది. గడము పేరు కొండారాణము తత్సమీపమున నున్న గ్రామము కొండారపురము. దానిని గూర్చిన గాథ యిది. కొండారపుర మున్నఁ గౌండిన్యపుర మనియు, కొండార మనఁ గౌండిన్యఋష్యాశ్రమ మనియుఁ జెప్పుదురు. ఇప్పటికి నీ దుర్గ ప్రాకార మందన్న దాశకులజల నడిగిన, వారీ గాథయే చెప్పుదురు. ఈ దుర్గమున బూర్వము కౌండిన్యఋషియో, శృంగఋషియో తప, మొదలు చుండె ననియు, నాకారణమున నీస్థలమునకుఁ గౌండిన్య పుర మని పేరు కలిగినదిని చెప్పుదురు. ఏదయెట్లయినను నీ

కొండాణపురము సరిగిరి పురియును శివుని పలన నీనామము మహా
 మృదీయ భాషా జ్యము కానిని తేలు చున్నది. కావున నీదుర్గము
 మహామృదీయ కాలమున నిర్మింప బడిన దని యూహించుకొన ననా
 ధారముగ కన్పించుట లేదు. కాని, యంతకు బూర్వికులైన నమావపు
 లవలననో, శిలాహరులవలన నో, లేక యంతకును బూర్వికులెవరివలన
 నో నిర్మింప బడియుండెడిదనియును. ఈదుర్గముపేరు అధనుము
 న మహామృతక్షుక్ రాష్ట్ర పాలనా కాలమున సరిత్ర కాదులు
 వెల్లడించి యున్నారు. నాగానాయకుడను దాశరాజున (శీపాంత
 మున)నేల చుండ, నీదుర్గ మాతని పాలనమునకులోబడి యుండెను.
 ఆ కాలమున మహామృతక్షుక్ శాత్రువుల పై దండెత్తి వచ్చి
 నాగానాయకుని బరిపరి విధముల బాధించు చుండ దాశరాజుబా
 ధల కోర్కె బాలక ప్రిహసహితుడై గూఢకోటలో ప్రవేశించి దాగ
 ను. మహామృతక్షుక్ దుర్గము గుఱ్ఱమున నెరిగి,
 యతడాదుర్గమును ముట్టడింప నుద్దేశమున పోయి
 యుండెను. క్షుక్ ప్రజలు కాయమున నున్న
 లు దుర్గభక్తలు విడిచెను.

తరువాత, నహమదీనగర రాజ్యస్థాపకుడైన గూలిక్ అహమ్మద్
 దుర్గము నాక్రమించుకొని స్థలజరిత్రములు వెప్ప చున్నచి అహమ్మద్
 దునగర రాజ్యాధీనమున స్థానము శుభరాజు సరిక్షణమున నుండెను.
 త్రి. బకసుబేనారు మ జహాబాయిని నిర్భంజమున నుండి విముక్తి
 యొనర్చి నప్పు డామెతో శహాజీరాజు కొండాణమున నేనివసించు
 చుండెను. విజాపురప్రభువు లీశహాజీవంట బడిరి. శహాజీయు వారి
 యొద్ద నుద్యోగము స్వీకరించెను. అప్పుడునహజముగ నే వికాపూర
 రాజ్యములో గలిసెను. పునహాప్రాంత సంరక్షకుల కిది యుత్తము
 ధము. కావున, నెల్లరదృష్టులుగ బహుమారీగడము మీద నయు

డెను. శివాజీ మహారాజు రాష్ట్రస్థాపనమునకుఁ బ్రారంభించెను. తో
 రణగడమును స్వాధీనపరచుకొని యందు విజయతోరణముఁ గట్టిన
 స్వల్ప కాలముననే యాకొండాణదుర్గము నాక్రమించెను. అందుండి
 యే యితరదుర్గముల నాక్రమింపఁ బ్రారంభించెను. అట్లనేకవత్సర
 ము లీదుర్గము శివాజీమహారాజుచకు ముఖ్యస్థానముగా నుండెను.
 పాహిస్తేఖానుఁడు పునహాచరమున కేఁగెచి, కల్లోలముల సా
 గింప మహారా జీదుర్గము నాశ్రయించెను అదు నివసించు చుండి
 కార్యక్రమముల కారంభించెను. అతనినునోరథములను బూర్వమ
 గుచునేయుండెను. అం దొక్కప్రేమత్ను మెట్లు విఫలమయ్యెనో
 యప్పుడు తొలుపులు సమ దినము కాజాలదు. మహారాజుసమయ
 మున నిగుచ దేవుడు మావల్లేసెనెను, దానాజీమాలసూరే యే
 సాక్షకంబున, మూర్తమే వ. ఈ పప్పుడు పెండ్లి
 రదీపికాకాం
 మెయుండె
 భరి. క్రమక్ర
 ప్పిజ్జు... మహారాజునని భవనమును సమీ
 పించెను. ఆభవనమునఁ బూర్వము శివాజీగురువగుదాదాశీకోండదేవు
 న్నొన్య విద్యాభ్యాస మొనర్చుచు డెను. కావున, నాభవనమందలి స
 ర్వభాగములు నాతఁ డెఱిఁగియుండెను. అతఁడౌభవనము సమీపి
 చి, యొకగవాక్షమునెక్కి యుమ్మామున లోనకుఁ బ్రవేశించెను.
 విలాసమాన నోఁలాడుచుండెను. అట్టిసమయమున నాతఁ
 డెఱిఁగియభీతచేకన్కుడై శివాజీ యేసాజీఖడ్గాఘాతములఁ దప్పించి
 కొని పారిపోయెను. అటుపోవుచుండ గిడికేచెంత నాతని కొకవేటి
 దగిలి వేఁఖులూచ నాతఁడు నేలకొఱిగెను. అంత నిరువురు
 దానిక లేతె చి, వాని నట్లే యిడ్చికొనుచు బోయి సురక్షితమగు

చోట నుండిరి. ఇటు నాభి నమున గొక్కటే కల్లోలము. కొంత
 నేపటి నేను గాతీలు తను చివాసస్థానము జేరిరి. అనంతరము
 కొంత కాలమున దుర్గము నాక్రమించుటకును, మరొకచోటను శి
 క్షించుటకును, మొగలులు ప్రచంఢ సైన్యముతో వచ్చికోటను స
 మీపించిరి. ఆకస్మికముగా బైనంది శత్రుఘ్నకా నిరాదాయ బుద్ధి
 విండెను. ఈయాకస్మిక ప్రకారము గని మొగలు సైన్యము బెడతీ,
 మరలి పునహాన గరోన్ముఖు లైరి. మార్గమధ్యమున నొక్కచో మా
 వశేసైన్యము తేచి యుండి వీరినెరు ర్కొనెను. మొగలుల పరా
 భూతు లైరి. అప్పటినుం : చాంకానముచటకు నెవ్వరు నాకోటపేరై
 న నెత్తరైరి. శ్రీ॥ శ॥ ౧౬౬౪ వ సంవత్సరమున మూరము నోచి
 వచ్చిన పిమ్మట, శత్రుజే రాజమరణవార్త విని శివారులై నశివాజీ
 యీకోటనోనే యుద్ధిడి. ఇది సర్వదే హింసక్రియ. మౌన ర్చన.

అటుపిమ్మట మొదలగునట్లుగా సంతకములు అనుసరించి
అనుసరించి వ్రాసి పంపించుటకు నేర్పరుచును.
బిరుదు మొసంగి, యువనెడననుండి ఆ దేశమునిది దుర్గముల నన్ని
లోని కోండారము బురందము నిప్ప మరల నితని కిచ్చినేసి స్వ
యముగ గొంతప్రా తమున కీతని కధికార మిచ్చెను. కోండార
మును బురందమును ప్రాంతములు ముఖ్యంగాలు. కావున,
వాని నీతని కొనగఁ జేయెను. ఈ దుర్గస్థాయము, దినకలభింప కు
నికి మహారాజునకు మిక్కిలి విచారము కలిగెను. ఎట్లు లైనను మరల
వీని నార్జి ప వెలయు నని లోలోన నిశ్చయించెను. కాని, యకారం
గ జేబుతో, దా నొనర్చిన సమయముల నల్లంఘించు పెట్టు? అటు
లల్లంఘించుట కేదైన బలవత్కారణ ముండవలయు గదా! అట్టి
కారణమున కీ తపసుడు నిరీక్షించు చూడెను. కాని, యిప్పుడు

యభానుఁ డపారసేనానమేళుఁడై కోండాణదుర్గమును నుడుటచే
నొకకారణ మొనవినది. ఇప్పుడీగడమును పశేపజయకొన్న, మొగ
లలకు నాళికాచ్చేర మైనట్లుగునని తలచి చూకస్మికనుగానితకా
లమునకుఁ దరణ మొదపుటకు సంతసించి, చూగడము నాక్రమింప
దానాజీ కాజ్జ యొసఁగెను. మహారాజు స్వయమున నే పోయి యా
దుర్గమును హస్తగతము చేసికొన నిశ్చయించెను. కాని, తానాజీ
యందు నీయకొనఁ డయ్యెను. “మీ రిక్కడనుండి కడలవలదు పది
దినములలోఁ గోటకు గొందు” నని తానాజీ ప్రతిజ్ఞ గైకొనెను.
మహారా జత్యంతసంతోషుఁడై పోయెను. తానాజీ ప్రతిజ్ఞచేసి జకు
పఁ బోయిన యేకార్యము నిష్ఫలము కానని మహారాజునకు విశ్వా
సము. తానాజీ కార్యశూరత్వమునం దతనికిదృఢవిశ్వాసము కలుగు.

అం ల లిగుగుల

అతనును. కొన్ని

కే వైపునను

మునల గ్రవ లే దన కేల?

త గ్రవయే లే దననను సతిశయోక్తి కాదు. ఇచ్చటికి నీదుర్గమునకు
రెండుదర వానాలున్నవి. కాని, పూర్వము మూడు ద్వారములుండె
నని దెప్పుదురు. మొదటిది పునహాద్వారము. ఈద్వారము నుండి
యే పునహానగరమునకు పోవుదురు. రెండవది కల్యాణద్వారము.
ఇది కల్యాణము వైపున నున్నది. అచటప్రజ లీద్వారమునుండి యే
పోవు చుండును. ఈరెండుద్వారములను, గొంచె మించుమించుగఁ
బరిస్పర ప్రకోభాగమున నే యున్నవి. కాని పూర్వము యుంజార
బురుజున కిలావఁటితోబురుజులకు నడుచు, నొకద్వారముండె నుండును.
కాని, యప్పుడాచోటైనను గాన గాదు.

కోటప్రాకారము లోనై ప్రాన దాశకుఁబాటు నివసించు చుం
 డీరి. వీరితో గాయజీనాముకః డీక్షధా కాలమున నీప్రాకారరక్షక
 భటాగ్రేసరుఁడై యుండెను. ఉరయభానుఁ డీకోటకు వచ్చుచుఁ
 బూర్వమీదుర్గరక్షణమున నెవ్వరునునంతగ దక్షతవహించి యుండ
 లేదు. ఏనుఁ, విదిమర్గచ్యు మునియందఱు నెఱుఁగుదురు. కాని,
 యుదయభానుఁ డిందఱుగు పెట్టిన గాది దీని నభిహారితతో నతి
 శ్రద్ధతో రక్షించు చుండుటకు వలయునే గావులు గావించెను. ఏమో-
 యెకల మెట్లుండునో- అందె దైన బొంది యుండి, కమలకుమారి
 నపహరించునే మో! తన ప్రమాదమంతయు వ్యర్థ మై పోవునే
 మో! ఇదియే యాతని భీతి! కాబట్టి తక్షణక్షణార్థ మతఁడు మిక్కిలి
 దీక్ష వహించెను. దాశనాముకుండును, బ్రాకారరక్షకాధికారియు
 నైన కాయాజీరి, డోలొజీ కల్యాణ కోండణపురము, మొదల
 గ్రామములనుండియుఁ దగ్గ్రామాధికారులను, రాశప్రముఖులను, బిరు
 చుకులజులను బిలిపించి యిట్లు లాక్షిష్టిచేయుచుఁ : ఈకోండణా
 ర్గమున కన్య లెవ్వరును రాఁ జనదు. ఈప్రాకారాంతర్భాగమున
 నివసించు చున్న వారిబంధువు లెవ రైన వచ్చు నెడల, దొలు
 లిఖితపూర్వక మైన నాయనజ్ఞ నొందవలయును. అటువచ్చువారు
 పుకఱు లైనను, స్త్రీ లైనను బాలుకు లైనను సరే. నాయనజ్ఞ
 గైకొని యనంతరము రావలయును. ఆయనజ్ఞా పత్రమున నెంత
 కాలము నిర్ణయింతునో యంత కాలమే యుండవలయును. పురసీమ
 సు దాటిసవెంటనే మరల నాకుఁ దెలుపవలయును. ఇకటనున్న
 యంత కాలమును, ననుదిన ముదయసాక్షాంకము లందును, నట్టి
 వారి నడవడిక లోనివిశేషములు నాకుఁ దెలియు చుండవలయును.
 ఈనియమమును నల్లఁ ఘోషించినచో నావచ్చివాగును దెచ్చినవా

గును గతింశిక్షకుఁ బాల్గుదురు. నేరము ననుసరించి, మరణ దండనముకూడ విధింపఁబడును.”

ఇవ్వీధముగఁ గఠినాజ్ఞ యై యుండుటచే నెల్లరు భీతులై యుండిరి. ఈతరువాత ఇంకఁ గొన్నియేర్పాలు లై యుండెను. పండ్రొండు పహార చౌక లుండెను. ఒక్కొక్క చౌకకడను దాళులు కొండిలు పహారా చేయు చుందురు. రాత్రులయం దాచౌకలకడ నుండి యచటిరక్షకులు బయలుదేలి యాప్రక్క నున్నరక్షకులను గలిసికొన వలెను. వారందఱు, దమకార్యభారముఁ జక్కఁగ నిర్వహింతురో లేదో చూచుట కొకయుద్యోగి. కావున, నీరక్షకు లందఱు దాశజనులు బహుహగిరూకు లై యుండవలసి వచ్చెను. ఇట్లుండియు రక్షకభార మంతయు వీరిపైన మాత్రమే యుండ లేదు. కోటకు నలువైపుల నెల్లఁ గాలముండెను.

హోద్యోగము! వీరి
హోద్యోగములును

నకలను నితఱునఁ గట్టుదిట్టము లేర్పఱచి, యుదయభానుఁ దొక్కపటి యాప్రదేశ మతయును జాట్టి తిరిగి చూచివచ్చెను.

దుర్గబాహ్యప్రదేశ మేవిధముగ సురక్షితముగ నొనర్చెనో, యాతఁడప్రదేశమున సైత మతే యతఁడో సురక్షిత మొనర్చెను.

రాయాజీ ఘే కేనకనాయకుని (ప్రాకారరక్షకభూధిపతి) యింట
 నాతనిపుత్రీ కానినాహముజరుపుటకు నిశ్చయింపబడి యుండెను.
 ఈమహోత్సవసమయమున కెంత తొందరగా వానినియింటను. ఆ
 పాత్రమున బల్లెవాండ్రే యధికనాభ్యాసులు, రాయాజీనాయకుని
 స్వజాతీయులు. ప్రాకారరక్షకాధిపత్యము మహోన్నతమనవి. అతఁ
 డచటిప్రజలచే నధికగౌరవము నార్జించెను. స్వజాతీయు డిట్లుచే అం
 దలు నాతనిరాజుగా భావించి యుండిరి. అట్లుండ నినాయకునియిం
 ట వినాహమున్న నాప్రాంత మందలి యచేకగ్రామవాస్థవ్యులగు
 పల్లెవాండ్రందఱుఁ గండఁపతఁడములుగా నేతెంచు నాచారము
 కలదు. ఇచటఁ జూచిఁ గన్ముయధిపతి డివముభూమిని నీతిగాజ్జ! ఈ
 యూజ్జ! బాలించినఁ గులమువాదిలో నేగౌరవముఁ పాలి పెనున్న ము
 రిణదండసము! నాయకుఁడు బహుదూఁ
 నినమిపింది, విన్నవించుకొనెను. వి
 నే డెనిమిదిదినములవఱకు నీకతినాజ్జలోఁ గన్ముయిచ్చు
 డెను. కాని, యతఁ డందున కంగీకరింపలేదు నాయకుని కితీశము
 సంతాప ముదయించెను. కాని, యేమిచేయ గలఁడు? న తాపధర
 మున నేమిచూచాడిన నేమియగునో! కోపమున కిదితగుణముకాదు.
 కాన్యసాధనోపాయము నన్రుత కోపముచే నేకార్థమును నాధింపఁ
 బడదు. నమ్రతయుఁ బట్టుదలయుముఖ్యము. అనియోజించి యతఁ
 డాగ్రహమును లోలోనమింగి యుట్లనెను. “ప్రభువా, అనుమతించు
 ట గు నిరాకరించుటయు మీయిష్టానిష్టముల ననుసరించి యున్నవే
 కాని, శ్రీంట్టవినాహశుభమహోత్సవము. సంబంధము పునహానగరి

వాస్తవ్యులతో. మాబంధుగులన, విమర్శలబంధుగులను, స్వజాతీయులనె రానీయఁగూడదన్న స్థమేమి? ఆత్మబంధువర్గము రానివివాహ మేటికివాహము? కులమువాచా నవ్వి పోరా? నగుబాటు కాదా? పోనిండు. మీ కిష్టములేకున్నమానె. మేను దఱి మీనాలుగు దినములు దుర్గము దిగిపోచుము. వివాహము పూర్తియై చుట్టము లండఱు వెడలిపోయిన పిమ్మటనె పైకెక్కివత్తుము అంతదనుక నిచటి రక్షకత్వము మీరే యోజించి జరుపుకొనుఁడు ఇక గత్యంతర మేమున్నది”

ఈపలుకులు రాయాజీకోపముతో, బలుక లేదు, బహుశాంతముతోనె పలికెను. కాని, యందు మనోనశ్చయము, హృదయభేదము స్పష్టముగ గోచర మగుచున్నది. అంతయు భానునకుఁ దెలిసినతప్ప, వానినె యిట్లనెను. “యాయా! మాటంకము మిమ్ములకుఁ దెలియదు, యిట్లునెత్తురో యెట్లు తెలియఁగలదు?”

“ప్రభూ! అన్యథమేల బలుకవలయు—చిజమే. ఇందఱువత్తు రని లెక్కపెట్టుట గతినవే—కాదనను. కాని, మాకులమువా రెందఱు? అందఱు లెక్కపెట్టి నెట్లే యన్నాడు. అందులో నెందఱువత్తురో, యెందఱురారో తెలియుట యెట్లు? ఆనచ్చినవారిలో నెందఱు తెంద తెప్పు డెప్పుడువత్తురో పోదురో తెలియుటను వీలుండదు. కాని, వచ్చువారిలో నితరు లెవరునుండరు. ఎవఁ డైనదుర్మార్గులు దలఁచిన—ఆభారమంతయు నాది? కాని, యెవ్వరిని రానీయవలదన్న నెట్లు? మాయంటవివాహ మనముండఱుఁ దెలియును. ఇప్పుడేమిచేయవలయును? ఇదివరలోనె యందఱు నామ త్రా మిచ్చి

యన్నాను. ఇప్పుడు మఱి వారల కంటకు నెవ్వరును రావల
దని బహిష్కారపత్రికలను బంపవలసినదేరా? అట్లేన్నటిని జరు
గదు. కావున, నీనాలుగుగురులు మాకు సెలవొసగుడు. మే
మందఱముఁ గోటకొరకుఁ బోయి, శుభశుక్లము గడచిన పిమ్మట
వత్తుము. ఇంటఁ బెండ్లియేమి — చుట్టయులను రానీయఁ గూడదు పో
నీయఁ గూడదని యాజ్ఞయేమిటి? ఇదెంతవిచిత్రము! ఎంత యన్యాయము!”

రాయాజీనాయకుఁడు నిర్భయముగాఁ బలికెను. భయ మేటికి?
తమ కార్యభార మల్పముకాదు. అహో రాక్షసులును బ్రాహ్మణసం
రక్షణమునఁ గడుపవలయును. ప్రతివిషయము నందు రసపుత్రవీరభ
టులు వీరిపై మోపి, తాముమిత్తులై యుందురు. వారికి వీరియ
వసరము మెండు. వీరు లేకున్న నట నెట్టిపనియుఁ గాదు. అల్పకాల
మున నె సువ్యవస్థయుగా న్నిచ్చి జరిగియు మగ్గు కలఁబట్టినట్టి నచ్చును.
అదంతయు రాయాజీ నాయకుఁడు జూరజూరమునఁ జూడఁజూడఁజూడఁజూడఁ
కావుననే యితఁ డంతనిర్భీతిఁ బలు సహసితము. ఇంతనిర్భీ
తితో — నింతధైర్యముతోఁ బలికి మహాసశ్చితముఁ బెని బుచ్చినను
నుదయభానున కాగ్రహము జనింపలేదు. ఒక వేళ జనించి యుండినను
నాతఁ డద్దాని యాగ్రహము వెడలఁ గ్రక్కఁ డయ్యె. కారణ మేమి?
పై నుడివినకారణములే. వీరు లేకున్న వీరిసహాయము లేకున్నఁడన
పను లేవియు సాగవు. దుర్గరక్షణకార్యమున దశస్థయగును. ఉద
యభాను డాగ్రహింప కు డట కిదియే కారణము. అ తియే కాదు.
“వీఁ డనినట్లు, నిజముగా నందఱు వెడలిపోయి నెట్లును? వీరినిఁ
బోనిచ్చుటఁ దగదు. వివాహ కాలమున స్వజాతులు రానుండఁజేయు
టనుచిశము. ఇది యన్యాయమే! వీరి నిష్పట్టుఁ బోనిచ్చిన కారవభం
గము కాదా? వీరికిఁ గష్టమునే కొనవించిన న న్నెంతగ గౌరవించును?

గుండును. రామాజీ, నినుబోలినవారికిఁ గొంచెముకోపమువచ్చు నట్లు చేయుటయు మీలేకాదా! అందునను వంశానువంశముగా బా మహాను నేవించువారు అట్టివారియింటఁ బెండ్లి, ఆపెండ్లికి బంధు జనులు రా గూడదని యెవ రందురు! నీకీష్ట మైన యందఱు నీ కీష్ట మైన యప్పుడు తెచ్చుకొనుము. పోనిమ్ము అందునను నే నట్లు చెప్పుట లేదు. కాని, మావచ్చువారిలో మనశత్రువులు రహస్యచారు లెవ రైననుండురు సుమా! జాగ్రత! అట్టివారి నండ నైనఁ జేర్చు వలదు. ఈవిషయమునమాత్రము నీవు మిక్కిలిమెరుకువఁ గలిగి యుండవలయును! ఇంక నీకు నే జెప్పవలసిన దేమున్నవి!”

రామాజీ నాయకుఁడు సామాన్యుఁడు కాదు. ఉదయభానుఁ డీవి ధనుఁగనే పలుకు నని జెలిసియుండియే యతఁ డట్లు జెడఱిచెను. రామాజీ తలచినట్లు జరిగెను. స్వామీ, మేము శత్రుత్వమును నుడి యు గొలుచుచున్నాము. దానిని తలచి మమ్ము మన్నించి మా యెదురు నిండు నమ్మికయుండిన నెంతో బాగుండును. అందువలన మిక్కిలి ప్రయోజనముండును. మాకుఁడు పూర్వపుఁ గిల్లాదారు లందఱును మామందలి పూర్ణవిశ్వాసముచే నిచటి రక్షణ భారము తయు మా పైఁ బడవేసి, తాముహాయిగ లోన నిద్రించు చుండు వారు. అప్పు డితరు లెవరైన నిచటికి వచ్చియుండురా? నచ్చట కెన్నిగుండియు! అంతగ నెవఁడైన నొక పేళ సాహసించిన, లోని వారి కెటుకే లేకయే, యక్కడనే మట్టు పెట్టువారము. ఇప్పుడుమాత్ర మేమి! మా కెంతో కాల మవసరములేదు. శివరాత్రి వఱకె సెలవు. ఆమఱునాడె, వచ్చినవారి నందఱు బంపివేసి యధాప్రకారముగా మాపనులకు వచ్చిచేరుదుము. కాని, ప్రభువా, ముప్పట్టున మా కింతటి యవకాశ మైన నీయ నిరాకరించిన నిక మాపకు వెంట్ర? మాస్వజాతీయులకు మాయం దెంతగౌరవ ముండును! మేము

గుచుండెను. అందునను రాయాజీనాయకుండు దారహృదయః జౌట
దనపుత్రికావివాహమున కెట్టికొఱతయు లేకుండఁ జేయ నెంచి
యుండెను. ఎంతవ్యయమున కైన వెనుకాడ లేదు.

రాయాజీనాయకుని వియ్యండుడు జౌటతరావు పునహనగరవా
స్తవ్యుడు. ఇతఁడు తనసంబంధీకుఁ డగు రాయాజీతో నీసమారంభ
ముల విషయమున కొకవార్ యిట్లునెను. ఇంతవఱకు జరిగిన దంతయు
దృష్టికరముగనే జరిగినది. ఇప్పుడు మనము మన దేవతలకొలుపునకు
మేము నిర్దయించిన శాపీకును (చాకణుని) బిలిపింపవలయును.
అతఁడు పాడు నట్టిపాటలు, శ్లోకములు, వీరచరిత్రములు, పురాణ
గాథలు, మహావృత్తములు. పక్కచూరు వాని విన్న మీ రెప్పుడు
ను వాని నదలకు. అతఁ డెల్లప్పుడును మీచేతన యుండఁ గోరు
చుండుడు. అత డేరావలయును" అని యుండెను. కాని రాయాజీ
యింటికిఁ బలుమఱు నచ్చుచుండు చాకణుని పై నీతనికభిమానము
ఈవిషయమునఁ బ్రబలవాదానువాదములు జరిగి, పిమ్మట నీచాక
ణుల నిర్దయను బిలిపించుట కంగీకరించిరి. అప్పుడు రాయాజీకి విశ్వ
వ్యపితృవృత్తు డగు బాబాజీ యిట్లునెను! రాయాగోంధళ పూజావిదా
న ముండినఁ దుశశీదాసు వంటి శాహారే యుండ నలయును. త
క్కిన వారేమి లెక్క; నీకు జ్ఞప్తి యుండవచ్చును: పూర్వ మొక
ప్పుడు మనము కోండాణపురమున జరిగిన యుత్సవమునకుఁ బోయి
యుంటిమి. అక్కడ నావైపున వృక్షముక్రింద వెనుకభాగమున ఘట
స్థాపన మొనర్చి గోంధళము (అనేకవిధపూజావిధములలోనొకటి)
వేయు చుండెను. ఆహా! ఏ మాకంఠస్వరము! కిన్నరులను మించి
యుండెను. అజాతరికు లక్షులకొలది జనులు వచ్చి యుండిరి.
వచ్చిన వారందఱు నీసి చుట్టుమూరినవారే గాని, దేవాలయము
పొంతనఁ బోయిన వారే లేరు. అందఱు లిక్కడనే! గోంధళము

రిలో నొక్కచోట డిముయిండ్ల శుభ కార్యముల కాహ్వానించు చుందురు. ఈయిదివ్రతకు నాశ్రయచాత లనేకు లుండిరి. తులసీదాసు 'లావణీయ' పాడుట యందుకు, వీరుచరిత్రములు పాడుట యందుకు నతుల పావిత్ర్యము నార్జిచి యుండెను. ట్టివిఖ్యాతు డగు 'శాహీరు' లోకాంతరవాసు డగుటచే ననేకులు దుఃఖ మొనవెను. కాని శీఘ్రకాలముననే యితని మునుజును ముందునకు రాఁ బ్రార్థించెను. తోతారాము డగ్గిజ నాశ్రయ చాతల సంఘ నాశ్రయించెను. అగ్గిజునకుఁ నామొనఁగుచుండిన విధముననే త న్నాదరించు చుండ వలయు నని యెల్లర నాశ్రయించెను. ఇట్లుండ దొలతరావు నింటఁ బెండ్లి యనియు, పెండ్లివార డలుఁ గోండాఁగమునకుఁ దరలి పోవుచున్నారనియు విని, తోతారాము ను గొలతరావు నాశ్రయించెను. కాని, వీరియింటి 'గోంధలీని' వలదనుట తెలిసినను గొల్పడయ్యె. తోతారామున ప్రాప్తము నిగాకరించుటకు నాతనికి మనస్కరింప దయ్యె. కావున, మే నుచుటకుఁ బోయి యెట్లనను నిను రప్పించు కొందు" నని తోతారామున కభివచన మిచ్చి యుండెను.

రాయాజనాయకుఁ డిందున కంగీకరించిన వెంటనే గొలతరావు తోతారామును బిలిచిరా నొకనిఁ బంపెను. వెంటనే తోతారాముఁ డును దనమేళము వారితో బయలుదేరి వచ్చెను. అప్పటికి నిహహ విధు లన్నియు నెఱవేర్చఁ బడి యుండెను. కాని, దేవతల కొలుపు మాత్రము జరుగవలసి యుండెను. రాయాజనాయకుఁడు సుప్రసిద్ధ శాహీరులను బిలిపించి యున్నాఁ డని చుట్టు బ్రక్కలఁ బాలకపులివలకు వ్యాపించెను. తోడ నెడనులు త దోపతండములుగా వీగోధశమునకు రా సాగిరి. శాహీరుతోతారాముఁడు స్థానదూగిపి. అతఁడు ముందున కేతెంచెను. తోడివారము వెనుక నె బిలిచిరి. ఘ

ఓసామగ్గి నందుకొని ప్రతిష్ఠ యొనర్చెను. చెఱుగడలు ముక్కో
ణముగా నిలిపి, వానితుద లొండొంటికి గలిపి కలశముపైని కొబ్బ
రకాయజుట్టునకుఁ గట్టెను. “తణతుణ” (తంత్రీవాద్యవిశేషము)
కర్ణమధురముగ నినాద మొనర్పసాగెను. “సంబళీ” (చర్మవాద్య
విశేషము) మేఘగర్జన నేయసాగెను. గోంధళీ తొలుత దేవతాస్తో
త్రములు పాడఁ దొడఁగెను. వాని కంతస్వరము వృషభ రాజారవ
ముఁ బోలియుండెను. చాగ్రంభమున సాధారణముగా నంత మధు
రముగా నుండదు. అనంతరము సకలదేవతలను నీపూజకు రావల
యు నని యావాహనముఁ బ్రార్థించెను.

దేవతల సందతి నిమంత్రించిన పిదపగణనాయకుల నావాహన
మయ్యెను.

చాగ్రంభప్రస్తావన
భూమా యనిగోం
నిరి. కొండలు
కొండలు కరుణంసము. మఱికొండలు భీభ
త్సము. ఇట్లు లెంద తేది యడిగినను నాతఁడు వారివారి సంతకముల
జేసెను. అం దందు—నడుమ—హాస్యరసముఁ బ్రవేశ మొనర్చి, యం
దఱఁగడుపుబ్బ నవ్వించు చుండెను. అనంతర మొకపట్టున యుద్ధవ
ర్ణన కారంభించెను. అప్పుడతనిహావభావములు—రాద్రీరసావేశత—మీ
సముఝుత్రిప్పుట—భుజములఁ జఱచుట—తొడలఁ జఱచుట—వేయేల!
సకలవిధములను సభికుల నానందసాగరమున ముంచివేసెను. అప్పు
డాతని కంతస్వరము పై కెగసి మిన్న ముట్టుచుండెను. ప్రతిపదము
నతిస్పష్టముగ నుచ్చరించు చుండెను. సనుమూనుకూలముగ నభిన
యించు చుండెను.

నభికు లందఱు స్తంభితు లై పోయిరి! అతఁడు వారిహృదయము
లను బూర్తిగ నాకర్షించు కొనెను. అటుపిమ్మట నొకవీరచరిత్రకథ
నమున కువక్రమించెను. వాని కథాకథనప్రావీణ్య మంతయు సిం
దూలుకఁ జేసెను. ఆగగనచుంబితకంఠస్వరము. ఆసమయానుకూల
హావభావాభినయనంపద ఆరసపోషణపటుత్వము. ఆవీరగాఁభీర్యపరి
పోషణము ఆవిస్పష్టపదోచ్ఛారణము విని కని, యానభికు లందఱుఁ
జిత్తుబొమ్మ లై పోయిరి.

శ్రీ పద్మనాభాచార్యుల వ్రాసినది,
లేల ప్రాబు.

సకలప్రేక్షకజనహృదయములును, దృష్టులును దననైపునఁ గుతూ
హలపూర్వము లై దవిలియుంట గుర్తించి తోతారాముడు తననై
జమధురకంఠస్వరమునఁ బాడఁ బ్రారంభించెను.

౧

భగవతి జయజయ భవానిమాతా!

భక్తులకొఱ కై పరు విడి రమ్మా!

చేసెను నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

దీనిని నీ పాదసేవ నీ పాదసేవ

కిరుణావాగిధి ఖండపరుశువుకు

జయ మనుఁ డోహో నజ్జనులారా!

భగవతి జయజయ భవానిమాతా!

౨

ఈయుగమున మొగలాయిరక్కనులు

దీనజనుల బాధింపసాగిరి.

బ్రాహ్మణోత్తములు బాధలు పెట్టిరి

చరచర గోవులు జంపుచు నుండిరి

గుటగుట నెత్తురు కోరిలుచు నుండిరి

మానవతులు నవమానము చేసిరి!

ఇవి మృడాని సహాయించు పెట్టులు?

ఉగ్రదేవు డివి యొర్చు పెట్టులు? || భగవతి ||

౩

అంబిక యిట్లనె నాత్మేశునితో

“ధరణిమీద నపతారము వాల్చుడు.

మనుజులబాధలు మాన్పుడు వేగమే

ఏమి చేసెనరొ యిటఁ గూర్చుండి?

ధర్మ మంతయును దగ్ధం బైనది!

సాధుజనులు హింసల పాలయిరి!

మానిను తెల్లస మడియుచు నుండిరి

కరుణచూపు డికఁ గన్నులు తెరిచి!” || భగవతి ||

అంబిక పల్కుల నాకర్ణించి

మేలుకొనియె నామృత్యుజయుడు

“మప్పుల నెల్లరఁ ద్రొంచెద శీఘ్రమే

ఎచ్చట బుట్టుదు నిప్పుడె చెప్పము”

అని శివుఁ డడుగగ నంబిక యిట్లనె

“భోనల కులమునఁ బుట్టిన కన్నియ
 పుడమిని శివనేర్ గడము నందున
 జీవా యనియెడి చిన్నది యున్నది
 భక్తురాలు నుడి బాల యెంతయును!
 ఆయమకడుపున నివళిరింపుడు
 దుష్టుల చెల్లరఁ ద్రుంచి వేయుడు॥ భగవతి.

శివుడు త్రిశూలము చేతఁ బట్టెను
 పాశము బట్టెను పాణితలంబున
 అంకుశమును గొనె హస్తముతోడ
 డమడమ గొట్టెను డమరుకమ్మును
 ప్రమథగణమును — ౧౧ —

శ్రీఘ్రముగా నే శివాజి నయ్యెడ
 కండు మావలేల్ గ్రక్కున మీరలు”
 భగవతి జయజయ భవాని మాతా!

౪

శివనేర్ దుర్గపు చిరసౌభాగ్యము
 చెప్ప నలవి కాదు
 శివుడే వెలసెను చిన్ని బిడ్డ డై
 జీజాబాయికిని

మానభు లెంతటి మహితపుణ్య మి
 మ్మహిని జేసి నారో
 ప్రమధగణంబులె వారికి నుత్తు లై
 ప్రభవం బండిరిగా
 ప్రమధజననమున పరగె కొంకణము
 భాగ్యవంత మగుచు
 పదేనువందల నలువది తొమ్మిది
 ప్రథిత శకము నందు
 ప్రభవవత్సరపు వైశాఖంబున
 పంచమి శుద్ధమున
 తూరుపుమల నిర్ధూతతిమిరుండై
 ద్యుమణి తోచు వేళన్
 ప్రసవవేదనము పడైనాజీజా
 బాయి పుణ్య మాత
 భూమిం దొరలెను మూర్ఛిత యై మా
 పుణ్య జీజమాత
 కరమున సంతట ఖడ్గము దాలిచి
 కవిపి పలికె జీజా
 దైత్యారణ్యము దైన్య మ్మొండగ
 ధ్వంస మ్మొనరింతున్!
 దుష్టకంఠములు తునమాడెద నే
 తుమురు తుమురు గాగన్!"
 అంతట సూర్యుం డాకాశార్థం
 బధివసింపగాను

అవతరించి నాడంబికరమణుం

డట్టి పుణ్యవేళ

గడ మంతయు నతికా-తిమంత మై

కడుగడు విలసిల్లెన్

జయజయశివజీ, జయజయశివబా,

జయజయశివజీ, జయశివబా!

జీజాసతి మతి చెలగ బెరిగెనా

చిన్నిబాలు డంత

ఇట్టిరత్న ముదయించుట దాదా

కెల్లప్రజకు ముదము

మూ డబ్బముల యాడు రాగ నా

శివబా శివబా

గండతనమ్మున కదనంబొనరుతు

ఖడ్గం బిమ్మనును

అయిదునత్సరము లాతట నిండగ

నాశివబాలకుడు

తోడిగాలరను గూడి గూహవ

ద్రక్షు సాగించెన్

“రా జగుదును నే రాష్ట్రంబునకును

ప్రజలు కండు మీరు

పురము విజాను ముట్టడింతము

పట్టుకొంద మనును

మొగలుల నెల్లర మూలచ్చేదము

ముట్టి మొనరెచ్చెదము

దుష్టుల నెల్లర తోడితెచ్చి కు

త్తుకలం గోముదము

సంరక్షింతము సద్బ్రాహ్మణులను

సకలగోచయంబున్

ఈవిధి నాటల నెంతయు తల్లికి

నిష్ఠం బొనగూర్చున్

బాలుని కంతట వత్సరములు పది

వచ్చె నపుడు తండ్రి

పురము విజాకు పుత్రుని గాంచుం

బోయి పల్కె శహజ్

బాదుశహా దర్బారుకు పోదము

పద యన బల్కెను శివజీ

చ్చెద నే దర్బారుకు నై నను

వాక్య మొకటి వినము

మొక్కుదు దైవము మొక్కుదు గురువును

మొక్కుదు తలిదండ్రుల్

మొక్కెద పెద్దల ముందుగ నై నను

మొక్కును మొగలునకు

బాదుశహా దర్బారుకు వచ్చెద

పరపను కర్నీసా

విని మా బాలుని వింతవాక్యముల

విధమున కింతయు నపుడు

మండివదుచు నెమ్మదిలోశహజ్జీ

మాట లాడ కతని

బాదుశహా దర్బారున నిల్పెను

బలిమి గొంచు బోయి

బాదుశహా దర్బారున విల్చిన

బాలవీరుడే శివజీ

ముంజే యింతయు మునుపక పోయెను

మోడ్ప డాయె కరములే

తీవ్రేక్షణముల తీర్చె బాదుషా

తెల్లబోవ నభికుల్

అంత బాదుషా యాగ -

లనడి బాదుషా నాద రింపకయె

యనె పదేండ్లశివజీ

“వందన మొనరుప నలె భగవంతుని

వందన మొనరింతున్

మి మ్మొందుల కీటు నమ్మి మొక్కనలె

మీరే పలకండీ!”

బాదుశహా కీటు ప్రత్యుత్తర మిడి

వల్కా తండ్రీకీటు శివజీ

“తండ్రీ చనియెద దర్బారును విడి

తరలి రండు వెనుక

తల్లిని జూడగ తత్తణ మేగెద
తడయ జాల నిచట”

మాటలాడుచునె మాటలు శివబా
మరలి పోయె వడిగా
దర్బారును విడి తరలుచు శివజీ
దారి నేమి గాంచె?

బ్రాహ్మణు డొక్కడు పట్టెను దానము
వత్సయుక్తమా గోవుక్
వెంట వానిగొని వీధి వెంబడిని
వెళ్ళు చుండువేళ

ఒక కసాయివా డుగ్రహపుడ్డై
ఓటమి లేకా యావున్

అడ్డగించి తన కప్పగింపు మని
యదలిచి పలికెను ఏపుకా

విప్పుడు దీనత వేడిన నాతడు
వినక కత్తితే నగన్

వాడు కత్తిగొని నచ్చు లోపలనె
పారిపోయె నాయావు

దూడ మాత్రమె దొరికె కసాయికి
తిరిగి వచ్చు నరికి

బ్రాహ్మణు డవుడు కరంబులు మోడిచి
పార్థిం చెనుగా కటికిన్

“బిడ్డను తల్లిని విడదీయుట యథు
ముల్లదు లేగను జంపన్”

బాపని నుడలకు ప్రక్కలు పగులగ

పక్కున నవ్వె కసాయి

ఇట్టి బ్రాహ్మణుల నెందరినో నే

నెరిగి యుందు నోయి

పరవర దూడను అరనిముసములో

నరకుదు నీ యెదట

నెత్తురు చేతుల నీ నో రిప్పుడె

నిలిపివేతు మూసి

పల్కు పల్కుచునె పడవేసెనుగా

పట్టి యతడు దూడన్

సరకగ న్నాశము కల నా తనా న్నాశము కల నా

సరకగ న్నాశము కల నా తనా న్నాశము కల నా

సరకగ న్నాశము కల నా తనా న్నాశము కల నా

సరకగ న్నాశము కల నా తనా న్నాశము కల నా

సరకగ న్నాశము కల నా తనా న్నాశము కల నా

సరకగ న్నాశము కల నా తనా న్నాశము కల నా

వ్రేసె కృపాణమున

చూచిన జను లది చోద్యముతో నిలు

చుండిరి నివ్వెర గంది

బాలుడు మొహిరీ బాపని కిచ్చియు

పశమనె దూడగొని

అంతట బాలుం డందల మెక్కియు

అరిగె జనులు పొగడ

నిముసం బైనను నిలువ 'విజా' నని

నిశ్చయించె నతడు

అనాడే పునహాకు పంపు మని
 యడిగెను తండ్రిని జేరి
 విని యాబాలుని వింత నిశ్చయము
 సంతాపించెను శహజ్
 ఐనను బాలుడన్న పానముల
 నన్నియు వదలుట చూచి
 పునహా కంపెను పుత్తుని శహజ్
 పొక్కుచు మిక్కిలి మదిలోన్
 అప్పటి నుండియు నాబాలుని కొక
 యాలోచనయే పట్టెన్
 సద్బ్రాహ్మణులను సాధుగోచయము
 సంరక్షించుట యెట్లు?
 బాల్యమిత్తు తా వారిని మావళ
 వీరుల బిలిపింతున్
 సంరక్షించెద సద్బ్రాహ్మణులను
 సాధుగోగణంబున్
 దేశనాశనము చేసిన ముగలుల
 కోసి వేతు మించి
 ఈవిధి నాలోచించుచు శివజ్
 ఈవత్కాలమున
 కొంకణ పౌరుల కూరిచి వారికి
 నేరిపె నాయుధవిద్యల్
 మావళవీరుల మంచి చేసి కొని
 మారణలీలలు నేర్చెన్

వీరశివాజీ వారిని యుద్ధ వి

శారదులనుగా జేసెన్

జయజయ శివజీ, జయజయ శివబా!

జయజయ శివజీ జయశివబా!

ఇట్టి సైన్యముల నిడుకొని వెంటను

ఏమి చేసె శివజీ?

తోడ్తో తోరణ దుర్గము పై జని

దూరి వశము చేసెన్

నిలిపె గుహారాష్ట్రుల చిహ్నం బట

నిశ్చేష్టులుగా శత్రుల్

సాపించెనుగా న్నరాజ్య కేను నకు

అలగు వీరు డెవడు!

నరసాలాఖీరంగోజీ కను

మానధనుడు ఘనుడు

రాయబారమే రాయలు శివజీ

ప్రధమం బతనికిపంపెన్

శివజీ పంపిన శ్రీవాక్యంబుల

చిత్తశుద్ధి గనుచు!

“సాధుగోచయము సంరక్షింపను

సద్బ్రాహ్మణపక్షంబు బూనగను.

న్వరాజ్యపరిపాలి స్థాపించును
 ననుజువారలు నాన సోదరులు
 పెరవా రెల్లను పరమశాస్త్రులు
 ఎవ్వరు మొగలాయీలకు గొలుతురా
 ఛీ, ఛీ, వారల జీవితమే ఛీ!
 ఓయి ఫిరంగోజీ, యభిమానివి
 శూరోత్తమునవు వీరచక్రవర్తి!
 నీయభిమానము పోయె వెక్కడికి?
 ఎవరికి నాస్యం బీవు నల్పేశో
 చిత్తములోఁ బ చింతనేయవో!
 అయ్యమోయ నునకావు జననిగా!
 గోవుల మొగలులు కోతురు పరపర
 చేసెద వీర చెనటుల నాస్యము
 పరుగిడెనే నీపౌరుష మతము?
 మంటలసెనే మానము లజ్జయు?
 ఛీ, ఛీ, ఛీ, నీ జీవితమే ఛీ!
 తల్లితోడున దయ గాపాడెదా!
 ఆయి బిడ్డల నైన గాచెదా!
 వారిని మొగలుల బారి కీచ్చెదరా!
 అమగలైక లజ్జాభిమానములు!
 ఛీ, ఛీ, ఛీ, మీజీవితములు ఛీ!
 ముందుగ మనయిల్ ముంచిన దెవ్వరా,
 ఎక్కించిరి పై కెనరు మొగలులను
 చిత్తమున నీ చింతయే తేదో!
 ఛీ, ఛీ, ఛీ, మీజీవితములై, ఛీ"

రాజుశివాజీ రాయబారము ఫి

రంగోజీ విని కీని

నవసీతమువలె స్రవించ హృదయము

నవ్య జ్ఞాన మ్మండో

రానా, నే నీరోజే మొదలు శి

వాజీ దాసుడను

అని ప్రత్యుత్తర ముచ్చుచు నుగ్గం

బప్పగించె సతకు

పరిమమిత్తు డై పరగె ఫీరంగో

నిరీతము శివహాకి

* * * * *

అప్పుడు రాజుగారు శివాజీగారి సేవకులుగా నున్న వారు నప్పుడు దండలి భావ
 ఆయభినయచాతు
 లికి బాహువులు స్థా
 ప్పదయమునకు గాట
 డై నో యాపాదములు
 నుచ్చైస్థానమునఁ బాడుచు, నందఱు వైపులఁ దిరిగి చూచుచు విశే
 షావేశముతో సభినయమును గుండెను. కడికు “చీ, చీ, చీ, మీజీవిత
 ములె చీ!” అనుపాదమును బల్లవిఁగఁ దీసికొని, చరణముల పైఁ
 జరణములు పాడి, తత్తత్సమయసందర్భానుసారముగ రాగములను
 మాడ్చుచు, నావేశపరవశుఁ డై చివరకు “చీ, చీ, చీ, మీజీవితములె
 చీ!” అను బాదముతో ముగించు చుండెను. ఈపాదములు వినిన
 కొలఁది నానమయానుకూలాభివయముల వీక్షించిన కొలఁది సచటి
 వారి కందఱకును శరీరమున వీరశ్రీ పొడసూప సాగెను. తొలుత స్థా
 సంకోచమువలన నెట్లెట్లో యగ్ధాసీనులై యుండిన కొందఱ రావే

శయుక్తులై లేచి వీరాననాసీనులైరి. ఈదాసజను లండలును మొగలులను నేనించు చుండిరి నిజమే. కాని, వారండలును మనస్ఫూర్తిగ—యంతఃకరణశుద్ధిగ మాత్ర మావాస్యయున కంగీకరించి చేయుచుండ లేదు. శివు డీభూమి నవతరించి యున్నాడు. —దుష్ట మొకఁడనికొమ్మల మొనర్చుటకె యతని సర్వప్రయత్నములు. ఇంకొకఁడనానా డొనర్చినపయత్నము లన్నియు నందుకొఱకే. గోబ్రాహ్మణులకును బీకసాక్షులకును సభించు చున్నబాధలను చూచుచుంటయే గూఢుహాచుహుగి విచారము—వీరప్రయత్నము. ఇట్టిచుణ్ణపుగుఱునకుఁ దోడుపడుట మంచి, చాని నైరికి, దోడుపడువాగు శృశఘ్నులు. అట్టిచారి “జీవితములె చీచీచీ” యని శుర్చమిచ్చు జకణము లుచ్చరించు నప్పుడు తోతారాముని హావభావాభి నయములు, విచిత్రములుగ కుండెను. నలునైపుల కొకపరి గిరుక్కున జుట్టి తిరిగి చేతులు పైకెత్తెను. అప్పు డాతడు తన శ్రోశృమండలి నిద్దేశించయే, ‘చీచీచీ, మీజీవితములె చీ!’ యన్నట్లుండెను. శివ సోభువు ఫిర గోజీకి రామబార ముపుట మూత్రమేకాదు. ఇప్పు డాచూటలె మిమ్ముల నడుగుచున్నాడు. ఇప్పు డైన మీకు లజ్జాభి మానములు జరించునా లేదా? “చీచీచీమీజీవితములె చీ.” అనుచు న్నాడు. అనునట్లు లుండెను. అప్పుట్టున నందఱిశరీరములు పుల్కురించెను. కవిత్య మె య్లుండెను, బాటకు దిద్దాని గవిభారమును గుత్తెఱిగి, యంతఃకరణస్ఫూర్తిగఁ బాడుచు, కత్తప్రసోవిత రాగముల నాడికొనుచు, దళురీతి నభినయించిన శ్రోశృమండలిని నశపజచు కొనుట కెంతయో కాలము పట్టినని యందును. ఆవ్యాధి మీప్రేమకలకే సరిపోయెను. తొలుఁ దొలుత నచట శాంతము నెలకొని యుండెను. (ప్రతిపేక్ష) కుఁడును గోంధళ పాటవిడచు, సభినయముఁ దిరిగి మచు నుండెను.

స్వల్పావకాశమున నె యంజును ఒరస్పరరహస్యసంభాషణల కారం
 భించిరి. రాయాజీనాయకుఁ డున్నప్పుడై పోయెను. దాలతరావు
 నించుమి. చుగ నాస్థిఁ యందే యుండెను. అతఁడు తోతారామున
 కేమియో సన్న సేయఁ, దోతారాముఁ ఁకి కనే. బాడ లే' నని వ
 చించి నేలఁగూర్చుండెను. అసంతోషము సర్వపూజావిధానము విధ్య
 క్తముగ నెఱవేర్చఁ బడెను. ప్రేక్షకజనులు నిజగృహభిముఖు లై చన
 సాగిరి. కాని తోతారాముఁడు చివరకుఁ బాడిన యాపాదములు
 మాత్రము వారిహృదయములను దగ్ధ మొనర్చి వేరు చుండెను.
 "నిజముగానె మేము తురకలను సేవించు చున్నాము. కేవల మన్యా
 యము! శోచనీయుము! లజ్జాస్పదము! మాజీవిశములనుట చీచీచీ
 చూకే యట్లనిపిం
 గును కొను చుండిరి.
 గును కొను చుండి
 యో సయ్యెన. అం
 తియొగకి, యంగొండ్ల తోతారామనాడల సరిశయమునైత మీ
 తని కుదయించెను. ఈతఁడు నిజ మగు గోంధళీ కాండ. శివాజీయే
 మమ్మందఱి పశేషఱిచుకొన నెంచి యీవేసముఁ దాల్చి యటకు
 వచ్చియుండవలయు కాదా, యతని యనుచరులగు వీరోత్తముల
 లో నొక్కఁ డైనఁ గావలయును." అనియు నీతని కృతమాన ము
 దయించెను. కాని, పూర్వవిచారణ మొనర్చి నిజము నెఱుంగ నితఁ
 డు నిశ్చయించెను. జనులందఱుఁ డమ* మానివాసముల కిరిగినపిమ్మ
 టఁ దోతారాముని నొక్కఁడఁ గనునన్న బిలిచి, ధైర్యసాహసము
 లతో దటాలున, "తోతారామదానా, నీవు గోంధళీకులజునివలె
 గనఁబడు చుండ లేదు. తోతారామగోంధళీవేషధారివి. నాకడ

యధార్థము దాచవలదు. నిజవృత్తాంతముఁ దెలుపు" మని యడిగెను.

“తోతారామునకుఁ గావలసినదియు సిద్ధమే.” రాయాజీనాయకుఁ డెటు లైన నన్నేకాంతమునఁ బిలిపించి యడిగిన, సర్వము విశదపఱచి, మొగలుల దాస్యమునఁబుచ్చుచున్నందుల కతని నగు రీతి నిందింపవలయు. తరుణ మొదలి నవాని స్వామిక్రోహమునకుఁ బురికొల్పుదును.” అని యతఁడు నెమ్మది నిశ్చయించి యుండె. ఇందుకొఱకే యిన్ని వేనములు. ఇన్నిప్రయత్నములు. తోతారాము డనుకొనిన తీరుననే సకలము సభవించెను. రాయాజీయతని నేకాంతస్థమునకుఁ గొని చని నిజవృత్తాంతముఁ దెలుపు మని యడిగెను. తోతారాము ~~రాముని~~ రాయాజీ ప్రశ్నను బూర్తిగా నీయకయె తటాలున “రాయాజీనాయకుడా, నీకడనదాస్యముదాచఁ దలఁచిన నిన్నిప్రయత్నము లేలఁ జేసియుందును? ఒక్కటియుఁ దాచెను. వినము, స్వప్నముగఁ దెలుపుచున్నాను. ~~తొలినాకాదు~~ నుకొని యిచ్చటికి వచ్చిన తోతారాముడు నిజ మగుఁ తోతారాముడు కాదు. నేను—శివాజీచుహారాజునకు నేనకుండను ఆహా! ఇట్లని నోరార నుగ్గ డించుటకు నీకెంతయానందము—ఎంత టి యభిమానము—కలుగు చున్నది! తానాజీ యని నను బిలుకును. నిను దర్శింప వచ్చియున్నాను సరళమార్గమున నిను దర్శింప వచ్చుట కన్న, నిద్రావివశు లై యున్న మిమ్ముల నందఱు పొందు నీశక్తి కొలఁది మే లొక్కల్పుట మేలని నాకుఁ దోచినది. ఇతవఱకును గృహకృత్యుండ నైతిని. వత్కర్తవ్యమును నిర్వహించితిని. ఇంక నీ కిచ్చవచ్చినరీతి జరుపవచ్చును.” అని ప్రత్యక్షము చెప్పెను.

“తానాజీ!” తనామము నాడిర్పించి నతఁడు రాయాజీనాయకుని లోచనములు విస్తృత ముండెను. అతఁ డిప్పుడు జాగ్రదావస్థ నుం

దేవా కాకస్వప్నముఁ గనుచు, దేవా తెలియలేదు. ఇంచుమించుగ నైగునిముసము లీవిధముగ నెయనిమిషుఁ డై రామాజీ తానాజీనిఁ దలఁపించి, స్మృతుస్వరమున నిట్లు లనెను." తానాజీ, యెంతకు సాహసించితివి! ఎంతకుఁ దెగించితివి! ఇటు నేనుండ సరిపామెఁ గాని, మొగలులు పరిమభక్తుఁ డెవ్వఁ డైన నుండిన సిన్నీక్షామె యున యభానుని సమాక్షమునకుఁ గొనిచని చిశ్రింధ చేసియు చురు కదా."

"రామాజీ," తానాజీ శాంతముగా, మందస్మితుఁ డై యనెను

"ప్రభువ్రాజు నిర్వహించు నప్పుడు స్వప్రాణములకడ గమనించుటఁ దగునా?"

"సిశ్యయము! కొన్నిసమయములలో గమనింప వలసి యే యుండును." అని బదులు చెప్పి యింకఁ దానాజీ యెప్పుడో యని వినఁ గుఱావాలుఁ డై నిస్తబ్ధముతో రామాజీ యున్న చోటికి దిలికినాడు.

అంతలో రామాజీ యిట్లు జరిగెను. రామాజీ యిట్లు జరిగెను, బ్రాహ్మణముగలులు కంఠకుటై యుగాఢ అనానాధాగఁ దలసియుంటిని.

"అ దెట్లు"

"యమస్యస్వభావము గు రైఱుఁగు విద్య నాకుఁ జిన్ననాట నుండును నలనడి యున్న దన్న సత్య మొక్తి కాదు." అని తానాజీ సవ్యచుఁ బలికెను. అనంతర మొక్కనిముసము స్తబ్ధుఁ డై యుండి తానాజీ యిట్లు పలికెను. "సరే; మీ రకుటయో మంచిది. తగు రీతి బదులు సెప్పితిని. ఇంక మీరేమి చేయుదురో తెలుపుదు. ఎట్లో సాహసించి రానేవచ్చితిని. వచ్చినపని బూర్తిచేసికొని పోవ క తప్పదు; కాదా, ప్రాణములనైన నిచట విడువవలయును. నానా

విదోపాయముల నాలోచించి, యంతవఱకు వచ్చుటకు సాహసిం
చితని. మీకు మీమొగలుల దాస్యము నందే ప్రీతియందు నెడల నే
ను మీకుఁ జెప్పఁ దగిన దేమియు లేదు. నన్నిప్పుడ గథమునై కి
గొనిపోందు. అక్కడ నుండి కదికమునఁ ద్రోసి వేయుఁడు. మొ
గలుల దాస్యము పూకిష్టము లేగా, గథము ముట్టడించి నశపఱచు
కొనుటకు మారుఁ దోడ్పడుఁడు. మాకు మీసాయము కావలసిన
దంతయు స్వల్పమే. గథము నాలోహించుటకుఁ దగు ప్రవేశము వె
దకుటకు మారు నీలు కలుగ నిండు. మా వారిరువురుమూఱు రీప్ర
క్కవచ్చిన మీపాఠెన్వరు, నీవిషయము పైకందఁ జేయ కుండవ
లయు. ఇంతే. ఈమాత్రము సహాయ మొనర్చిన గథము నాచేతఁ
బడిన దనియె నమ్ముము. సర్వము నే నొనర్చు కొనియెదను. రా
యాజీ, యింక నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని
మహారాజునకుఁ దీసికొనిపోయి నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని
నర్చిన యశస్సే నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని
పైకి గొంఠా నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని
బలుకవలసిన నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని నీ ముఠాదేహిని

రాయాజీ సర్దుఁడై యుండెను. కొంతసేపటి కిట్లనెను.

“మీ చిది. మీకు సహాయ మొనర్చెదను. తొలుత మహారా
జీదుర్గమును మొగలుల కిచ్చి నప్పుడే మా కందఱ కెంతో దుగఖ
మయ్యెను. కాని, యప్పట్టున నామహారాజు మాత్ర మేమి చేసి
యండెను? తప్ప దయ్యెను. ఆహాహా! తానాజీ, నీసాహసము మె
చ్చు తగి యున్నది. అంతటి జనసముదాయ మధ్యమున లేచి నిలు
చుండి, చొక్కా చేతులుపై కి నవరించికొని, మీసము మెలి వేయు
చు మహారోషముతో మాయ దఱ జీవితములు ఛీఛీఛీ!” యని మా
మొగముల పై నమిసిన నీశౌర్యము నిం కేమిపరీక్షింప వచ్చును?

అయ్య. ఈ ప్రాకార మండలి చాళజనలందఱును, బై నున్న పంచము
లందఱును, పంక నీనారే ఇప్పు డీక్కడనుండి తమదమ శృహ
ముల కరిగిన జనులందఱు నిప్పుటి యూలోచనతోనే యుందురు.
వారికి గలిసి యొక్కమాటకు గుటయే శడవు. శిశ్యముగ నిను
జేరుదురు. రెండువారముల క్రిందలు బంచముల నాయకులు నేను
గలిగినప్పుడు డీదే మాటలాడుకొంటిమి. కోడణమును మహారా
జుచ్చి వేసియుండిఁ గూడదని పలుకుకొంటిమి. అతనిఁ గూడఁ బిలి
పించెదను. ఏమేమి, యెట్లెట్లు జనుగ వలయునో యూలోచితము.
దానిత రావుగారి సహాయము వలన నీ నిక్కడికి, రాగలిగితివి. అత
నిఁ గూడ మన యూలోచనలో జేర్చుకొందము.”

అనాజీ సవ్వెను. “అతఁ డీ యూలోచనలో నుండనే యున్నాఁ
డు. నేను సజముగా నెవఁడ నగుటయు నెఱిగియే యీవిధముగా
నిక్కడికి దెచ్చెను. అతడును నేను బాల్యస్నేహితులము.”

మాఘబహుళపంచమినాటి మధ్యరాత్రీకాలమునఁ గొండాణమందలి
 సైన్యములోని రసపుత్రసైనికుఁ డొకఁడు ఝుంజారుబురుజుపై నిలి
 చి కావలిఁ గాయు చుండెను. ఈబురుజు పైఁ గావలికాయుటకు ని
 ర్ణయింపఁ బడిన భటులు. రసపుత్రులును మహమ్మదీయులుఁ గలిసి
 యుండిరి. వీరు తమలో నొక రిద్దఱు, వరుసగ, మేల్కొని యుండవ
 లయు ననియుఁ దక్కువారు నిద్రొంపవచ్చు ననియు నిర్ణయించు
 కొని యుండిరి. నిజముఁ బరికింప, నీయొకరిద్దఱు మేల్కొనియుండుట
 యు ననావశ్యకము. దుర్గప్రాకారరక్షణ మతిశ్రద్ధతో జరుగు చున్న
 ఁ. అందు నను నీప్రదేశ మతిభయంకర పర్వతారణ్య మయము.
 అట్టిసమయముననే వైరి, తమ కెఱుకలేక రాసాహసింపఁ గలఁడు.
 కావున నీబురుజు పైఁ గావలియున ససక మని యామ తలఁచియుం
 డిరి. కాని, యుద్ధయభానుఁ డట్టికఠిన మగు నాజ్ఞ లొస గియున్నం
 దున, నేవేళకాతఁ డరుదెంచి, తాము నిద్రొంచుటఁ గని శిక్షించునో
 యని వెఱచి, యాతఁ డరుదెంచ సడిఁ గన్నయంతనె త వ్మండఱ
 మే లొక్కల్పట కై తమలో వంతులు వేసికొని యొక రిద్దఱు మే
 ల్కొని యుందురు. ఉద్ధయభానుఁడును, బహిఃప్రదేశరక్షకు లగు
 సములకు బల్లెవాండ్రను గఠినసమయములకు గుఱిచేసినేగాని,
 లోనవారి సంతగనిర్బంధింపఁ డయ్యెను. లోనివారందఱు సతని
 లోలోనఁదిరస్కరించు చుండి రన్నను ససత్యము కాఁజాలదు తొలు
 తనుండియు నాదుర్గమును రక్షించుట కందఱు రక్షక సైనికు లుండ
 నింకను వీ డేలఁదేవలయు నని సాతవారికి వీనియెడలను, మాతనాగత
 సైనికులయందును నొకవిధ మగు వైషమ్యము దయించి యుండెను.

నూతనాగతస్సైనికులతో రసచుక్రమసంఖ్య-యధికము-వీరు మొగలులఁ
 గొలుచుచున్నను స్వకులాభిమానమును వ్యజింపరైరి. అది సదా బా
 గ్రహయై యుండెను. స్వకులాచారానసారముగ నొక మహాపతివ్రత
 పతిచితారోహణ మొనర్చు చుండు నీకూర్మఁడు మహాపతివ్రత
 మున కడ్డు వడి యాపతివ్రత యెడల పాపాపేక్షాపేరితుడై యామె
 నీచటికిఁ దోడితెచ్చి యున్నాఁడు! తను కెంత నాచుకుండైనను
 నీచకులుఁడు స్వామి యైనంతనె యత్తమ కులస్త్రీనిఁ బరిభవించు
 చుండఁ జూచి యెవ్వఁ డోర్చియుండును? కావున వీరందఱు నీతని
 లోలోనవే తిరస్కరించు చుండును. ఇదంతయు నుదయభావనకుఁ
 దెలియక పోలేడు. కావుననే వీరి నంతగ నిర్బంధింపఁ డయ్యెను.
 ఒక్కవిధముగ నాతఁడు వీరలకు భయపడు చుండెను. కాని, యాభీతి
 వెలికిఁ దోచ నీయక, తరుణ మొదలిన నందఱును సమముగనె
 గుండించుచు వచ్చుచున్నది. ఇది చూచుచున్నాఁడు. కానఁగలమున సైనికు
 లంతయును పతనమ
 నొప్పును. కావున
 నొప్పును.

నలుత్రైభులుఁ దొక్కజే
 రుఁజార బుకజుపైఁ కావలికాచు చుండెను. ఇతనికి రాత్రులు
 నిద్దుర నచ్చుట లేదు. కావున రాత్రు లీబుగుజును గావలి కాచు
 భారము తావేసికొనెను. పన తెక్కడను మొగము సూపఁడు. ఎందో
 పరుండి సిద్ధించు చుండును. ఎవ్వరితోడ నననరముగఁ బలుకఁడు.
 ఎవ్వ రేవని చెప్పినను విసిగొనక తత్క్షణమే చేయును. రాత్రుల
 యందు మాత్రము తా సూపును. ఈవిచిత్ర లక్షణములఁ గని
 శక్కుంగల వా రీతనిఁ బరిహసింతురు. ఆపరిహాసముల కీతఁడు లక్ష్య
 పెట్టఁడు. శోప గింపఁడు ప్రతిపరిహాసము నే యడు! ఈ కారణము

లచే నాతఁ డందులకుఁ గావలసిన వాడయ్యెను. ఎవ్వరు 'నీతఁడు
 నీనకు వల' డని యను చుండలేదు. ఈతఁ డెవ్వరితోడను బలుకు
 నుండలేదు నిజమే కాని, విశాలదేవు- డను దోడ్పైనికునితో
 మాత్ర మొకింతఁ జనువుతోఁ బలుకు చుండును. హృద్గతముఁ దెలుపు
 చుండును.

విశాలదేవుఁడును బగుండి నిద్రించు చుండెను. కాని, మనయీ
 పైనికభయఁడు-జగత్స్థింహముఁడు-ఒక్కఁ డే యుంజారు బురుజు పై
 నుండి కలానంతిఁజే బురుజువఱకు బహుసేయు చుండెను. అంతటి
 స్వప్నదూరముననే యైదుచౌక లుండెను. అచటి వారందఱు నీనం
 రక్షణ కార్య భార మంతయు నీజగత్స్థింహుని పై మోపి, సుఖ
 ముగనిగాదేవి నారాధించు చుండిరి. వారితో నతఁడు "మీకు
 నిశ్చింతతో జీవించుకొను. ఉదయభాను డగు దెంచిన మిమ్ము మే
 ఁ బ్రవీచారము వలదు" అని యభివచన మిచ్చి
 యుండిను అగుటయే గాక, యింక కెఱుఁగునూరు లట్లే నెర్రే
 గు చౌకలవారిని డరుణమునకు వేల్చి వారిగౌరవములను
 గాపాడి యుండెను. ఇప్పు డెక్కఱు నొడలు మఱచి హామిగ
 నిద్రించు చుండిరి.

జగత్స్థింహుఁ డీరాత్రీయు యటుఁ బచారు చేయుచుండ నడుమ
 నడుమ నాకస్మికముగా నిలువఁ బడుచు చెవు లొగ్గి వినుచు మరల
 ముందున కరుగును. ఇట్లరిగి యరిగి యతఁ డొక్కడ నిలిచి తటము
 నుండి క్రిందకు పంగి చూచెను. ఏమియుఁ గాన రా దయ్యెను.
 మెల్లగఁ జిటుక వేసెను-అట్లే ప్రశ్నోత్తరము వచ్చెను. అంత నీతని
 ముఖమండల మానందబ్రహ్మమయ్యెను. మరల పంగిక్రిందఁ జూచె
 ను. సిమ్మట దాఁడాచితెచ్చిన గూటముఁ దీసి, లో వైచున నేలకు
 గట్టి నాటి మరల నొకచిటుక వేసెను. అంత నొకత్రాటి మొననతని

చేతుల కందెను. ఆమొన నాగూటమునకు బిచ్చి కట్టెను. అతఁడు
 నాధారముగాఁ బట్టి కొని యతఁడు వెంటనే క్రిందకు దిగసాగెన
 రెండఁమూఁడు బారలు క్రిందకుఁ బోవ, క్రిందనుండి యేవో సహ
 డి యతనికి విన వచ్చెను. అదివిని యచ్చటనే కొంతతడ వాగి,
 నలుగడలఁ దిల కించెను. ఏమియుఁ గాన రాలేదు. అప్పుని యెద్ది
 యో మరల వినరాలేదు. అతఁడు మరల దిగసాగెను. చాలదూర
 ము దిగెను. తటము దాఁటెను. ఇక్కడవ్వరత్వరగ దిగ నుద్యమి
 చెను. అప్పుడట, క్రింద—నగడిదలో—నెవరో యున్నట్లు భాసి
 ల్లెను. వీ రెవ్వ రై యుందు గా యను నాలోచన యతనికి వచ్చి
 యు రాకమున్నె, యాకస్మికముగా నొక బాణము సుగుఁగి మనుచు
 వచ్చి యితని పాదమునకుఁ దగిలెను. వెంటనే యితని చేతులు
 త్రాఁటినుండి జారెను. జగత్సింహుఁడు “హాహా—ఇప్పుడు వారి నెట్లు
 రక్షింపఁగల”నను కొనుచుఁ బడి పోయెను.

తెఱఁగునఁగాక, యొకత వంకరగా బడియుండిన నాతనికి నిశ్చయ
 ముగాఁ గపాలమోక్ష మై తక్షణము విరతప్రాణుఁడై యుండ
 వలసినదే. కాని, యిప్పు డట్లుజరుగ లేదు. కట్టముగఁ బెరిగి శాఖో
 పశాఖలుగ వ్యాపించి యున్న యొక వృక్షము పై నొకశాఖామ
 ధ్యను వ్రాలి నడుచు నాతఁడు వ్రేలాడఁ జొచ్చెను. ఆవృక్షచ్ఛా
 యనున్న యిరువురు నాతని స్థితిఁ జూచిరి. వారికి భయము పుట్ట
 లేదు. పడిన దిది యే మని వారు వెనుక లేదు. వారిలో నొకని
 బాణాహతమున కతఁడు వాలె ననుట వారికిఁ దెలియును. కాని,
 యిప్పుడు, వీ రెవ్వ రగుటయు నిట్టిసమయమున నిచట నుండిన
 కారణమును, ముందుగఁ దోసిన నీరస పుత్రుని వృత్తాంతముఁ
 దెలియఁ గలదు.

రాయాజీనాయకుఁడు, చాలశరావు, తానాజీ, శేలార్కాను
 లు కలుగువారి రహస్యసమావేశములో రాయాజీనాయకుఁడు తా
 జీత్యాదులకు నహాయ మొనర్ప బద్ధప్రతిజ్ఞఁ దయ్యె నని వెనుక
 తీవ్రకరణమున నుడవఁబడి యున్నది. ఈసమయమున రాయాజీ
 తానాజీలను దదాలోచనానిమిత్త మిచట విడిచి మాను తమమావ
 లీజనులను దోడి తెచ్చుట కై వెకలిపోయి యుండెను. రాయా
 జీయుఁ బ్రాకారరక్షకన్యాయము ననుసరించి, మాపండ్లఁ దుచ్చొ
 లును దానాజీనిఁ ద్రిప్పి చూపి, తనచోకడకు వచ్చెను. అంతర
 మిరువురును గలసి, పర్వతానోహణమున కనుకూల మగునూర్గ మే
 డయైనఁ గల దే మోయని యాచుట్టుప్రక్కలఁ దిరిగి చూచిరి. అ
 దొకప్రదేశము రజ్జుసహాయమునఁ బ్రాకేపోవుట కనుకూల మగున
 ట్లు వారికిఁ దోఁప, నందే యొకమార్గినిగ్రింద నిలిచి మాటలాడు
 చుండిరి. ఇంతలోఁ జిటుకలవ్రేటు వినవచ్చెను. వీరెవ రైసఁదమ్ము
 గుఱుశించి కే మోయని సూచయించి, యొక నేమి జరుగుచో చూ
 త మని యట్లే చూచుచుండిరి. పర్వతము పై నుండి యొకవ్యక్తి
 త్రాటియాధారమునఁ గ్రిందకు దిగు చుండెను. అదిగని వారిలకుఁ
 దమరహస్యము నెఱిగి యెవఁడో వచ్చుచున్నఁ డని శంక వొడ
 మెను. వెంటనే, తమసంఘమునఁ చేరినపంచములలో నెవ్వఁడైన
 విశ్వాసఘాతుకుఁ డై, తమరహస్యము నుదయభాసునికడ వెల్లడి
 పఱుపఁ బోవుచుండఁబోయి నని తోఁచెను. ఇట్టిశంకామునఁ దాము
 పారిపోవుటకన్న నావచ్చుచానిఁ బట్టి శిక్షించుట యుక్త మని రా
 యాజీనాయకునకు దోఁచెను. కాని, తానాజీ యందున క్రియకొన
 లేదు. “అది పాడికాదు. ఆకస్మికముగా నొకడు కసఁబడక పోవు
 నేని ఉదయసింహున కనుమాన ముదయించి, యిచట సతీకఠినము
 గఁ గావలి కాదు నియమించును. అందువలన మనప్రయత్నములు

పాడై పోవును. కావున, నిప్పును మన మిక్కడనుండి వెడలిపోవుటయే యుచిత మని తోచుచున్నది. అతడు క్రిందకు దిగి, చట నేమియు విశేషములు లేవని తెలిసి వెడలిపోవును. మనశ్చేపు మరల నిచటికి రావచ్చును. అప్పుడెవరికి నెట్టిశంకయు వాడమఁ జాలదు. మనకార్యము సిద్ధింపఁ గలదు.”

నాయకుఁ డిందున కంగీకరింపఁ డయ్యెను? మీరు భీతిఁ జెందనక్కఱి లేదు. వీడు పైసిపాయయని నాకుఁ దోచుట లేదు. క్రిందిపంచములలో నొక్కఁ డెన్నఁడో యిచటి వార్తఁ దెలుపఁ బైకిఁ బోవుచున్నాఁ డని నానమ్మకము. వీని నిందే పడవేసిన గమఁించువారు లేరు. తలఁపుఁడు—మనకు వశులైనపంచములలో నొక్కఁడై యుండి, వీడు పై కరిగి, మనయాదుఁ బేరు నేకరువుపెట్టి నుడివిన నటుపిమ్మట నేమి యగునో? ఎంతవిపత్తునఁజిక్కి కొందుమో! “అని యనుచునే యారాయాజ్ఞనాయకుఁ డాత్రాఁటియాధారమునఁ గ్రిందకు దిగుచున్న యామనుజుని గుఱిపెట్టి యొక్కబాణమును విడిచెను. ఆబాణము సూటిగ వాని పాదములకుఁ దగిలి వాడు రజ్జ్వధారము వీడి క్రిందఁ బడెను. అంతఁ దా మిరువురు నామనుజు నందే విడిచిపోవరాయాజ్ఞ సూచించెను.

తానాజ్ఞ “అటుఁగాదు. వీనియొడల బాణము నాఁటి యున్నది. ఉదయ మెవ్వరైన వచ్చి చూచిన మనప్రియత్నములు వెల్లడి యగుఁగాదా? అదియుఁ గాక, వీనివలన మన కెట్టియుపయోగమైనఁ గావచ్చు నే మో!”

అని యోడించి యాయునువురు నామనుజుని నతిభాగ్రితతో వృక్షము పైనుండి క్రిందకు దింపి, తమచాకీలోనికి దీసికొని పోయిరి. జగత్సంహారిప్రాణరజ్జువు బలీయమైనది!

జగత్సింహుడు మూర్ఛితుడై యుండెను. తానాజీరాయాజీ
తన నెత్తికొని పోయిరి. బాణము నాటి యున్నచోట రక్తము
పంచు చుండెను నాయాజీతానాజీలు శుశ్రూష యొనర్చుస్వల్పకా
మనకు రక్తము కట్టువడి, యొకింతస్మృతి వచ్చెను. పల్లెవాండ్రుకు
మాపలీలకు సిట్టియాపధప్రయోగము చక్కగఁ దెలిసి యుండెను.
అందుననుదానాజీ యనేకసంగ్రామములలో గాయములు తగిలినవారి
కుపచరించి యుండుటచే నాతఁ డీవ్రణచికిత్సయం దణినిపుణుడై
యుండెను. నాయాజీయు నట్టివాడె. ఇట్టి బాణాఘాతవ్రణచికిత్సల
నెన్నిటిలో నాకు నిర్వహించి యుండిరి. అట్టియెడ నీయొక్కవ్రణ
మాను మాన్పు తెంతపని? ఇక జగత్సింహుడో, తాను స్వయముగ
నిట్టిబాణాఘాతముల కనేకములకుఁ జికిత్స యొనర్చుకొనశక్తియుండు
డు. శరవరంపరాఘాతము లాతని కొకలెక్కలోనివి కావు. కాని,
యిప్పట్టున, నంతరాళమునఁ గేవలము రజ్జాధారమున నుండ, నాక
స్మికముగా బాణము తగులుటచేతను, నారజ్జువునకు భార మధిక మై
నూడముతోఁ దెగిపోవుటచే నాతఁ డంతటియెత్తున నుండి క్రిందఁ
బడుటచేతను నాతనికి స్మృతి శుభ్రమై. ఈజగత్సింహుడై సమరాం
గణమున శత్రువీరులతో ముఖాముఖి బోదుచుండ బాణసాతములకు
వెలునక యవి నాటినును, బెటికి నేసికొనుచు బోదు చుండెడివాడు!

పై నుడివినతెలుగున నీయిరువురయుపచారములవలన జగత్సిం
హునకు నాయమునుండి రక్తము ప్రవించుటఁ గట్టువడి, స్మృతి కలి
గెను. అతఁడు కనిలు తెరిచి చూచెను. తానప్పు డెచట నుండిన
దియు నతనికిఁ దెలియ లేదు. నలువైపులఁ దిలకించెను. పరిచితము
ఖ మొకటియుఁ గనబడ లేదు. స్వకుల బంధువు లెవ్వరును గన
బడ లేదు. అఁడచటి కెట్లు వచ్చెనో యెవ్వఁడు తెచ్చినారో—
ఏదియుఁ దెలియ లేదు. ఆశ్చర్యవిమూఢుడయ్యెను. అపరిచితు

లగునాయరువురవై పున దృష్టి మరలించెను. హృదయమునఁ బరివరి విధముల యరుమానము లుద్వయించెను. ఈభావము తానాజి హి చెను. ఇతనిచరితము నెఱుఁగు నుద్దేశముతోఁ దానాజి యిత హి దూస్తానీభాషతోఁ బలుకరించెను. “మే మీకాలమున కే చొప్పుటనకు వత్తు మని మీ కెవరు తెలిపిరి? ఎవరో మీకుఁ దెలిపి యుండినందున మమ్ము బట్టుటకుఁ దగుతగుణమున మీ రచటికి వచ్చితిరి కాబోలును? కాని, మే మంతటియజ్ఞానులము కామునుఁదీ! అంతయు మది నిశ్చయించియె దుర్గారోహణ మొనర్చుట కాస్థాన మె యన్ని తెఱఁగుల నుత్తమ మైన దని నిశ్చయించి, యింక దుర్గారోహణకృత్యమునకుఁ బ్రయత్నించు చుండ, మమ్ముఁ బట్టికొనుట కా కస్మికముగా నొకఁడు వచ్చు చుండఁ గని, వానిఁ జంపివైచుటకుఁ దలఁచితిమి. అప్పు డంతకన్న వేరుసాయమే ముండెను? స్వసంరక్షణము మాకుఁ గర్తవ్యము కాదు!—”

జగ—“(ఆనందస్వరమున) ఏమి? మీరు కోటను స్వాధీనపఱచుకొన వచ్చితిరా! ఆహా! మీకక్కార్యమున నావలన సహాయ మె యొకవియుండెడిది.’ దుర్గారోహణ మొనర్చుటకు, నవరోహణమునకుఁ దగిన స్థానమదియొక్కటియె. మీయుద్దేశము మొదటనే నాకుఁ దెలిసియుండిన నెంతబాగుండెడిది; నా కెంతలాభ మై యుండెడిది. అయ్యో! ఇట్టిసమయమున నన్ను మీరు ఘాతయొనర్చితిరి ఇదిమాత్రము కేవల చున్యాయము. ఒకరసపుత్రినారీమణిపాతివ్రత్య నాశనము కానున్నది. అమె నాయూపదనుండి సంరక్షింప నే నెన్ని విధములనో ప్రయత్నించు చుంటిని. ఆమె నందుండి విడిపించిన నేమార్గమున సురక్షితముగాఁ గొంపోవ నగునా యని పరీక్షింపనే నీత్రాటి నాధారముగాఁ గొని క్రిందకుదిగు చుంటిని. నాయదృష్టవశమున నాపై రక్షకుఁడు మల్లారీపంచముడు, నాకనుకూలుఁడై

నాప్రియత్నములకుఁ జేదోమగా నుండ నంగీకరించెను. అత్యంత స్వప్రయాసములకు సైచి దుర్గమునందలిమోః కొకటి నుపాదించి గ్రీతచేసి యుంటిని. కాని, దాని నాయొద్ద నెవ్వరై న జూచి కింతు రేమో యని నామాదిగచెంత డాచితిని. తరుణమునకు వాఁడు దానిబై కెగటవేసెను. నేను మహోల్లాసహృదయుఁడ నై దుర్గావరోహణ మొనర్చు చుంటిని. అదే మీశరిము నాపాదమున నాటి నన్ను గిరిందఁ బడవై చినది. నాదినములు మంచి వగుటచే తను నాప్రాణతంతువులు బలాధ్యము లగుటచేతను, నాయవృష్టరేఖ బాగుండటచేతను నే నిప్పుడు జీవించగలితిని. అటు గాకున్న నంతటియెత్తుననుఁగి క్రిందఁ బడిన నొక్కమొముకయైన మిగిలి యుండు నా? కాని, యిప్పు డటు కా లేదు. అయ్యో, యటు కా లేదనియు జీవించి యుంటిననియు సంతోషించినమాత్రమేమి ప్రయోజనము?”

తాగాజీ యీకడపటివాక్యములు విని విస్మితుఁ డయ్యెను. “ఏమి? జీవించినందున సంతోషించి ప్రయోజనము లేక యే మైచది. అటు లంటి తేల? ప్రాణరక్షణ మేమి వృధయా?”

జగ—“వృధయా! వృధా కాక మిగిలిన దేమున్నది. అన్నియు వృధ యైనవి. ఏసతీమణిని నాయుదయభానుని చెఱచుండి తప్పింపఁ గంకణముఁ గట్టుకొని నే నెన్నెన్నిప్రయాసలు పడితిరో యెన్ని పన్నాగముఁ బన్నితినో సకలమూ నిప్పట్టిన వ్యర్థము కా లేదా! ఇక నేమి? ఆచండాలుఁడు బహుశనవమినాటినడిరేయినాపతిప్రతామణిని బలిమిని “నికా” కట్టుకొనుట కాటంక మే మున్నది? బౌరంగాబాదునుండి యిక్ష్వారుమునిమిత్రమై ఖాజీనిసైతముబిలిపించియున్నాఁడు. ఆహా! కాలమహిమ! మన-భారతీయుల భాగధేయప్రభావము! ఏకార్య మొనర్పఁ బ్రారంభించినను మోసమేకదా! అపయశమేకదా ! విజయములేదుకదా! భగవానుఁడా, యేకలింగేశ్వ

రప్రభూ, మించిత్ర మెట్లున్నదోకదా! ఇక ఈమాశిరములు పై
కత్తెనీయ నిచ్చ లేదా? మామాతలు-బత్తులు సోదరీమణుల
ఈవిధముగానే పరిభవింపబడి, మాకన్నలయెదుటనే భ్రష్ట
గుట మేము చూచు చుండ వలసినదేనా? ఉదయభానుని బ
లినయధమాధములు, శర్మభ్రష్టులు, దేశశత్రువులు, విజయు
లై యున్నతస్థానము లాక్రమించుటయా? ప్రభూ నీమనసున
నేమున్నదో. ఎవ రెఱుగుదురు?" అని వచించి దీర్ఘనిశ్వాసము
వీడి డెను.

ఈభాషణ శుతయు నాకర్షింప తానాజీరామూజీల కధికనం
తాప ముగయించెను "ఉదయభానుని దూషించు నీసైనికుఁ డెవఁ
డు? ఈతఁడు రక్షింప బట్టికొకఁడు డై యున్నయాకాంతామణి యె
వ్వతే? ఆమెను సంరక్షింప నతఁ డొనర్చు మండినప్రియత్నము లె
ట్టివి? అనునవి వారికి గూఢముగ నుండెను. సకలము నెఱుంగ నా
రు జిజ్ఞాసఁ బ్రదర్శించిరి. అప్పుడు జగత్సింహుఁ డావృత్తాంత మా
ద్యంతము నివేదింప సాగెను. కమలకుమారివృత్తాంత మంతయుఁ
దెలిపి మతియు నిట్లనెను. పాదుశహా చలదిత్తశవలన నామె యా
యనిష్టకార్యమునుండి యప్పట్టున సంరక్షింపబడెను. అటుఁ గా
కున్న సొప్పటి కెప్పుడో యామె యాదుష్టుని కామాగ్ని కింధన మై
యుండ వలసినది. కాదా, యాత్మహత్య యైనఁ గావించికొనియుం
డ వలసినది. కాని, మాఘబహుళనవమివఱకు నామెకు గడువు
లభించుటకుఁ బాదుశహా చపలచిత్తమే కారణ మయ్యెను. నా
భార్య యాకమలకుమారి కత్యంతప్రియమితురాలు. కమలకుమారి
చితారోహణతత్పరత బయల్పడలినపుడు నాభార్య యామె శరణ్య
మునకు వెంబడించి యుండెను. అప్పు డాదుష్టచండాలుఁ డామెచి
తారోహణపవిత్రకృత్యమున కడ్డువడి యెత్తికొని పోయినప్పుడు, నా

భార్య నింటికి, బోన ననుజ్ఞ కోసం, నామె సమయము లభింప నా
 గు రక్షింప నుద్దేశించి యింటి కగుగ నిచ్చగింపక మామెకడ నె
 టిడ నిశ్చయించెను. నాకీవార్త తెలిసినంత కొక్కచిముసమైన
 గాలమాపన మొనర్పక వెనువెంటనే వారి నన్వేషింప బయల్పెడలి
 ధిల్లీపురి జేరితిని. ఉదయభానునివాసస్థాన మెఱిగి, కమలకుమారి
 యోగిని, నాభార్యతోఁ గాని సంకేతములు నిర్ణయించుకొని, ని
 మ్మిక్కిరి బ్రయత్నింప నిశ్చయించుట కొరకు నాది కై నా రెండై
 న నాకుఁ గనబడుదు రే మో యని, గూర్చిరిమిందు గొలుసు
 బిచ్చివానివలె, బలుమాగు నిటునటు దిగుచు చుంటిని. ఆసమయ
 ముననె, యుదయభానుఁడు కమలకుమారిని నామెకడకునిఁ బల్లకి నె
 క్కించుకొని చక్కవర్తికడకుఁ గొంపోవుటఁ దీర్చింపెను. నాభార్య
 తననెచ్చెలిని ధీరవచనముల నూఁజించుటకుఁ గాఁబోయి, బల్లకి దెం
 ప కేఁజెంచి యుండెను. అప్పుడె యామె నన్ను గాంచిను. మాట
 లాడుట కిది వేళకాకుంటచేఁ జేసన్నల నను 'నాగు' నునెను. ఆవిం
 బనె యామె యింటిలోని కరిగి మేడపై నుండి మొక కాఠియును
 దిచి నాకిడఁ బడవేసెను. అందు, నన్ను ముఖనాఁ గుదయము మ
 అల నా వేడియుండెను. ఆమె సూచించినవిధమున నామెమునాఁడు
 బైరాగివేషము ధరించి యాయుంకికడ కరిగితిని. అప్పు డామె నా
 కొక్కనిండు రొట్టె మొసఁగెను. ఆరొట్టె లోపలిభాగమున లేఖ
 యుండెను. అందు యావద్యుత్తాంతము లిఖింపఁబడి యుండెను. ఆ
 లేఖయొ డిట్లుండెను" కావశహా మాకు మూడుమాసములయన
 కాశ మొసంగి యున్నాఁడు. ఈయన కాశమున మమ్ము విడిపింపఁ
 బ్రయత్నింపవలయును? లేకున్న మే మిరువురము నయుక్తికార్యము
 నకుఁ బాల్పడ వలసి వచ్చును—ఆవిధముననైన మనకులనామము
 ను గాపాడు కొందుము. ఈపర్వతశిఖరము పై నుండి క్రింద కుంతికి

పాణిణత్యాగము జేసికొందుమో, లేక, యన్యోపాయముఁ గానక,
 విసికి, మతేవిధముననైన మతేమి గావించు కొందుమో చెప్ప
 లను. కావున, మమ్ము రక్షింపఁ గంకణముఁ గట్టుకొనుఁడు. అట్టి
 మ నే నధికకోపావేశవశుఁడ నై “నేను ఐవిత్రక్షత్రియుఁడ నైతిస్మి
 ని నీగడువుకాలము మీరులోపల వీరిని బంధముక్తలం గావించెన”
 నని కృతప్రతిజ్ఞఁడ నైతిని. ఆక్షణమునుండియు నాప్రతిజ్ఞానుసార
 ముగాఁ దద్రక్షణార్థము నేను వారసైనికులలో నొకనిగా—వారి
 కెఱుక లేకయే—ఆసేనాసాగధమున—లీనుఁడ నై—పోయితిని.
 నే నెవ్వఁడనగుటయు, నాచరిత్ర మెవ్వరికినిఁ దెలియనీయకయె యా
 యపారసేనాసాగమున విలీనుఁడ నై పోయితిని. ఒక్కనాఁడు—న
 ర్మగానదీతీరమున—విడసి యుండుతఱి, సైనికభటులలోఁ గొంద
 లు ప్రవాహమున నీడఁ బోయిరి. వారిలో నొక్కఁ డగు విశాల
 దేవుఁ డనువాఁ డాప్రవాహమున మునిగిపోవు చుండ—పూర్ణము
 గా మునిగి పోవుచును,—నాతనికి సహాయ మొనర్ప నందున్న
 వారికెవ్వరికిని ధైర్య మొదవ దయ్యె. అతఁడు యగాధజలమున ము
 నిగిపోయెను. తక్కుంగలవారు చూచుచునే నిలిచినచోటనిలిచి యుం
 డిరి. ఆసమయమునఁ గొంతదవ్వులనుండి నే సదిచూచి, యొక్కపరుఁ
 గునఁ బోయి, నీట దుమికి, యీదిపోయి, యాతనిబట్టి తీరము
 నకుఁ దెచ్చి రక్షించితిని. అతఁడు జీవించెను. అప్పటినుండియు మా
 కిరువురకును దృఢమైత్రీ యొదవెను. అతఁడు మెల్లమెల్లగ నన్ను
 సిపాయీ లున్నచోటునకుఁ దీసికొని పోనసాగెను. క్రిమక్రిమముగ
 వారిచౌకీలలోఁ గూడ నాకుఁ బ్రవేశ మొదవువీలు గలుగఁ జేసె
 ను. అప్పటినుండియు నే నాకాంతాద్వయమున కింకను నధికధైర్య
 ముఁ గొల్పుచుంటిని. వారు నాయందలిధైర్యముచేఁ బ్రాణము
 లను బిగఁబట్టి యుండిరి. పైనున్న సైనికులలో నొక్కఁడును నుద

యభానుని బ్రేమించువాడు లేడు. అతనిపేరు వినినంత నదియు
గున ముడు చుదురు. ఆతనియాజ్ఞల సాధ్యమయినంత నృణే
ంచుచునే యుండురు. క్షల్లాలోనుండిన పాతనైనికు లీనాయ
కుడు నవీనుఁ డగుటచేతను నహంకారపూర్వుఁ డగుటచేతను మిగుల
నీచకులోద్భవుఁ డైనయీతఁ డున్నతపదవికి వచ్చినంత, నుత్తమ
రజపుత్రులయెడ ద్వేషభావము వహించి యుండుటచేతను నధికార
గర్వభూయిష్టుఁ డగుటచేతను నాతనియెడ ద్వేషబుద్ధి వహించి
యుండిరి. అందుమీఁద పరివ్రతను పరిత్రకృత్యసరాజ్ఞుఖజేసి బలి
మిలి బట్టి తెచ్చిన యానాయకునియెడ స్వకులసంజాతుల కెంతటి
శౌరవ ముండఁ గలదు? ఈకారణములచే నా రాతని నలక్ష్యము
చేయు చుండిరి. కావున నే నొకవేళ నాకాంతలతోఁ బలయుతుఁడ
నైనను మమ్ము వెంబడించుటకు నా కీయకొని యుండరు. ఈయ
కొనినను నాలస్యమై యై యుండెడిది! అదియుచుగాక నే నెన్నఁడ
ననుటయు, నేయుద్దేశముతో నిచటికి వచ్చి యుటయు నొక్క
విశాలదేవునకు మాత్రమే తెలియును. నా కాతనిసాయము పూర్తి
గాఁ గలదు. కాని—కాని—నే నిష్పాదీక్కడ నిట్లు పడి యున్నా
ను. ఇక నాచేఁ గాఁగల దే మున్నది? అశక్తుఁడ నైపోయితిని—
హా! దయామయా, ఏకలింగేశ్వరా నీయుష్ట మెట్లున్నదోకదా!”

జగల్సింహుఁ డీయుదంత ముతయు నుడువుచుండఁ దానాజ్ఞ
రాయాజ్ఞ లత్యంతశ్రద్ధతో నాకర్ణించు చుండిరి. అందుపై సతీకమ
లకుమారి చితారోహణ మొనర్చుపవిత్రకార్యమున కాటంక మొన
పివిధము నెఱిగినసమయమున ముఖ్యముగాఁ దానాజ్ఞబాహువులు
పొంగసాగెను. నేత్రములార క్తమయ్యెను. ముఖము క్రౌర్యరూప
ము ధరించెను. దంతములు పటపట గొఱికఁదొడఁగెను. నడు
మున వ్రేలు కున్నతరవారికడ కాతనిహస్తము సహజముగ నె

పోయెను. గోంధలీ వేషమునఁ నాఁ బాసిన పాదము లాతనికి స్పృశిం
రాగా లోలోననే వానిని గొనుఁగుకొను చుండెను.

చేసెద వీణా చెనటుల దాస్యము

పరుగిడెనే నీపౌరుష మతయు?

మంటగలసెనే మానము లజ్జయు?

ఛీ, ఛీ, ఛీ, నీ జీవితమే ఛీ!

శల్పికోమలన్ దయగాపాడెదా!

ఆలు బిడ్డల నైన గాచెదా!

వారిని మొగలుల బారి కిచ్చెదరా!

అనుగ్రహునె లజ్జాభిమానములు!

ఛీ, ఛీ, ఛీ, మీజీవితములు ఛీ!

మౌనుగ మనయిల్ ముంచిన దెవ్వరా,

ఎక్కించెరి పై కెనరు మొగలులను

చిత్తమున నీ చింతయె లేదో!

ఛీ, ఛీ, ఛీ, మీజీవితములె, ఛీ”

రాయాజీనాయకునియవస్థయు నీతనిననుకరించి యుండెను. భృగువీ
వక్రముయ్యెను. దృష్టి క్రొర్యము వహించెను. పిడికిలి బిగువు చాలె
ను. అధరము సహజముగానే దంతములబిగినొక్కులకుఁ బాలయ్యెను.
ఇంతలోఁ దానాజీ ముఖమున వెడలిన ఘనగర్జనారావదృష్టి వీనుల
సోకినంత నాతఁడు లేచి నిలిచెను. తానాక్షణమి—యొక్కపరుఁ
గున — నొక్కమారుగఁ బై కెగసి దుర్గము పై వాలి
యుదయభాను నుక్కడంచి మాసతీమణిని విడిపించి
కొనిరాఁ బోవు చున్నవానిలెఁ గన్పట్టెను. తానాజీపాట ముగి
యుటతోడనే యతఁడు జగత్స్థి మానికరముఁ బట్టి “జగత్స్థింహా,
నిజముగనె మేము నీయెడ మహాపరాధ మొనర్చితిమి భయంకరకఘా

తుకల మెళిమి. అయినను విచారము లేదు. మాసైన్యమండలియొక
మెల్లుండి—అప్తమినాటినిడిరేయి మనము ప్రథమముఁ గలిసి
నాచోటున కే-నిన్న బాణామాతునిఁ జేసినస్థలమునకె—వచ్చి చే
గలదు. రెండవభాగ మా ముఱుచటినాటియుదయము
రాఁగలను. అదియు వచ్చి చేరిన మేలే—రాకున్నను జింత లేదు.
ప్రథమభాగమున నెందఱు వచ్చినను సరే—ఏవురు—ఇరువదేవురు—
ఏబదిమంది—ఎందఱువచ్చినను సరే—వారిఁ గొని నే నాకోటను
ముట్టడింతును. నవమీమధ్యరాత్రిముమీరకమున్నె—ఆయధముఁ
డాసాధ్యమణితో వివాహమాడుటకుఁ బూర్వమె—మహారాజు నా
కు దయచేసిన యీతరవారితో వానిఁ బెండ్లి చేసెదను. ఇక నే నధి
కిముగ మాట్లాడను. ఆసతీపుణ్యవశమున—ఆసాధ్యమాకీర్వచనము
వలన నాయూస్వల్పసైన్యమునకె జయ మొదవఁ గలదు.” అని
యాశ్వాస మొనఁగెను.

తానాజీ యల్పకాలము స్థబ్ధుడై నిలిచెను. అతనిహృదయము
న నేదియో విశిష్టణవిచారిము కిల్లొల ముకు చుండఁ బోలును.
దీర్ఘకాలము గడచెను. నోట నొక్కమాటయు వెలువడ లేదు—
అతని యప్పటియాకారముఁ గన్న నీతనితో నిష్ఠుడు పలుకుటకు భ
య మగుచుండెను. అప్పు డేమియుఁ బలుకఁగూడ దనియే తోచు
చుండెను.

మాఘబహుళనవమి నమీపించినకొలది నుదయభానునిహృదయ
 మధికాధికవ్యగ్రభానము వహి ప సాగెను. అందు పై నిప్పుడు విశే
 షోద్యోగము లేదు. జన్వంతసింహ మొ ఆజీముకుమారులగుార్చి తెలు
 పు దగినయంశము లింతకుఁ బూర్వమె పత్రికామూలమునఁజ క్రవర్తి
 కిఁ దెలియఁజేసియుండెను. దుర్గము పై నేయేవిధముల జాగ్రత వహిం
 ప వచ్చు నని యతనికిఁ దోచెనో యన్నివిధములయ జాగ్రత చేసె
 ను. ఇకఁ గావలసిన దంతయు నొక్కటే—పాదుశహాకుఁ దా లిఖం
 చినలేఖకుఁ బ్రత్యుత్తరమున కెదురు చూచు చుండెను. అది వచ్చె
 నా, తత్క్షణమే తాను జన్వంతసి హుని స్థానము—అధికారము—ఆక్ర
 మింపవచ్చును. వెంటనే దక్కణీప్రాంతముల సుబేదారియుఁ దనకు
 లభించి నట్లే! అప్పుడు తనకేమిటఁ గొఱతఁ గలుగును! అనతికాలము
 ననె శివాజీని-విప్లవకారుఁడగు శివాజీని-నిర్బంధించి పాదుశహా కొప్ప
 గింపనగును. ఇక్కడ సకలము సువ్యవస్థస్థితియందుండట నాచక్రవర్తికిఁ
 దెలిసిన సతఁడు మహదానంద ప్రభుల్లహృదయుఁ డగును. అతఁడు
 తుప్తహృదయుఁడై యుంటఁ గని యుదయపురము పై గాడి వెడల
 సున్న జీఘ్రకాలముననె తన కొడవును. తన్ననేక విధముల పరిభ
 వించి ధక్కరించిన-యాజనులయెడఁ బ్రతీకార మొనర్ప వచ్చును.
 అని యనేకవిధముల నాతఁడు నాలోచించు కొనుచు దత్కాలము
 నుద్వేగముతో నిరీక్షించు చుండెను. మాఘబహుళనవమి నమీ
 పించెను. ఆనాటిమధ్యరాత్రమునఁ గమలకుమ్మరి నుద్వాహముఁ
 గావించికొని యాపె జనకునకు, మహాగాణా జయసింహునకు, ద
 న్నవిమూసించిన యిశరరసఫాతులకందఱకును గమ్మలు లిఖించి

తనదకాన్నత్య మొత్తటి యుచ్చశిఖరము నందెనో ప్రకర్షింప
యు నని నిశ్చయించెను. కనువివసము సమీపించినకొలది నీతఁ
డును బరామర్శింపఁ బోవు చుంటు మధికాధికము కా సాగెను.
మిరిగి నన్నజ్ఞెల్ల నిక నిన్నిదినములే వేచియుండవలయు-ఇ,
నిన్నిదినములే మిరిలి యున్నచి-అని హెచ్చరించు చుండెను. దేవల
దేవియో మనవరతము నీకమల నూఱుజించుచు నాయత్తయై యుం
డెడిది. “ఒకవేళ, మన మొక త్రాగు నాధారిముగాఁ బట్టికొని
దుర్గము పైనుండి క్రిందకు దిగి పారిపో వలసి వచ్చును. నీ వీరీతిఁ
గృశించు చున్న నెట్లు? దేహమున వాక్యముండవలదా? అట్లయిన
మనకార్యముల్లు సిద్ధింపఁ గలదు” అని పడింబరిగ హెచ్చరించు
చుండెను. ప్రతిదినమును “నాధర్మ-జగత్సింహజీ-ఇట్లు” నె -వట్టు
లనె” నని ప్రోత్సాహక వాక్యములు పలుకుచుండెను. ఈపంచముఁడు
నేను మరగు సహాయ మొనర్చ నంగీకరించినాఁడు- ఈనానుఁడు
నంగీకరించినాఁడు-” అని యీతెల్లగునఁ బరిపరివిధము నుత్తేజిన
మిచ్చు చుండెను. ఇందున నామెకు యశము లభించుచునై యుం
డెను. “మాఘబహుళ పంచమీ మధ్యరాత్రమున నేను స్వయం
ముగ నొక్కమారు తటము పై నుండి త్రాకి యాధారమునఁ
గ్గిందకు దిగి పరీక్షించి చూచెన” నని జగత్సింహజీ రాత్రీయె
యొకప్రకార లిఖించి యామెకుఁ దెలిపి యుండెను. మహానందలి
కావలి వారందఱుఁ దన్నక్కడకు స్వేచ్ఛగా రానిచ్చు చున్నారు
కావున, జాబులమూలమున నిక వ్యవహారములు జరుపుట కెట్టి
యాటకములును లేవు. మధ్యరాత్రమున మాత్రమే జాబులు పడ
వేయ వలయును. అకామమునఁ బడ వేసిన ననర్థమగును.” అని యిం
కొ సేమేమియో వ్రాసి దేవలదేవికిఁ దెలిపి యుండెను. ఇవియున్నయు
నాకాంతాద్వయమునకధికహర్ష దాయకములాశాపూరితములగునను

వార్తలై యుండెను. జగత్సంహారము సామన్యపురుషుడు కాదు. ఏకార్యమైన నాతఁ డొనర్చు నుద్దేశించెనా, వెంటనే యాచరణ నికిఁ దే వెనుదీయఁడు. అంశపయశము రాజులదు. ప్రామామీదనదు. వీరి కాతనిమనోనిశ్చితముచెడలను, ధైర్యసాహసము పట్లను, నిష్కవిశ్వాసము కలదు. కావున, వీరు విముక్తి పడసినట్లే భావించు చుండిరి. కమలకుమారికి హర్షమతఃరేః మగు నేమోయనితోచు చుండెను. హర్ష వాయువు సంభవించు నట్లుండెను. ఆనాఁడు- పంచమీదివసము- ఉదయభానుఁ డామెమహలున కరిగివచ్చి డామె ప్రభుల్లమాననయై ప్రసన్నవదనయై గని మిక్కిలి యచ్చెరువండెను. చిరకాలమునుండియు నామె నిట్టిస్థితిలో నాతఁ డెన్నఁడును జూచి యెఱుఁగెను. ఈమార్పునకుఁ గారణ మాతఁడు తన కిచ్చినచ్చిసెట్లు కల్పించుకొనెను. ఇంక కేండుమూడుదినములయన కాళమే- ఈస్వల్పకాలమున నీమేతన్ను విడిపింప నెవఁడునునచ్చుననునాన లేకపోవుట, నిఁక నప్ప డని యీమె తనభేదము మరచి యుండ నలయును. డొను- ఇంతకాలమునుండియు నెంతయేడ్చిన నెంతదుఃఖించిన కంతప్రయత్నించిన నేమిలాభ మొదవెను? ఇంక నీమల్పకాలమున నేమిలాభ మొదవఁ గలదు? కావుననే యీమె యానందభావము నహించి యుండ వలయును. అని యుదయభానుఁడు హృదయసాంత్యనముఁ గావించుకొని కల్పనారాజ్యము నేలుచుండెను. కాని “నీ వింతప్రసన్ను వై యుండఁ గని నేను మహత్తరానందభరితుఁడ నైతి” నని గాని, మతేయానంద సూచకవాక్యము గాని యతఁ డామెకడఁ బలుక లేదు. ఏటికి! అంశనూశ్రమునకె మరల నప్రసన్న యగు నేమో? వెనుకటిపట్టుడల తలసూచ నేమో? ఆశాభంగ మగు నేమో? ఇదియే యతనికి భీతి. ఆదవస

మాతయు నాకుఁ దధికతగానందముతో నుచుకల్పిత రాజపాసాక
కత్యున్నతశిఖరములు ప్రతిష్ఠించు చుండును.

అమరునాఁడు — పంచమి మరునాఁడు — తన కేదైనవార్త
చ్చ నే మోచుచి దేవుదేవి సంకేశస్థలమునకు వచ్చి చూచె
ను. అచట బాబేమియు నుండ లేదు. ప్రయత్నఫల మానాఁడా
మెను. దెలియవలసి యుండెను. కాని యేమిచిత్తము! చీక లేదు.
ఆమెహృదయ మావేశపూరిత మయ్యెను ఏకవస్థయుఁ గా లేదు
కాబోలు! “నే దేమియు గా లేదు లే పను” అనియొక బాబు
న నుండవలయుఁగదా! అనియు లే దే! ఇది దుశ్శకలము కాదు
కదా!” అని యామెహృదయము శంకాస్పృతము, విచారక్షస్తము
నయ్యెను. ఆమె తనకు సహజ మగుమారనర్చిశ్వము మఱయొగించి
బహుదూరము బరికించెను. ఎందు నేమియుఁ బొడకిట్టి లేదు ఘా
తుక మేమియు జరుగ లేదు కదా! త్రాఁకు వెళి క్రిందకు దిగుచ
స్సను చేచారి,—ను లే యుపద్రవము సంభవించి యుండదుకదా!
ప్రయత్నరహస్యములు బయల్పడి మానుష్టచందాఁలకు ఉదయభా
నుఁడు సకలము నెఱిగి కా గాకృహమున నిర్బంధించి యుండునా?
ఇట్లు-ఒకటి కాదు. రెండుఁగాదు. వేన వేయివిచారము లొక్క పెట్టున
నొకటివెచుకనొకటిగ నుద్భవించి యామెను బాధింప సాగెను. ఆమె
కర్తవ్యజ్ఞానశూన్య యై పోయెను! ఇకఁ గిమి కేమి చెప్పవలయు
ఎట్లు లూలడింపఁ దగును! చెప్పకుండు పెట్టు! చెప్పట కే మున్నది?
ఇప్పు దేమియునే చెప్ప వలదు. అని యామె నిశ్చయించెను. కాని
హృదయము గుప్తపటుపఁ గలిగెనేగాని, తత్ప్రకర్మముఖభావము నేమి
చేయఁగలదు? గుట్టు వెలిఁబెట్టు మన్నది. ముఖభావము! కనులయు స
కలము గుఱుతించెను ఆమెముఖముతీరుఁ జూచినంతఁ గనులకుమా
రీహృదయము దగ్గము కా సాగెను. విచారవర విగ్రహ కల్లోల ము

ద సాగెను. తరంగముపైఁ జరంగము అత్యాశ్రమముతో అనిదైన్యముతో గల్గద స్వరముతో “నేమి జరిగినది.” అని యడుగయడిగెను. అప్పు డామె ఇంకను నేమియుఁ దెలియలే దనిమాత్రతెలిపెను. కాని యేదేనొకవార్త తెలియవలసి యున్నతరుణమున నేమియుఁ దెలియకపోవుట యన దుఃఖివార్త తెలిసినంతకుంటె దుఃఖికర మగుట. ఏలన దుఃఖివార్త తెలిసినచునుజుఁడు నిరాశుడై? పోవుచు అట్టి యెడ నేదియుఁ దెలియకున్న నాశానిరాశాసముద్రముల మధ్య మునుఁగుచుఁ దేలుచు నుండును. భేదము చింతయు నధికము మాత్ర మగును. ఈనాయికోపనాయిక స్థితి యట్లే యుండెను.

ఆనాఁ డంతయు వీరిహృదయస్థితి క్షణక్షణమునకు నేయేదశ నందు చుండెనో యేయేనూర్పున నందు చుండెనో వర్ణించుట యశక్యము. దేవుదేవిహృదయమున నాలోచనాతరంగము లొకదానిపై నొకటి యుద్భవించుచు నూయ మగుచు నుండెను. “నాసౌభాగ్యరవి యస్తమింపి యుండఁడుకదా? షష్ఠతావరోహణకాలమునఁ బ్రాణు నడుమఁ దేరి యతఁడు పుడమి పైఁ బకి ప్రిణవినర్జనము నేసి యుండఁడు కదా? ఆహా! ఈమర్గతట మశ్యన్నతము! సామాన్యము కాను. అతిభయంకరము. ఒక వేళఁ బై నుండి క్రిందఁ బడుటయే తటస్థించెనా శరీర మంతయుఁ దుత్తునియై లై పోవును. అటు లై యుండదుకదా!” ఈభయంకరవిచార మామెచుననునగు రా నామెడెందము శతభా విదీర్ఘ మె పోవును—దేహము పులకరించును! ఏయాశాపాశమున గా నితపర్యంతమును గమలకుమారి నూటడించుచుండెనో యాయాశాపాశము నేడు తెఱ పోయెను. తా విపులు కమలకుమారి నూటడించుట యటుండఁ గమలకుమారియె యామె నూటడింపవలసి వచ్చెను. స్త్రీలకు సౌభాగ్యము జీవితసర్వస్వము భర్త! అట్టిసర్వస్వమానే గోలుపోవలసి వచ్చుననుతటాపు—తలంపు

కాత్రమే—ఎంతభయానకము! ఎంతదుఃఖకరము! ఎద్దానియాధా
మునమానినీమను లీకగత్తుచ నలికప్తములను సుఖములుగ భావింతు
కో; ఎట్టిసంకటములనైనను భవింపవెనుకంజు పడరోదానినే కోలు
పోయిన నిశానున్న దేమి? ఎవ్వరి నెవ్వరుయ్యెననుక శంకముతమకొడ
వగూడ కనివారు ప్రాణపరిత్యాగమునకైన వెనుదీమరో, యదయే
నష్టమగు సరువిచారము కలిగినంతమాత్రమున సారీహృదయము
తుత్తినియలు కాక మారుచు? దేవు! దేవిమనస్థితి మిట్లు లుండెను.
ఆమెహృదయము నీరై పోయెను. కాని, మామె స్థైర్యహృదయ.

ఇప్పుడు తా నేడ్చుచు గూర్చున్న గమనమారిగతి యేమి కావ
లయును? ఆమెప్రాణములు భరింపగలదా? ఆమె మాఐశీంప వల
యు. అని యామె దూరాలోచన మొనర్చెను. దుఃఖమును దిగ
మ్రొంగెను. ఇది క్షణికము ఆక్షణికాలాంతరము వేరొక మాలోచన
తోచును.

“ఇప్పుడు మే మిరువురమును నాశ్మహృద్య జేసికొనుట కాలం
క మేమున్నది? నాపతి కనిష్ట మొనరి యు శునెడి మా కీక విము
క్తి కాధార మేమున్నది? ఆయాశము న్యర్థము కదా! ఇప్పుట్టున
మా కీ నిర్బంధవిముక్తతయన్న బ్రాణపరిత్యాగమే అన్యమార్గము
లేదు. ఈశరీరములనుండి బ్రాణములు వెలువడి పోయినపిమ్మట నీ
శరీరమున కేమి గలిగెను అంతలేదు.” అని యాలోచించి, తత్కా
ర్యమునకు వలయు నాధారమును నెరకుమండును. ముందు “ఇదె
ట్లు? ఇకమిథి మన తెలియనప్పు డాశ్రయముట మేలా? మే మిట్లు ని
రాశాపూర్వహృదయలనై, యాశురంపడి మాపాదములఁ బరిత్య
జించిన, నీరేయి నాభర్త యేదేశుభవార్తఁ గొని వచ్చి చూచిన
నాతని కెంతటియాశాభంగ మగునో! నేటికి మూడుమాసముల
నుండియు నానాప్రకారములఁ గష్టములకుఁ లోబడి యాతఁడు ర

చించు చుండినవ్యూహములు, నీరెండుమూడుదినములలో నోపికఁ
ట్టక ఆతురపడిన—వ్యర్థము లగుఁగాగా! ఇట్లొనర్చుటఁ గేవలము
ర్థకృత్యము. అంతఃన్నన, మాప్రాణఘాతకుఁ గావలసినసామగ్రి
లను సిద్ధపఱచి యుచి నవమీసాయంకాలవర్జితము వేచియుం
డి యప్పటికి నేదియు దెలియకున్న, దుదికార్యముచకుఁ దొడరుట
శ్రేయము కాదా?” అని కోఁచెను. అశబ నామె కనుమేలని
కోఁచెను. తోచినతెలుఁగున మనోనిశ్చితము, గావించెను. ప్రస్తుత
కాలమున నామెది శ్రమస్థిర మై, చంచల మై, మహాసాగరముధ్యము
నాజిక్కికొని వఱి గానక తరంఁ ఘాతములచే స్వైరిసఁచార మొ
నర్చు చున్నచిన్నవావను బోలి యుండెను. ఆశ కాధారము లభిం
ప, నాక్షణమే చిత్తమున నానందమునయించు—చిరాశాతిరేక మై
న మనస్థైర్య మంతయు నశించి హతాశయ సను. ఇట్టిస్థితిలో, గానే
మి చేయవలయునో యామెకు నోచలేదు. ఆలోచన యెటులును
గారుట లేదు. కాని, తుదకు వికారములను జూచించి చూలోచ
న మాస్థాన మాక్రమించెను అప్పుడామె నవమీసాయంకాలము
వఱకు నాశునపడఁగూడ దని నిశ్చయించెను. అప్పటివఱకును
బ్రాణముల నజచేతఁ బట్టికొని యుండి యటుపిమ్మటఁ దిమ్మ బ
రిభవంప వచ్చుచున్నయభానునకు, కమలవములుగూత్రమై కనఁబడ
వలయు నని నిశ్చయించెను,

దినము లిత్తీయఁ గడచు చుండ మాఘబహుళనవమియు వచ్చె
ను. పంచమినాటిరాత్రియె దుర్గముపైని భటుఁడొకఁడు కానరా
డయ్యె ననువార్త యుగయభానున కామఱునాఁడె తెలియ వచ్చె
ను. అప్పుడాతఁడు “అంతనజాగ్రతతో నుండ నేటికి బహుళ నవమి
గు” దాగి మత్తుఁడై యుండ నాతటమునఁ బోవు చుండ నేమో!

పోయి చూచి రింకు! ఎందైన బడియుండు నేమో." అని తుచ్చముగా నని యావార్తను లెక్కింప లేకు. కాని, యావార్తయే యాతనికి వస్త్రీంచునున గాక, నాలుగై కుదినములకు మున్నగాఁ జెలిసి యుంకిన నిశచలకనగాఁ బోనిచ్చి యుండెను.

కాని, రక్షకధలుఁడొని డాకస్మికముగ మాయ మై పోయినవాని శోధించు బ్రతుత్తము నేయుటకు, వాని విషయ మై విచారిణ నేయుటకు నాతని హృదయమున స్థానము లేక పోయెను. అంతియేగాక, యావిషయ మత్యల్పముగ భావించెను. వాని మననతయుఁ గమలకుమారియందు సరిగ్గా మై యుండెను. చక్రవర్తి పంపిన కాజీనిఁ గన నన్నిధికిఁ బిలిపించి, కనులకుమారి వివాహ విషయక కుకు ముచ్చటలతోన, వివాహనంతర మామెను దానే విధమునఁ బాలింపఁదగు నను నాలోచనతోఁడను నాతఁడు కాల మొకతీకునఁ గడుపు చుండెను. ఉదయభానుఁడ పత్నీకుడు కాఁకు. అతఁడు మహమ్మదీయ ధర్మాచారములను స్వీకరించి యుండి నందునఁ గాచారము ననుసరించి యతనికి 'జనానా' యున్నది. కాని, కనులకుమారిని వివాహమాకట బట్టుదలకొఱకె. రాజసింహుడును దదిజుచరులును గర్వితు లై యున్నారు. తా నత్యమక్షత్రియుఁడు కాఁడని వారందఱుఁ కన్ను బరిభవించిరి. ఉత్తమరస పుత్రకన్య తన కొదవ నిచ్చుట లేదు. చులకనఁగఁ జూచుచున్నారు. కావున నేపథిమున నైన వారి కాపుఁ డనునేగుత్తమకుల సంజాతుఁడైన అభిమానగ్రస్తుఁడైన రసపుత్రుని కన్నయ నైన వివాహ మాడ వలయు నని పట్టుబట్టి యతఁడు కమలకుమారిని బట్టి తెచ్చెను, ఇందుకొఱకే యతఁ డామెయం దభిలాష వహించెను. కాని యఘటనము ఘటించెను. పాదుశహ కాల నిర్ణయ మొనర్చెను. కావునఁ గాలయాపనమయ్యెను. తన యభిలాషా పూర్తి

కప్పటికి విఘ్నము ఘటించెను. ఏచిస్తువు లభింప వలయు నని యచేక
ప్రయత్నము లొనర్చుచుండఁ దత్ప్రాప్తికి విఘ్నపరఃపర లొదవు
నో నాని నెట్లులైనఁ బొందుటఁ దిక్కాటహాసము నల్పుట మానవ
స్వభాసము. ఉదయభానుఁ డిట్టివాఁడే కేవల ప్రశిష్టాపూర్తికొరకే
కా కన్నను నిప్పు డాతఁడు ప్రేమకొఱకును నామెయం దభిలాష
వహించును.

చూఘబహుశననమి తెల్లవారెను. అతనియూహంకమునకుఁ బొ
రయే లేక పోయెను. ఇతఁ నైదాటుప్రహరములయనకాశమే—
ఎద్దాఁడప్రాప్తికొఱకుఁ దా సత్యంతకుతూహలపడు చుండె—దవు
దవ్వుల బోవు చున్నయద్దెమె తనకుకలగతము కాఁ గలదు.
అతని ముఖవిలాసము కడు గఘఁ బ్రఫుల్లతఁ దాల్చి యుండెను.
“ఇంతదనుక నిక్కడినుండి విముక్తతఁ బడయ నాశించు చుండి
దూరదూరమునఁ దొలఁగు చున్నను, నిప్పు డాయాశ నిరాశ యై
పోవ, దిన్ని ద్వాహయెనపిమ్మటఁ దనవిధి యట్లున్నది కాఁబోలు
నని తలఁచి, నన్నుఁ బ్రేమింపఁ దొడఁగుచు. అల్పకాలముననే ను
నోవాక్కర్మల నీకర్పణ మొనర్చును.” అని యతఁ డూహించెను.
ఆయాహజనితానందసాగరమున నీతఁడు మునిగి యుండెను. అం
తలో వార్తాహరుఁ డొక్కఁడు ధిష్ఠి నుండి యుత్తములనంచీ
దెచ్చి, వేచి యున్నాఁ డని తెలిసెను. తా నిక్కడకు వచ్చిన
నవఁటనే పాదుశహా కౌకలేఖఁ బంపి యుండెఁగదా—నాని కిది
ప్రత్యుత్తరమా; కాదు. కాదు—విజయగానె కాదు. ఏలనఁ దన
లేఖఁ గొంపోయినసం దేశహనుఁ డెంతశీఘ్రముగాఁ బోయి యున్న
ను నింతత్వరలో మగిడి వచ్చుటకుఁ కాలము చాలదు. పాదుశహా
మఱొండాజ్ఞ నేదైనఁ బంపి యందు నే మో చూతము. అని యున
యభానుఁడు తనలో ననుకొని యానందించి దే వాఙ్మాపించెను.

“ఈనాడే—గూఢుబహుళనవమీదిసముననె—యీజాబు నా కం
దవలయు ననుచు ద్వేషముతోనె చక్రవర్తి యీజా బంపి యుండునా?
ఏమో— పాదుశహా మరనున నే మున్నదో? ఈరూపవతిఁ జూచి
నదిమొదలీమెయం దనురక్తు డై యుండి, ఈసమయమున—
నీమెయ దననన్నిధి కంపివేయు మని యిం దాజ్ఞాపించి యుండ డు
కదా?” ఈసంది విప్పి జాబుచు జనువుమహా వలదా యని యా
లోచించెను. ఇప్పుడు వలదు—రాత్రివఱకు వేచి యుండి వివాహా
నంతరము చనువునమచు కొనెను.

ఇప్పుడే చదివిన దన కనుమూస ముకయిందినఁ తీఱున తనకు
భీతి కలిగిన మాదిరిగనే యం దుండిన ఆజాబు నెట్టు లవజ్ఞపఱువ
నగును; అవజ్ఞయొనర్చకపోయినఁ గమలకుమారిని దా నింతకాల
పర్యంతము నతికష్టములకు లో నై హృదయావేగము నణఁచి వేచి
యుండి, తున కీహా దాసుండరినిఁ బాదుశహా కొప్పఁజెప్ప వల
యుఁగా? ఏది చేయవలయును? పాదుశహా ఆజ్ఞాపాలనమా? లేక,
ప్రేమ విసర్జనమా? ఏదియుఁ గాదు. ఈకన్ను నిపుడు చదువ
వలదు. వివాహకార్యంతరము చదువ వచ్చును. అప్పు డం
దేమున్నను జింక లేదు. అని యాలోచించి, చోవుదారుఁడు తెచ్చి
యిచ్చినయాసంచినిఁ దిరస్కారముతో దూరముగా వినరివైచెను.
మరల నేమనుకొనెనో, గాని, యాసంచిని మరలఁ దీసికొని, పైని
వస్త్రమును దొలఁగించి లోపలిసంచికడఁ గాంచి, దానికుచ్చును
జేతఁబట్టి యిటునటు నాడించుచు నాలోచింప సాగెను; “నేనింతగ
బాదుశహాకు భీతిల నేటికి? ఎయ్యది నాభాగ మని నిర్ణయ
మైనదో దాని నాతఁ డభిలషించి యుండ నేను మాత్ర మేటి
కాతని లక్ష్యపెట్టి వలయును? ఒకవేళ- తరుణ మొదలిన-
మీజా బానాఁడు నాకుఁ జేర లే దని స్పష్టముగా నుడివినఁ దప్పేమి?

అప్పు డీనార్తాపానుఁడు తా నిచ్చితి నని సాక్ష్య మొనఁగఁదా! ఆ-
 అంతనఱకు వీఁడు జీవించి యుండినఁగదా! ఇప్పుడే వీరినఱకి వేతు
 ను. కాని, నాచే జిక్కినదాని- నాభాగమునకు వచ్చినదాని- బాదు
 శహా కొప్పుగింను నాడను గాను" అనుకొని యాసఁచి నిప్పి యం
 దులోనిజాబును దీసికొనెను. అది పాదుశహాచే వ్రాయఁబడినది.
 అదియుంచుమించుగ రెండుమూ పువేళ్ళవెడల్పున మడునబడినది.
 గానిప్పి నొంగజేబు ముద్రిక యుండెను. ఆకాగితముదుట్టును బం
 గారమునీటిచే రంజితమైన యక్కరములు ముత్తియములతో, బాదు
 గఁబడిన ట్లుండెను. ఔరంగజేబుచక్రవర్తికి స్వయముగ జాబులు
 వ్రాయఁగూతూహలము మెండు. ఆపత్ర మాన్యంతము నాతనిస్వహ
 స్తలిఖితమై. ఆతని యక్కరములు ముత్తెములనలె నుండును. మొనటి
 నాలుగుబంతులు చదివినంత నుదయభానునియుఖనుండఁము వికసి
 తకమలముభంగియయ్యెను. అం దిద్విధముగ వ్రాయఁబడియుండెను"

"నే టినఱకు నీవు నాయాజ్ఞలమేరకుఁ బ్రవర్తించియున్న నేఁకు
 నేను మహావానంశముతో, గనులకుమారి నీ కర్పించు చున్నాను.
 నీ వీయూరువిడిచి పోయినయనంతరము వజ్రేనిరువదిదినములైనను
 నామెపిత జీవించియుండ లేదు. కాఫరులకందఱనలెనె నన్ను దూ
 షించుచును, దనపుత్రికానామజపము నేయుచును నతఁడు ప్రాణము
 విడిచిఁ సైతాను' లోకమునకు వెడలిపోయెను. ఆకారణమున నాత
 నికుమారిని నీకర్పణము నేయునాతనిస్థానమున నేనుండ వలసి వచ్చు
 చున్నది. కావున, నామెను నీకు నేను నిర్భయించిన యీదినముననే
 యప్పగించు చున్నాను. ఆమెతోనీకరణముగాఁ గొన్నిప్రాంతములు
 నొసగియున్నాను. నిన్ను బోలినవిశ్వసనీయసేవకు లగుదు. ఇంతఁడ
 నుక నేరీతినిఁ బ్రవర్తించుచుంటివో, యల్లయింకముందును వర్తించు
 చుండి యాకాఫర్ శివాజీని (సైతానుఁడు వానినిస్సంతానునిఁ జేయు

గాక!) పట్టితెచ్చి నాయధీనముగావింపుము. అటులైన నిప్పటికన్న నధిక ప్రేమతోని న్నానరింతును. నీకు సుఖమొకప్పుడాక! కాని, యానుభోగభోగమునఁ జిక్కి మైమఱచుతో వర్తింప వలదు. ఆకాఫరునకు వాసిమిత్తులకు నీ కుత్తుకఁ గత్తిరించునంధిమాత్ర మొసఁగకుము, వారిప్పటికడకు సరదాకు లనేకులకంతములఁ గోసి యుండుటచే నీ నీవిధముగ నీకు వ్రాయవలసి వచ్చు చున్నది. అటుఁగారున్న నీవు సుఖసాగరమున నీదుచుండ, నాకాత్రిమై వాఁడుజెంది నీకంతము గోసి వేయును. 'అట్లా' విన్ను సర్వదా రక్షించు చుండుఁ గాక! ప్రభుకార్యచిర్వహణముననీకనవరతము సమృద్ధియొసఁగుగాక!"

ఈవాబును జదువుచుండ నువయభాషనకు స్వర్గలోకము మాస్త గతమొకట్టు లానందము కలుగుచుండెను. ఆయానందభరమున దా నెచట నుండుటయు నేమి చేయు చుండుటయు మఱచి పోయి బిగ్గ అకాశమెవ్వెను. ఎంతయన్యమతధర్మావలంబి యైనను త్రితీయకుల సంజాతంఁ డగుటచేనాహర్షాతిరేకమున నాశించుముఖమున నైసర్గికరీతి ని "భగవానుఁడా, ఏకలింగేశ్వరస్రీభూ, నీనుహిమలగాధములు!" అని వెలువడెను. తాను సుహృద్దీయమతధర్మావలంబి యనునది విస్మృతి కలిగెఁ గాఁ బోలును. అతఁడు తనకు నొడవ నున్నసౌఖ్యములఁ గుఱించి యాలోచనలు చేయసాగెను. ఒక్కచూగు కమలకు మారీభవనమున కరిగి యాయాన దవార్త మూమెకుఁ దెలుప వలయు ననునద్దేశముతో నాతఁ డాక్షణమే లేచి బయలుదేఱెను.

ఉదయభానుఁ డిట్టిమహానందవారాళిలోఁ దేలి యా సుమండు సమయముననే కమలకుమారి యపారదుఃఖనముద్రమున మునిగి యుండెను. అనపరాధికి వధశిక్ష మొసఁగఁబడి యుండి వానిని వధ్య స్తంభముకడ నిలిపి యుండ వానిమనస్థితి యెట్లుండనో కమలకు మారీమనస్థితియు నట్లే యుండెను. ప్రతిక్షణమున మృత్యువు తన్ను

సమీపించు చున్నట్లు లామోకఁ దోచు చుండెను. జగత్సించునివ
లన నేమైనఁ గాఁ గల దనునాశయు నప్త మయ్యెను. మూడుదిన
ములవఱకును నేసమాచారముఁ దెలియ లేదు. జగత్సించుఁడు నిహ
తుఁడై యుండఁబోలు నని నిశ్చయపఱచుకొనెను. దేవలదేవియు
కమలకుమారియు మాటలాడుట లేదు. దిగ్భ్రమఁ జెందిరి. పరస్ప
రావలోకనముననే పరస్పరహృదయసాంత్వనముఁగావించుకొను చుం
డిరి. వారి కిప్పుడు నోటిమాట వెడలుసామర్థ్యము నప్త మయ్యెను.

ఇట్టియ కాలమున నుదయభానుఁడు వచ్చు చున్నఁ డని వార్త
వచ్చెను. ఇప్పు డేమిచేయవలయునో వారికిఁ దోచ లేదు. బహిష్కా
నశూన్య లై పోయిరి. కమలకుమారియో భీతిచే నిశ్చేష్ట యై పో
యెను. ఆమెయొడల రక్త మంతయు గట్టిపడి చల్ల నై పోయినట్లు
వెలవెలఁబాటెను. సర్వాంగములు గంపింపఁ దొడగెను. దేవలదేవి
యామె యవస్థ నెఱిగెను. కొండలు న్యక్తు లాపత్సయమున నధిక
ధైర్యసాహసములు ప్రకటించుచు. ఇంతదనుక దనసౌభాగ్యమునకు
భంగమొదవిన దని దుఃఖించు చుండినయాయబల, కిప్పు డాదుష్ట
డిక్కడకు వచ్చు చున్నఁడని వినినంత శోకమునకు సంతాపము
తోడయ్యెను. కమలాదేహమండలిరక్తముకూడ నీమెనుందు గలిసి
యధికశక్తిని బ్రసాదించి యుండ బోలును! ఆమెశోకతాపాతిరేక
ముచే నెఱ్ఱనడియెను. ఆమెవిశాలనేత్రీర్ష్యయు నిప్పులు కరిపించు
చున్నట్లుండెను.

ఉదయభానుడు యవనిక నొకవైపున దొలగించి యొక్కయడు
గు లోపలనుంచెను. దేవలదేవి దండతాడితభుజంగికరణి మండిపడి
లేచి యతని నచ్చటనే యడ్డగించి, నిశ్చయాత్మకస్వరమున నిట్లులు
గద్దించెను “ఉదయభానుడా, హరిణకీశోరమును జంపుటకు బూర్వ

ము కూర్చుండి పాతములచే భీతి గొల్పి యనంతరము వధింప బోవు మహావ్యాధియువలె, మాటిమాటికిని మమ్ము బెనజించెనవా? నీవు క్షత్రియుడవుకావా? నీచే నగున దంతయు నొనర్చుము కాని, యీవేట, పాణిములతో నీచే జిక్కుట లేదు. చిక్కిన ప్రేతము చిక్కు నే మో! అప్పుడు దాని నేమి చేయ దలచితివో చేయుదువు గాక! మాటిమాటికి నిటువచ్చి—”

ఈవిలక్షణమహావధావము గని యుదయభానుడు తత్కాలము శాంతించెను. ఆతనినోట నొక్కపలుకు వెలువడ లేదు. కాని, యామె వాక్యములమూలమున నాతని కొకసంశయ మొడమెను. ఈమె యిప్పుడు నుడివిన తెఱంగున నీసాయంత్ర మగునంతలో గమలకుమారి కి బ్రాణత్యాగమునకు బోత్సహించు నే మో! అట్లయిన నిక నెట్లు? అవును. ఇప్పు డొకించుక గాఢస్వయము పొంది యీయిరువుర నొండొరులకడనుండి విడదీయ వలయు నని యోజించెను. కాని, యదెట్లు జేయ నగును? అయినను సన్యోపాయము గానరాదు. ఇప్పుడు మఱేదియు బలుకక దేవలదేవిని సన్యస్తమున కంపి నేయుటకు నిశ్చయించి, అభిస్సినీదాసీల నలువుర బిలిచి బలిమి నీమె నీడ్చి కొనిపోయి మఱొక్కచోట దాచ నాజ్ఞాపించెను. గమలకుమారిని స్వస్థాన మగు ‘బాలేశ్వర’లో డనకు సమీపమున నుంచి యామెకు రక్షకులుగా సభిస్సినీదాసీలనిరువుర నందు గాపుంచెను. దుష్టునకు దనదుష్కృత్యములకు భంగము లొడవు ననుశంక వొడమినంత నుపాయములు తోచు చుండెను. ఆయుపాయముల నాచరణలో నిడుటకాలస్వయము జరుగదు.

అనా దయభానుకు పైన వచ్చించిన తెలుగున నుండ గ్రీకు రామూ
జీనాయకునినుంట దానాజీ విష్ణు డై కూర్చుండి యుండెను. అ
త డెన్నోరానో నిరీక్షించు మడచుమునని పోచుచుండెను.
పలుమాగు సూర్యసికడ గాంచును. ఇతను వార్తలే నే మని జగ
త్సంహారి బ్రశ్నించును. జగత్సంహారును జింతాకులు డై
యుండెను. “నేనానరాక పోవుటచేతను ఎట్టివార్తయు దెలుప
కుండుటచేతను నాభార్య యెంతలెంత గుండచుండెనో? తమ
కింక విముక్తి మార్గము లేదని భావించి యూయరు వురు
నాత్మహత్యః గావించుకొని యుండరుకదా? నేటిరాత్రి పండ్రెం
డుగంటలవఱకైన వారు జీవించి యుందురా?” సూర్యుడు క్రిమ
క్రిమముగ నాకాశమధ్యము నధిష్ఠించి, క్రమక్రమముగా నస్తాచల
గమనోన్ముఖుడగు చున్నాడు ఈస్వల్పకాలమున సైన్యము రా
గలదా? ఈస్వల్పావకాశమున దుర్గమును ముట్టడించి స్వాధీనము
గావించుకొనగలదా?” అని యనుమానించు చుండెను. కాని
నిరాశావాన్యమును నోట వెలునడ వయ్యెను. కమలకుమారిని
ముక్త గావించువిషయమున దానాజీకి దనకన్న సధిశ్రద్ధ
యు నుత్కంఠయు నున్నవని యతఁ డెఱుఁగును.” నాసైన్య మొక
వేళ రాక తడసినను నీవు రామూజీ, నేను—మూపురముమాత్రమే
పైకెక్కి పోయి యాసాధ్యుని విడిపింతుము. అప్పు డాక్రూరుడు
మనివెంట ఒకిన నచటికనపుత్రులను బోత్సహించి వాని పై
కురుకఁ జేయుదము. అంతయే కాని యాసాధ్యుకి బరాధనముమా
త్రము కలుగజేయ నీయను. అదియు సశక్య మయ్యెనా—ఎట్టితరు

యెందుకవి?—తత్త్వము కాంతల కుచితరీతి నాయుపవృత్తు నీవు
 మృత్యు వొనగనుము." అని తానాజీ జగత్సింహులతో ననుచుండెను.
 జగత్సింహుల డిక్క జేయునది లేక మానమునాధారి కుయ్యెను.
 తానాజీ యతనిని ధైర్యవాక్యములు మాటడిచు చుండెను.
 అతడు చెప్పిన చొప్పున జరుపక మార గని జగత్సింహులకు
 తెలియును. కాని, తా ననినచొప్పున జరిపిన—కుగ్గారోహణ
 మొనర్చి పోయి మాసాధ్యులకు విముక్తి మొసంగఁ బ్రయత్నించుట
 యన మృత్యుముఖమునఁ బడుటయే యని తానాజీ యెఱుఁగును.
 అంతకుఁ బూర్వదివసమే యతనినైత్యమండలియొక భాగము పచ్చి చే
 రినలసి యుండెను గాని యిప్పటివఱకు వారిబాడయే లేదు. వారు
 వచ్చు యున్నారే మో చూచి రమ్మని రాకూజీనిఁ బంపెను.
 రాకూజీయుఁ దడవు మనలు చున్నాఁడు. కారణ మేమి? తానాజీ
 విశేషవిచారమున కెఱి యయ్యెను. నానావిధవిచారము లాతని
 డెండనున నుదయించు చుండెను. కాని, యొక్కదానివల్లనైన
 మనస్సమాధాన మగుచుండ లేదు. ఏమి చేయఁ గలదు? రాకూజీ
 బయటికిఁ బోవుటకుఁ బూర్వము నే వచ్చువఱకు మీ రిచ్చోటు
 వాసి యొక్కడికినిఁ బోవరా దని తానాజీ జగత్సింహులకు గట్టిగ
 నొక్క చెప్పి పోయి యుండెను. అట్లుండ నిప్పుడు
 తాను బయటికిఁ బోయిన నేమి సంభవించునో తెలియ
 కుచికి సంశయమిదియనునో ప్రశ్న గాఢక యల్లాడు చుండెను. మర్గ
 మును గరిగిత మొనర్చుకొను కార్య మొక్కటియే యైన, నేడు
 గాకున్న రేపిన నొక్కాయమునకుఁ దొడగవచ్చును. మర్గము గైకొం
 దునని ప్రతిజ్ఞ నేసి వచ్చి యున్నాను. తప్పకు- స్వాధీనపఱచుకొ
 నక మానకు- చిశ్చయమే! కాని, యీనాఁడె దాని నాక్రిమియ
 కొనుటకు ముఖ్య మగు కారణముఁ దలప నాతనికి మగిభము రా

సాగెను. కుచ్చితీయశ్శక్తి జగత్స్సింహుఁడు ఆకాంతాద్వయనందము
 ణమునకు బద్ధకంకణుఁడై తత్ప్రేమత్నమున నుండ దనమూలము
 న నాశ్శయ్యమున కాటక మొనవెను. తనవలన మహాపరాధము
 మహాపాపము సంభవించెను. ఇత్తీరున గాలము గడచుచుండె
 ను. మూడుప్రహరములు మీతెను. రామాజీవాడ లేచు' సైని
 కులును రా లేకు. తానాజీ నిరాశావిహ్వలుఁడయ్యెను. "కాని
 మ్మ ఎవరు రాకున్నను కే నొక్కఁడనైన నీనడిరేయి దుర్గారోహ
 ణమొనర్చి, యామెను దప్పించి, యచటిక్షత్రియయోధులకు వశప
 పచి "ఇదిగో మీసోదరి ఈమెపాతివ్రత్యమునకు భంగ మొనవశం
 డ రక్షింపుఁడని చెప్పి యామె నొప్పగింతును." అని నిర్ధారణ, గా
 విండుకొనెను. ఈనిర్ధారణయన దుర్గముపైఁ బోయి ప్రాణత్యాగ
 ము చేయుటవ టిదే! కాని యాజీవాడ మాటలకు భంగ మొనవరాదు.
 కాని, యప్పటిమాతనిమనోన్యధ యతనికే తెలియ వలయును.
 శూనుఁడైన సత్యప్రియుఁడైన పౌరుషవాతుడైన పురుషుఁడైన
 మాటను నప్పుట క. తె యాత్మహత్య గావిండుకొని మడియుటయే
 శ్రేయము. అది యట్టిపురుషులకు నైజము. ఈయాలోచన యతని
 కిఁ దోచినంత నాతఁడు జగత్స్సింహునితో నిట్లు లనెను.

"జగత్స్సింహా, నీవు నీపత్నిని నాసాధ్యుని రక్షింప వలయు నని
 యేనాఁడు కంకణముఁ గట్టుకొంటివో యానాఁడే నీతల నజిచేతఁ
 బట్టికొంటివి. నే నేనాఁడు మాఘబహుళనవమికిఁ బూర్వమే వా
 రల సంరక్షింతు నని నీకు వచన మిచ్చితివో యానాటినుండియు
 నాతల నజిచేతఁ బట్టికొని యున్నాను. అట్టియెడ నేమైనను సరియే.
 నడిరేయి దుర్గము నెక్కి పోయి మార్గమున నడ్డముగ వచ్చురక్షక
 భటుల మనుమాది కమలకుమారి నుంచినమహలును గావలి కాచు
 చున్నవారి నుక్కిడించి పోయి యామెను మనమిద్దఱమే విడిపింత

ము. ఎట్టులును పోవునకు సంసిద్ధ మై యున్నాము కదా! కానున్నది కాక మానదు. ప్రతిజ్ఞ భంగమునకన్న మృత్యువు చాలమేలు. ఇద్దఱమె- మనమిద్దఱమే- పోవుదము."

“ఏటికి? మీరిద్దఱ యేటికి? మూడవవాడను నేను లేనా” అని యనుచు బయటినుండి యొక హస్త దాసమయమున నే లోనకు వచ్చిచేరెను. తానాజీయావాక్యము వినినంత దలపై కెత్తి చూచెను. ఇంతలో “నాల్గవవాడ వృద్ధుడ నే నున్నాను” నేను నేమైన జేయగలను. అందఱకన్న మున్నగ దుర్గమెక్కి పోవును. ఎరుబదియే ధ్వారకే వృద్ధము కాలేదు. అటుచు నొకవృద్ధును లోనకు వచ్చెను.

ఈయిరువు రాగంతుకులవాక్యముల నాకర్ణించియు వారు దృష్టిబడినంత దానాజీదేహమున జైతన్య ముత్పన్న మయ్యెను. ముఖము తేజఃపుంజ మయి ఆనందప్రఫుల్లరాగము ధరించెను. అతడొక్కపెట్టున మామా, మీరప్పుడే వచ్చితిరే? రాయాజీ, నీకింత యాలస్య మయ్యె నేటికి? ఉదయముచూడియు నాధైర్య మంతయు భగ్నమై యుండెను. మామా సూర్యాజీ రా లేదా? అతఁ డొక్కడు వచ్చినఁ జాలు—మతెన్వగు లే కున్నను జింత లేదు. మామా, నీకు మిక్కిలిప్రయాస యయ్యెను గాదా!” అనెను.

మామ- అరే—ప్రయాస యే మున్నది? ఏసాజీ యేబదిమందిని దీసికొనివచ్చియున్నాఁడు. అతఁడు నన్ను ముందుఁ బోనీయఁడు. సూర్యాజీ యింక ననేకుల వెంట నిడికొని వచ్చు చున్నాఁడు. ముందుగాఁ బోయివారినాయాస పెట్ట వలదు. అందఱముఁ గలిసియే పోవుద'మని నన్ను నిలిపినాఁడు. సూర్యాజీ రాత్రీ పదిగంటలకు వచ్చి చేరఁగలఁడు. వానిఁ పయమున విచార మక్కఱ లేదు.' అని యేసాజీ చెప్పెను. ఇక జరుగవలసికపనుల కాయత్తుల మగుదము.

అని యూనలువుకు నాలోచన సేయఁ దొడఁగిరి. తానాజి రా
యాజ్ఞో దుర్గపరిసరప్రాంత మంతయుఁ జుట్టి తిరిగి వచ్చుటయు
నటఁ బశ్చిమపార్శ్వమున డోణాగిరి, యనుచోటుమాత్రమే దుర్గా,
రోహణానరోహణములకుఁ దగినస్థాన మని యెఱుఁగుటయు, సచ
నుండియే జగత్సింహుఁడు దిగుచుండఁ దా మాతని ననుమానించి
భాణపాతునిఁ జేయుటయు, సచంతరము నీజ మెఱుగుటయు మామ
కుఁ దెలిపి యీజగత్సి వసునిచరిత్రము నాతనికిఁ దెలిపెను. శేలా
ర్థము యధికరోషాయత్తుఁడై యుదయభానుని దూషింప సాగెను.
పరమపతివ్రతాతిలకముల భంగ మొనర్ప సాహించునీయువయ
భానునకు వినాశకాలము నమీపించినది. అనంతరము వారందఱు
దీర్ఘముగ నాలోచించి, జగత్సింహుఁడేచోటనుండి క్రిందకు దిగెనో
యచ్చోటనుండియే తాము పై కెక్కి పోవుటకు నిశ్చయించిరి. విదప
నోటు లెక్కవలయు, తొలుతఁ బై కెక్కి పోవువా రెవరు! మొద
లగు విషయమాలను గుఱించి యాలోచించిరి. అంత శేలార్థము
ముగియున కేఁజెంచి “నేను నే నందఱకు ముందు గడ మెక్కి పోయి
నడుమ నున్న “ఝుంఝూర” ద్వారము దెఱచెదను. రానిండ్లంద
ఱురనపుత్రులు నాపై కి వత్తురో! వృద్ధనిశౌర్య మెంత యున్నదో
వారుమాత్ర మెన్నఁదొ చూడ వలయును? చూడనిండా యర్భకుల
ను.” అని యనుచుండ నావృద్ధనియప్పటిగూఁపముఁ జూడ సాగెను
గా నుండెను. అనంతర మిట్లు లనెను; “బిడ్డా, తానా, నవ్వెన వే
టికి? ముదుసలిమాటలు నీకు నవ్వు పుట్టించు చున్నవా? వాగా
డంబరమే యని భావించితివా? వట్టిప్రగల్భము లని భ్రమసితివా?
కానీ నగుము. ఇప్పుడు కాదు ఉడుమును దగిలించి దానిత్రాఁడుఁ
బట్టి యెక్క- పోవునప్పుడు నీ కీజరకునివాక్యములందలియాదార్థ్యము
శేటపడఁ గలదు. ఈముదురఁ దెట్టి వాఁడో నీ కప్పుడు స్పష్టము

కాగలదు. ఆహా, నాబాహు లిప్పు డెంతగ నుప్పొంగు చున్నవో ముప్పుడే నీకుఁ గనఁబడుట లేదా? " అని మంత్రుని నాగక రామూ జీనాయకునిఁ గని "తెమ్మా పేటికిను! మన "యశ్వవంతి"నిఁ జూపుము. ఆమెకు గుల్బాబీకుంకుమను పూయుకము. ఆమె ముక్తాసర మామెకంతమున నలంకరింతము! అరేతానా ఇంకను కూరు చుండి వే? త్రాసు తొలుతనాదె యంటివి గాదా?" అనెను.

తానాజీ మృదువుక మాటలాడు మని మామతోబలుమా రి నెను. కాని, రోమా వేశపరవశుఁ డైనమాను కామూటలు కర్ణములు దూరుట లేకు. అప్పుడు తానాజీ, మామా యసంతర కార్యక్రమమునుగూర్చి యసంతరమె యాలోచింతము. తాగి డక్కిపోవువేళ నచ్చినదొలుత మీరు మీవెనువెంట నేను అని యతని నూరుకొనఁ జేసెను. వృద్ధునకు స్మరణ మతి రేక మై యుండెను. ఏసాజీ పీఠి వార్త నువ నంగీకరించిరి. "నీవును నీతోడి నలున దెచిమిడిమంది సైనికులును నీసాయంత్రము డోణాగిరికడకు రా నుమును తక్కిన యిరువురును సూర్యాజీ యెటు పచ్చుచున్నాడో నేడ, వచ్చినవెంటనే మార్గముననే మామతోనను గమ్యద్వారముకడకుఁ జూచువేచియుండ నలయును.

తానాజీ రామూజీ శేలార్జునులు ఏమసలువ దెన ముండు సైనికులు తోడనే దుర్గారోహణ మొనర్చి కల్యాణద్వారముఁ దెలుచుట యశక్యమని తలప లేదు. ఆద్వారముమాత్రము తెలువఁ బడెనా ఇంకఁ గార్యము సిద్ధించినట్లే. సూర్యాజీ సనై న్యుఁ డై క్రింద వేచియేయుండును. అవెంటనే యతఁ డామార్గమున లోనకుఁ బ్రవేశించి శత్రువుల యల్లకల్లోల పఱచును అని మంత్రులు నేకగ్రీవముగా నంగీకరించినపిమ్మట నత్యంతవిశ్వసనీయుఁ డగుకొకని చేసాజీ పీఠార్థం దెలుపఁ బంపిరి. ఇది యంతయు సాయంసమయమున జరిగినవృత్తాంతము.

తానాజీ యానాఁడంతయు నన్న పానీయములు నంటకుండెను. అప్పు
డాతని కాలిదప్పు లనున వెన్నియో తెలియకుండునట్లుండెను. అతఁ
డేమైనఁ దినియెనో లేదో తెలిసికొనువా రెవరు? విచారణ నే
యువా రెవరు? కాని, మామ కొకింతయనుమాన మొకవి యావి
షయ మై తానాజీనిఁ బ్రశ్నించెను. అందున కాతఁడు “దుర్గమును
హస్తగత మొనర్చుకొనునంతవఱకును నే నన్న పానీయముల నంటు
ట లేదని నిశ్చయించితిని” అని ప్రత్యుత్తర మొసఁగెను. జగత్స్థి
హుడు నామాటమె ప్రతిధ్వనియైనరౌను. అంతియేకాక, యిది
భోజనాదికృత్యములతోఁ గల యాపన మొనర్చువేళ కాదు. సం
ధ్యాకాల మయ్యెను. సూర్యుఁడప్తమిందెను. పృథ్వియంతయుఁ
దిమిరాచ్చాదిత మయ్యెను. అంత శేలార్మాను తనతోఁ దెచ్చినపే
టికలలోనుండి ఉడుమును బయటికిఁ దీసెను. ఈయుడుము సహాయ
ముననే శివాజీమహారాజునేకదుర్గములను దానాజీమాలసరే, యేసా
జీకంకు మొగలగువారితో స్వాధీనపఱచుకొని యుండెను. ఆయుడు
మున కామహారాజు “యశ్వవ తి” యనుశుభచిహ్నానామ మొసఁగి
యుండెను. దానిని బయటకు దీసి, తలపై సిందూర మద్దిరి. దాని
కొఱ కేర్పరుపఁబడియున్న ముత్తైములవలను దానిపైఁ గట్టి కొట
గోడ పై కిడసిద్ధపఱచిరి. రాత్రి యైదుగడియ లై యుండెను. అ
ప్పటికేసాజీ తనసైనికులతో వచ్చి చేరెను. ఈసరికి మార్గవర్తి రా
యీజీభటుడొకండు పోయి యుండెను. అంధకారాచ్చాదితనిశి
భయంకరవనభూమి- నానావిధనుపహోన్నతవృక్షరాజపంక్తి-వనమృ
గసంచారప్రదేశము. కాని, వారు శివరాజుమావలీలు- ఇట్టి భీకర
ప్రదేశములకు భయపడుదురా? నిర్భయముగా మార్గవర్తియ
ణ మొనర్చుచు, నొకటిరెండువోటుల మిట్టపల్లములు దెలియక
జారి పడినను వెంటనే వీరశ్రీ వారిని లేపు చుండెను. ఈవిధముగ

నాయకుగడియలరాత్రి వారందఱు జోణాగిరి చెంగటకు వచ్చి చేరిరి. మనయచటివీరులును నక్కడనే చేరి యుండిరి. అందఱు నొక్కడగూడినంతమహోల్లాస భరితులై, యాభటులు శమ్ముమఱచి యేకకంఠమున మిన్న ముట్టినట్లు “హరహరమహాదేవ!” అని భవనిచేసిరి. అంత దానాజీరాయాజీలు వారిని బలిమాలి స్తబ్ధుల జేసిరి. అయినను దుర్గముపై నిరక్షకభటుల కీరణభవని భయంకరముగాఁ జెవులఁ బడిను. వారభీతచేతస్కులై క్రిందిపంచముల “నదేమి భవని? యని యడిగిరి. వారు “మతేమియును లేదు. రాయాజీ నాయకుని యింటఁ బెండ్లినమయము కాదా. బంధువులు భోజనము చేసి గోలగనఱచు చున్నారు. మే మిక్కడ జాగ్రతగ నున్నాము కాదా!” అనిరి. నిజముకాబోలు నని యాపైని వీరభటు లూరకుండిరి ఇట్టికోలాహల మిప్పటికిఁ గొన్నిదినములనుండియు వారువినుచునె యుండిరి. కావున నీ ప్రత్యుత్తరమున వారికవిశ్వాసము కలుగ లేదు. కాకున్నను వారి కంతదూరాలోచనము పోలేదు.

ఇటఁ దానాజీ యీపైనికుల కిట్టియవిచారకృష్యము సేకమీఁదఁ జేయుకుండని యాజ్ఞాపించి, “యశ్వవతి”ని బైకి దీసి నమస్కరించి “జయజయ అంబాభవానీ! మమ్మఁ గృపనేలు” మని ప్రార్థించి దానిని మామచేతికిచ్చి “మామా, మీరు పెద్దలు- వృద్ధులు. మీచేతులమీఁదుగనె “యశ్వవతి”ని విడువఁడు. నమస్కరించి యీభాగమున విడువఁడు అనెను.

మాను యాయుషమును జేతఁబట్టి వదిలము జేసి, దాని తలపై నుండిన సింధూకము నొకింతఁ దీసి యచటి యందఱునుదుల్లను దిలకము పెట్టి “జయభవానీ” యని స్తుతించి తానాజీ మూపిన యచ్చోట గోడపై దానిని విడిచెను. కాని, మాసకీన్యసము కొండపై కెక్కి పోవుటకు మారుగ వెలునె వెనుకకు మఱచి క్రిందకు

దిగసాగెను. అది గని మామవృక్షయముభయవిహ్వలమై పోయెను. ధైర్యము సన్న మయ్యెను. పై కెక్కిపోవఁ బరిపబడిన యుకుము వెనుకకు మఱలుట యశుభసూచకము. ఇప్పుటివఱకు నీయడు మెచ్చియోగడములు నిర్భయముగా బ్రాకి పోయి యుండెను, కాని యిప్పుడు మరలుటకు, గారణ మేమి? ఇదేదోయశుభ మొకవును. అని నృద్ధునకుఁ దోచి తానాజీతో నిట్లనెను.

“తానా, నేడు శుభశకునము కా లేదు. నేఁ డీవ్యవహారమునఁ జక్కికొనకుము. దుశ్శకునమైనది. యశ్వవంతి యిట్లు లెప్పుడును వెనుకకు మరల లేదు. ఇప్పుడు మఱలినది. శుభసూచకము కాదు. నేఁడియుద్యమము మానుము.”

కాని, తానాజీయో నేటి రాత్రి పండ్రెండు గంటలు కొట్టుటకు ముందే యీకోటను స్వాధీనపఱచుకొని కమలకమారిని రక్షింతు” నని దృఢప్రతిజ్ఞఁ గావించి యుండెను. ఈవృద్ధుని యుపదేశములు శవుల కెట్లు లెక్కును? అతఁడు రాద్రముక్తి యై యుడుము సంక్లిష్టము. బట్టి చాని పటు పిటు గదలించి, భీషణస్వరమున నిట్లు లనెను! “యశ్వవంతి నేటివఱకు నిరుపదేడుకోటలు నీమూలమున స్వాధీనపఱచుకొంటిమి. ఇప్పుడు తగునడనున—నీ పిట్టు మోసగించుట యన నేమి? నీయూట లిప్పుడు సాగనీయను. ఇప్పుడు క్రమముగా దుర్గము నెక్కి పోయి మృదుస్థలమునఁ గూర్చుండి, దుర్గ మెక్కుటకు మాకు సాయ మొకర్చక పోతివా, యిదే యీ కరవాలమున నిన్ను బదునెసిమిది ముక్కలు చేసి వీరికందఱకు తొట్టితోఁ దిననిత్తును. బాగ్రిత! పొమ్ము, గోడఁ బ్రాకి పొమ్ము అని బెడతించెను. పాప మాసరీస్పృహ మీ బెడతంపులకు జంకియే కాఁబోలు, వెనుక మరలి చూడక గోడఁ బ్రాకి పైకిఁ బోయి మృదువగు నొకస్థలమున గోళ్ల నేల దూర్చి విగించుకొని కూర్చుండెను.

తానాజీ యాడిన యాపారువ వాక్యములచే నచటి వారినందఱు
మఱల ధైర్యము కలిగెను. ఉడుము గట్టిగ గోల్ల నాటించెనో లేదో
పరీక్షించుట కెనరైన బరీక్షింప వత్తురా లేక నేను పరీక్షింతునా:
అని తానాజీ యడుగ, మోహిత, చవాను, చూహాడిక్, కంకు,
కణేకరి, జాధవ, కేలారి ప్రభృతులు ముందర కరుదెంచి, యది
బట్టుకొనఁబోయిరి. కాని తానాజీ వారినందఱు బరీక్షించుకొని
ప్రశ్న యడిగెనే గని, నిజముగఁ దానే చేత యాత్రాడును
ముందుగఁ బట్టికొనెను. వీరందఱు నధైర్యపడి యుండిరి. వీరికి
ధైర్యము గొల్పుటకుఁ దానే ముందఁజ వేయవలసిన దని యతఁ
డెఱిగి యుండెను. అతఁడు త్రాఁడును బట్టికొని వారినందఱు
వారింది మామతో “మామాజీ నేను ముందుగఁ బై కెక్కి పోయి
యట నొసర్పఁదగిన దొనర్తును. కాని, మీయందఱులో, నొక్క
డొక్కఁడుగ నెక్కి రావలయును. ఒక్కడొక్క పూర్తిగఁ బైన జేరు.
వఱకు మఱొక్కఁడు త్రాఁడు నంటవలదు. ఈకార్యము మీరు
జాగ్రత్తతో నిర్వహింపవలయును. అనెను. అంత మామ యతని
వారింది “నేను ముందుగ బోయెదను. నీవు వలదు” అని యను
చుఁడ నింతలో, తానాజీ తన బాణతూణీరములను జాలును
జాగ్రత్తగ నవరించుకొని సరసర పై కెక్కి పోయెను. పంటనే జగ
త్సింహు డితరునిఁ బోనీయకఁ దా నాత్రాఁడు బట్టి “ఇక నేనెక్కి
పోయి. మీరు సైగ చేయుదును. అక్కడి దంత యునెఱిగినవాఁడ నేను
ఏమేమి జరుగుచున్నవో సకలము నెఱిగెదను. తానాజీకి నాసహ
య మత్యవసరము” అని యనుచు బైకిఁ బ్రాప్తయెను. అతని
హృదయము నకుఁ దగిలియున్న బాణవణ మింకను బూర్తిగ మాని
యుండ లేదు. కాని, వాఁడు శూరుఁడు నిక్కచుకు రసపుత్రుడు!
ఇంతమాత్రమునకు లక్ష్యపెట్టువాఁడు కాదు! బై, యేకలింగ

జీమహారాజ్, అని నోట బట్టా దవిలించి, యల్పకాలముననే పైకి బ్రాకెను. పైన జేరిన వెంటనే మఱొక్కనికి పైగ నేసెను, అటు లొకని వెంట నొకఁడుగ నందఱు బై కెగ బ్రాకి పోయిచేరిరి.

పర్వతముపై జేరినతానాజీమాత్ర మచ్చటనే యుండ జగత్స్థిం హు. గు దుర్గమున నేమేమి జరుగు చున్నదో చూచి వచ్చుటకై వెడలిపోయెను. అపట రక్షకభటులు గాని మఱెవ్వరు గాని పలు కరించిననీజగత్స్థింహు గు మాతృభావ యగురసపుత్రభావలోనే ప్ర త్యుత్తర మిచ్చెను. అందువలన నెవరికి నెట్టియనుమానము గలుగ దయ్యెను తానాజీ నిలిచియున్నచోటనే యుండి పై కెక్కి వచ్చు వారినందఱ భూమి పై నేలకు ననుముగా బరుండ జేయు చుండెను. ఇత్తీకున బదియార్గురు మావలీ లెక్కి వచ్చిరి. అంత రెండుగూట ముల నచట నాటి వానికి ద్రాక్షలు గటిరి. వానియాధారమున గొండఱును నుడుమునకు గట్టినత్రాటియాధారమున గొండఱును బై కెగ బ్రాకివచ్చి చేరిరి. ఇంతలో యుంధూరబురుజున వైపున నొకత్రీకుభటుఁడు వచ్చి యుండ డోణాగిరికడ నేదియోసవ్వడి వినవచ్చెను. అ దే మని యతఁడు బిగ్గఱగా నఱచి క్రిందివంచము లను దాశులను బిలిచి యాధ్వను లే మని యడిగెను. వారును బూర్వమువలెనే ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. కాని, దానిచే నాతనికి సమా ధానము కా దయ్యెను. అంత నతఁ డాధ్వని వచ్చినవైపునకు బో వ నెంచి తానాజీమొదలగువారు పై కెక్కి వచ్చినయావైపునకు వచ్చు చుండెను. అది యంధకారపూర్ణనిశి యగుట నీభటు డరు దెంచు చుండుట దానాజీకి గానరా దయ్యెను. కాని యడుగుల చప్పుడులుమాత్రము వినవచ్చు చుండెను. తానాజీ శబ్దవేధశరసం ధానక్రియాక్షుండు. అతఁడు మనుజుని జూచి సూటిగ గటిపెట్టి బాణప్రయోగము సేయనలసినంత యవసరము లేదు. ధ్వనిబట్టి

యామనుజునివక్షస్థలము నూహించి శరప్రయోగ మొనర్చెను. ఆశరము సూటిగ నాభటునివక్షమునఁ గ్రచ్చుకొన వాఁడట్లే నేల బడెను. మరల లేవ లేదు. కావున, మఱికొంతసేపటివఱకు నేయాటంకమును గలుగకుండ నందఱును బై కెగఁబ్రాకి వచ్చి చేరిరి.

దుర్గారోహణ మొనర్చినపిమ్మటఁ దానాజి యుంఘారబురుజును దొలుత హస్తగత మొనర్చుకొన వలయు నని సలహా యొసఁగెను. ఏలన నాబురుజుపై శతఘ్ని యుండెను. తద్రక్షణార్థ మై రసపుత్ర యోధభటు లందందరు. కావున శతఘ్నిని వాడు ప్రయోగించి నఁగి. తొడవు నని యెంచి తొలుత దాని వశపఱచుకొన నెంచెను. అనంతరము కల్యాణద్వారముఁ దెఱచుట. ఇట్లు నిశ్చయపఱచి కొని యతఁడు తనసైనికులనందఱు నడుగులచప్పునుఁ గానీక బురుజునకుఁ గొంపోయెను. తానాజీ యెక్కి వచ్చిన చోటునకును యుంఘారబురుజునకును నడుమ నొకద్వార ముండెను ఆద్వారముకడఁ బొంచియుండియే బురుజును స్వాధీనపఱచుకొనఁ బ్రయత్నింప వలయును. తానాజీసైనికు లాద్వారముఁ జేరి యటనున్నరక్షకభటుల దునుమాడిరి. “హరహగమహాదే” వని “జై అంబాభవానీ” యని యనక నిశ్శబ్దముగాఁ బోయి వీరు వారిని జుట్టిముట్టి. నుఱుమాడ సాగిరి. ఇచ్చట వార్తలు వేరొకవైపునఁ దెలియఁగూడ దని తానాజీ యనుకొనెను. అట్టహాస మొనర్చి, గోలచేసినఁ గోటలోనివారందఱు మేల్కొందురు. కల్యాణద్వారముఁ దెఱచుపర్యంతము సకలము మానముతో జడప నాజ్ఞాపించెను. ఒకరొకరితో మాటాడుటయైన లేదు. నిశ్శబ్దము. సకలవిషయములయందును నాటితేఱిన మాపళీలన్నియు యధారీతిజరిపిరి. శాసోచ్ఛ్వాసము నైన విడుచుట వీరికి గతిన మయ్యెను. ఎవరైన విందు రేమో అని వీరు శ్వాస

ములుఁ గూడ బిగ్బట్టి యాఝుంఝూరద్వారముఁ జేరిరి. అచటి వారుఁడలపడిరి. వారి నందఱు నురుమాడ సాగిరి. ఇచ్చట నేమిచేసినను దూరమువారి కేమియుఁ దెలియ లేదు. ద్వారముకడ నున్న పఠానురక్షకు లాశ్చర్యమినుగ్ను లైపోయిరి నేలప్రీతి యందుండి సైతానులకుం పొకటి పచ్చి తమ్ము జంపుచున్న దని వాను భావించిరి. చెంతనున్న శస్త్రములుఁ బట్టుటకై వ వారికి స్మృతి కలుగ లేదు. మాస్పిడి యుడిరి.

వీరి నందఱు ను క్కడఁబడి, యుట్టికృత్యములలోని పుణులైన, యిందఱు జంఘలుచే నధికావేశపరవశు లై క్రూరరూపము దాల్చి యున్న యీవీరులు సశ్శబ్దముగా ఝుంఝూరబురుజుకడ కరిగిరి. అచ్చటరక్షకులు యధారీతి “గంజా, భంగు” ను నేడించి మహానందమున నోలలాడు చుండిరి. వారిపై నీయేఁబదిమందసై సికు లొక్కుమ్మడి దూకి వారిని హత మొనర్చిరి. వానిను నచేతను లై చెంతనున్న శస్త్రములుఁ జేధరి పరైగి. అందలివారిలో నొకనినైనఁ బ్రాణము లతో పీడ పైరి. అంతలో నీమహారాష్ట్రమావళీలలో నొకఁడు భిగంగిని సమీపించి గానిముఖమున నొక మేకు బిగించివేసెను. ఈ బురుజు నీవిధముగఁ గైవసముఁ గావించికొని యటనుండి వెడలి కల్యాణద్వారమునకుఁ బోయిరి. అచటివారిల కిదివరలో జరుగుచున్న దేనియుఁ దెలియ లేదు. వారు నిశ్చింతతో నుండిరి. కాని యెంతయును మానము మాత్రమొకవి, యందలివారని యేమని విచారింప నేడు మాఘబహుళనవమి యగుటచే నుదయభానుని వివాహసమారంభ మని యూహించిరి. అంతశస్త్రములతోఁ బని యుండు నని తోచకపోవుటచేతఁ నా రందఱునమ యస్త్రముల నందే పడనై వి భావేక్కిల్లావైపున కరిగిరి. అచట నెవఁజోయొకఁడు

వాగితోఁ గోట కావైపున నేదియో సమారంభమువలె నున్నది.” అని తెలువ వా రందఱు నవ్విరి. ఈసమయముననే తానాజీ గుఱ బరిజనులను ద్వారరక్షకులను హత మొనర్చి కల్యాణదుర్గముతోస్వాధీనపఱచుకొని ద్వారముఁ దెఱచివేసిరి. ఇతఁ డనతఁడును సూర్యాజీ, ససై న్యుఁడై యెప్పుడు వచ్చునా యని యతఁడు నీరీక్షించుచుండెను. అతఁడు నాతనిసైన్యము వచ్చునఱకు నింక లివేయుకెండు నేలసై నికులఁ దలఁపడుట యుచితము కా నని యతనికిఁ దోచెను. ఏకచక్రశతఘ్నిసహితముగ నాఝుంఝూరబురుజు స్వాధీన ముయ్యే యుండెను. ఇతఁ గోటలోపల కరిగి యుద్ధము నే గుటఁ గాతినము. అసంఖ్యసైన్యము. సూర్యాజీ రావలయును. ఇంతనఱకు మానముతోనె సకలము నిర్వహించెను. ఇతఁ మానము పనికిరాదు. కావునఁ సూర్యాజీ వచ్చునఱకు నిందే పొంది యుండు డని తానాజీ తనిసైన్యమున కాజ్ఞాపించెను. ఇంతనఱకు కరిగిన యూరెండు యుద్ధములలోను మానలీలలో నొక్కఁ డీవీ స్వర్గ మంది యుండెను. ఇదియు నద్భుతమే.

ఇట జగజ్జీంహు డు మెలమెల్లగ బాలేక్లొకడ కరిగెను. అట నాతనిమిత్రుఁడు విశాలదేవుఁ డుండెను. అతఁ డతని నీమూఁడునాల్గుదినము లెందుంటి’ వని ప్రశ్నించెను. కాని, జగజ్జీంహు హత నితో “నీప్రశ్న కుత్తిర మిచ్చుట కిది వేళ గాదు. తొలుత గమలకుమారీవృత్తాంతముఁ దెలుపు” మనియెను.

విశాల, ఆమె నుదయభానుఁడు దేవలదేవిచెంతనుండి పడఁదీసి దేవలదేవి రాజమహాలున నుంచి యున్నాఁడు. అచటఁ బ్రవేశింప నెవరికిని సాధ్యము కాదు. కమలకుమారిని బాలేక్లొలోఁ గ ననుహలునందె యుంచి యున్నాఁడు.

ఇది విని జగత్సింహున కతిశయదుఃఖ ముద్భవించెను. అతఁడు తటాలున వెనుకకుఁ దిరిగి వెడలి పోయెను. మధ్యరాత్రున కింక నొకింతనవకాశ ముండెను. కాని, యుదయభానుఁ డీకటరెండుగంట లూరకుండు నని తోచ దని తలచి యతఁడు తానాజీకొఱకుఁ కల్యాణద్వారముకడకుఁ బరుగులిడుచుఁ బోయెను. ఇంతలో నాసై నికులు కల్యాణద్వారమునకు వచ్చిచేరి యుండు రని యతఁడూహించి యుండెను.

ప్రతిభాతము

బాలేల్లాలో నొకమహాలునందు. గమలకుమారి దుర్భరమఃఖావేగమున హతాశయై కూర్చుండి యుండెను. మధ్యరాత్రుము సమీపించుచున్నది. వివాహముహూర్తము సమీపించుచున్నది. ఈయాపదనుండి యుద్ధరించుట కెవ్వరు నుండలేరు. దేవలదేవియు దూరమయ్యెను. అబిసినీదాసీలు తనచుట్టు మూగి యుండిరి. ప్రాణహరిత్యాగమున కన్యచూర్ణము గోచరించుట లేదు. చీరచేరగుళో నురిపోసికొనుటకును శక్యము కాకున్నది. ఆయబిసినీదాసీలు, సబినీఖోజాలను సనవరతముఁ జూచు చుండుటచేతనె యామె కర్థప్రాణము నష్టమై నట్టు లుండెను. ఏడ్చియేడ్చి నేత్రము లుబ్బి యుండెను. ఆమె కుండిన యాధార మంతయు నొక్కి దేవలదేవి ఆమె దూరమైన నిక నేమాధార మున్నది? పాపమాయబల యేడ్చుటకన్న మతేమి చేయఁ గలదు? ఇటు లుండ, అర్ధరాత్రుమునకు నాల్గడియలకుఁ బూర్వ ముదయభానుఁడును గాజియు నామె యున్నమహాలునకు వచ్చిరి. వారి నీక్షించినంత నామెదేహము గళగ్పోడిచి భీతిచే గడగడ వడఁకసాగెను. ప్రత్యక్షమృత్యువు ప్రత్యక్షమై యుండినను నింతగ నామె భీతిల్లి యుండదు. తత్క్షణ మామె లేచి నిలువ నుద్యుక్త యయ్యెను. కాని, నిలుచుటకు శక్తి లేదు. మఱల గూలబడెను. నిశ్వాసములు వెడలుచుండ నిక నేమి జరుగఁగలదో చూత మని యామె యల్లే కూలబడి యుండెను. ఉదయభానుఁడు ధైర్యముతో నామెసమక్షమున నిలిచి కపటవాక్యముల నిట్టులనెను. 'గమలకుమారీ, మన మొందొరులు వివాహబద్ధుల మగుట కింక మూఁడుగడియలయవకాశమే యున్నది. వివాహసమయమున నా

నందముతో నుండుట మాని పిచ్చి నానివలె నిట్లుంటి వేల' ఇంత
 మూర్ఖ మేల? లే, లెమ్ము. ఈశోక మింక జాలింపుము. ఇదిగో
 కాజీసాహేబు వచ్చి యున్నాడు మున్నందు నీవీతనివలన మహా
 మృదీయమతదీక్షఁ గైకొనవలెను. వెంటనే 'నికా' కట్టుకొన వచ్చు
 ను ఇంక నీయాస తీరలేదా? ఇంకను నిన్ను రక్షించుట కెవరైన
 వత్తురనియె యాశించు చున్నావా? మీయారసపుష్పిల 'ఏకలింగ
 స్వామి' వచ్చినను నిన్నిప్పుడు నాకడనుండి తీసికొని పో జాలఁడు.
 వ్యర్థముగ నాయాసపడ నేటికి? లే, లెమ్ము. ఇటు రమ్ము. కాజీసాహే
 బు నీకొఱకు నిరీక్షించి యున్నాడు."

ఉదయభానుఁ డీపల్కు లతిమృదువుగ నతిమధురముగఁ బలుకు
 చు సౌమ్యరూపము ధరించి యుండెను. కంఠస్వరమున నొకిందుఁ
 యుఁ గఠోరత కనిపించుచుండ లేదు. కాని, యాప్రతిశబ్దముఁ దప్త
 తైలమునలెఁ గనులకుచూరీకర్ణములఁ బ్రవేశించు చు డి హృదయ
 మున హాహాలము నిండిన ట్లయ్యెను. వీని నానావ్రకారముల దూ
 పించి తూలనాడ వలయు నని యామెకు మదిఁ దట్టెను; గాని నో
 ట నొక్క మాటయు వెడల దయ్యెను. ఎట్లు వెడలఁ గలదు?

తానింతమృదుమధురముగఁ బలుకుచున్నను నామె ప్రశ్న్యుత్తర
 మీకుండుటచే నుదయభానుఁడు సంతాపించెను. ఆసంతాపభరమున
 వాఁ డామె నింకను సమీపించి, చే బట్టి లేపుట కుద్యమించెను.
 ఇంతలో నామె ధైర్యమును దెచ్చుకొని, తటాలున లేచి నిలిచి క
 ఠోరస్వరమున "ఉదయభానూ, నీయం దనుచూత్రమైన మానుష
 త్వమున్న నీహృదయమున లజ్జ యున్న—నన్నసమయమున బౌధిం
 పకుము. ఇంతవఱకు నాధైర్యము గలిత మై యుండెను—గాని నుర
 ల నాధైర్యము నాలో జేరినది. ఇప్పు డేమిచేయుటకును వెరుదీయు
 దానఁ గాను. నీయాదుష్టకరములు న న్నంటుటకు నుండే నాప్రా

ణము లీమేనినుండి వెళలిపోవునని వృథముగ నమ్ముము. నాదేహమునఁ బ్రాణముండ నీవు నన్నంటఁజాలవు—నీయీస్పితము నెఱవేఱఁజాలదు.” అని యధికావేశముతో నపరిమిత ద్వేషముతోఁ బలికెను. ఇది గని యుదయభానుఁ డొక్కంజ వెనుక కడెను. అప్పుడానృద్ధుఁ డగుకాజీకినైతముహృదయము ద్రవించెను. అతఁడు ముందట కరుదెంచి “బిడ్డా, కమలా, నీవీ వెఱ్ఱినిఁ బడెదవేల? ఆపాదుకిలతో నగ్నిలోఁ బడి కాలుటకా నీయీసుందరకోమలశరీరము ‘నల్లా’ నిర్మించి యున్నాఁడు? ‘అల్లా, అల్లా!’ ఏమీ హిందువు! పిచ్చి! చూడుము—ఈయుదయభానుఁ డెంతటి శూరుఁడో, యెంతటి రూపవంతుఁడో—మీరసపుత్తుఁడే! వీని వరించుటవలన నీవెంతటియున్నతస్థితికిఁ జేరుదువో, ఎంతటియదృష్టవంతురాలవగుదువో యోజింపవుకదా? రా రమ్ము. బిడ్డా, పట్టువీడువుము. నన్ను నీజనకులగ భావింపుము. నాకు నన్నియేండ్లే యున్నవి—నామాట వినుము.” అని బోధించెను.

కాజీ పలికిన యీ పలుకుల యందలి జనక, శబ్దము చెవులఁ బడినంత నామెకుఁ దన జనకస్మృతి కలిగి, ముక్తకంఠమున “హా, పితాజీ” ఖూళిత్రీక కెట్టి సంకట మొదవినదో మీకుఁ దెలియదు గదా, మీరైన సుఖమున నుంటిరా, లేక, దుష్టుఁ డగు నొరంగజేబు మీ మ్మేము చేసెనోకదా! భగవానుఁడా, భగవానుఁడా! ఎంతటిదుస్థితి కలిగించితివి!” అని రోదించితివి!” అని రోదించి దొడఁగెను. ఇంతకుఁ బూర్వముదయభానుఁడు! తన్నంటఁ బోయినపుడు బలిమినిఁ దెచ్చుకొన్న ధైర్య మిప్పుడు పితాజీస్మృతివలన మాయ మైపోయెను. తటాలునఁ బుడమిఁ గూలెను. అతఁడు నుదయభానుఁ డిట్లు లనెను. “కమలా, నీకింక నీపితాజీ విషముక మగువిచారముతోఁ బనిలేదు. అతఁడు స్వర్గారోహం మొరర్చి గొంత కాట మై పోయెను

ఇక నీ కున్న సర్వాధారము నేనే. అన్యధారము లేదు. అటుండ, నేను నిన్ను జెంతకుఁ దీసికొనఁ బ్రయత్నించుకొలది నీవు దవు దప్పుల కరుగుచున్నావు. నీ స్నేహున నలయును? రా రమ్మ. నేను నీకు సాలాధారసర్వస్వము. "అని యరుచు నాతఁ డామెను భూమి నుండి లేపుటకు జేయ సాచెను. అది యెక్కడినుండియో "తోబా, తోబా" యగధ్వనిలు వినవచ్చెను. అదేమని వెనుకకు మరలి చూడరిసపుత్రయోధుఁడొకఁ డాదు బ్రకేరించి "ప్రభూ! లోకమున నున్న సైతాను లందఱు నేకమై నుమ్మ జట్టముట్టిరి. ఎటు వచ్చిరో ఎందరో, యేమియుఁ దెలియట లేదు. ఈమరాఠీలసంఖ్య మెండు కృత్యములు భయ రకములు కోటలో, జొచ్చి యందఱను దును మాడు చున్నాడు. మనవా రందఱు నెక్కడవా రక్కడనె వధింపఁ బడిరి. కొందఱు పలానునమంత్రముఁ బఠించిరి. ఒక్కఁడును నిలుచుట లేదు. కొందఱు తటము పై నుండి క్రిందకు దూకి చచ్చిరి. ఇప్పుడు మీరు స్వయముగ వచ్చిన నేమైన లాభ ముండును. లేకున్న సైన్య మంతయు జెల్లాచెద రై పోయినదిగాక, మిగిలిన వారైన మిగలుదురు. మీరిప్పుడు రాకున్న నందఱు నాసైతాను లకు బలి యగువారము. కోటవారికి నశ నుగును అని యూర్ధ్వశ్వాసముతో బెగదొందినకరణి వచించెను. భీతచేతస్కుఁ డగుటచేఁ దా కేమివలించు చుండునదియు నతఁ డెఱుఁగఁడు.

ఉరయభానుఁడు నేటివఱకు నింత దీర్ఘభాషణము నెవరినోటను విని యుండలేదు. అన్య సమయమై యుండినచో నాతఁ డీ దీర్ఘ భాషి నాక్షణమే యొక్క వ్రేటుననఱకివేసి యుండును. కాని, యంత యాస్మికముగా జరిగినయీయుదంత మంతయువిని మిక్కిలియచ్చెరువగుటచే నాతని కేమి చేయుటకును దోచలేదు. కర్తవ్య జ్ఞాన శూన్యఁడై పోయెను. ఇదంత యు నిజముగ జరుగు చున్నదా లేక,

తనయానందోపభోగమున కాటకము కల్పించుకొని కీమూఢు డి
ట్లనుచున్నాడా? ఏ మైనను సరియే. కమలకుమారిని వివాహమాడు
వఱకు నక్కడనుండి తా నొక్కయడుగైన బయటఁ బెట్ట రా నని
నిశ్చయించి, యాభటు సిద్ధేశించి “మూర్ఖుడా, ఎవరు? మరాఠీలా?
కోటపై కెట్లు వచ్చిరి? అసంభవము. నిజ మేనా, లేక, నాయానంద
మున విషముబోయట కీవార్త చెప్పుచుంటివా? లేదు. నే నొక్కడు
గైన ముం దిడను. ఈమెను ‘నికా’ కట్టుకొనువఱకు బయటికి రా
ను. కాజీసాహేబా, ఆలసింపకుడు.” అని యనుచుండ మఱల
“అల్లా! అల్లా! తోబా! తోబా!” యనుధ్వను లాతనికర్ణరంధ్ర
ముల భీకరముగఁ జొచ్చెను. అంత నాతడు సంతాపోన్నతుడై
“ఈమోస మంతయు రాయాజీ యొనర్చినదియే. ఇప్పు డీకాఫరుల
మద మణచి రేపు రాయాజీకులము నిర్మూలము సేయక మానను”
అని ప్రతిజ్ఞ సేసి నగ్నశరవారి హస్తమును బట్టి తనచుట్టును గిరి
గిరిదిగ్విప్పికొనుచు నొక్కయడుగున బయటఁ బడెను. ఎటు సూచి
నను భీకరనినాదములె భయంకరకోలాహలములె పరుగులే బాలేకి
ల్లాను మరాఠీ లాక్రిమించి యుండిరి. గుంపులు గుంపులై యుండి
రి. “హరహరమహాదేవ” ‘అనురణగర్జనలప్రచండధ్వని’ అంధకార
మయ మగుట నెచట నేమియుఁ గాన రా లేదు. బాలేకిల్లారక్షకు
లు దివ్యిటీల వెలిగింప నాజ్ఞాపింపఁ బడిరి. అంతయుఁ గనఁబడెను.
తమకు వినాశము దాపైన దిని యెఱిగి యుదయభానుఁడు భీకరగ
ర్జారాన మొనర్చి తనపైనికులకు ధైర్యముఁ బురికొల్పఁ బ్రయత్నిం
చుచు, దనకత్తినిఁ ద్రిప్పుచు నలునైపులను బరుగెత్తు చుండెను.
అతఁ డట్లు మహాలునుండి బయటి కరుదెంచినపిమ్మట క్షణకాల
మారనపుత్రభటుఁడు ఈయుద్ధవార్త నుదయభానునకుఁ దెలిపినభ
టుఁడు చుహాలున నిలిచి “కమలకుమారీ, భయ మందకుము. నీవు

రక్షింపఁబడితివి! ఇది నీచెలికత్తెను విడిపించు బోయెనను." అని యాశ్వాస మిచ్చి ముగయుభాసునివెనువెంటనే బయలుదేఱెను.

కమల కూవీరభటునికంఠస్వనము నెఱిగి అతనిఁ గుఱితింపెను. ఆమెకుఁ బట్టకారి సంతస మొగవెను. హృదయము తటశబ్దమొట్టు కొన సాగెను. క్షణకాల మీనువస్థలోఁ గడపి యామె యశుకై తలయెత్తి చూచెను. అతఁ డెటు మాయ మై పోయెనో! తన్ను గాధింప వచ్చియుండిన మాకూర్మియు నందుండ లేను. ఇక గాఢ సాహేబో భయభ్రాంతుడై యందే యొకమూల నొదిగియుండెను.

తానాజీ సూర్యాజీ రాక్షాకై కల్యాణద్వారమునకు దీర్ఘకాల మెదురు చూచెను. కాని, శీఘ్రగమనచిహ్నము గాన గా గదయ్యెను. అప్పుడు తనయీస్వల్పసైన్యముతోనే సకలదూర్గమునకు గుర్ధము సేయసాహసకృష్యమునకుఁ దలపడెను. అతనికడగ జగత్స్పృహలుఁ కుండెను. నృస్థశేలార్కమయో నేటిరాత్రి చిత్రవిచిత్రము గఁ దనపరాక్రమముఁ బ్రకటించు చుండెను. ఇట్లు కొంతకాలము పరుగ రిసప్రతప్రపీకులు తెప్పరిలి తమతమయాయుధములఁ గైకొని పోరసన్నద్ధులైరి. ఇరుకక్షలవారికినిఁ బౌరుషము తల కెక్కెను. ఆ వేశ మానహించెను. కూరతానాజీ ముందున కేతెంచి శత్రుసైన్య మునకును సింహాశోగముధంగిఁ జొచ్చి వారినందఱుఁ గలుకుండుఁ దడసేసెను. శత్రుసైన్యము భయపడి పోయెను. "ఉదయధానుఁ డేడి! అతనికిఁ దెలుప వలయును. సర్వనాశన మైనది. అయ్యో, వీరు మరాఠీలు కాదు. సైతానులు! కోటమంతయునుట్టుడింగిరి. అల్ల కల్లోలవఱిది వేసిరి. అందఱును జంపివేసిరి. యోబా, యోబా! అల్లా అల్లా!" యని యలచుచు నందఱును భీతిఁ గొల్పుచు, నెత్తెత్తో మార్గము నేరికొని జగత్స్పృహలుఁ కు బాలేకిల్లాలో కమలకుమారి యుండిన మహానాథ కతిసాహనముతోఁ జొచ్చి, యటకున్నయువ

యభాను నాకుండి వెడిలఁగొట్టెను. కమల కాశ్వానవాక్యముల భీ
తిఁ దొంగిలించి, దేవలదేవకొఱకు బయలుదేలి పోయెను.

అటకుఁ గి యుదయభానుఁ డగుఁ డై యుద్ధస్థానునకుఁ బోయి
నపిన్నుల జగత్సంహారకు దేవలదేవి యున్నమహాయుగకు బోవ వె
డలెను. ఆమె నెవటనుంచినదియుఁ దెలియదు. చూర్ణముగోచరము
గ నుండెను. ఈసమయమున సూర్యాగ్ని న్వసమేషుఁ డై వచ్చిచేరి
యొందెను. రసపుశ్చుల యుద్ధసన్నద్ధులై యుండిరి. బాలేశిల్లాపరి
సంహారాగణ మంతయు రణవీరులతో సంధిహోయముండెను. తు
మ్మనసాగ్రానుము. కేస్తులయొశిపికులు విజయము చుండెను. గౌణ
ప్రమోగస్వగులు సూనూఁ మని వినఁబడు చుండెను. కొండలు
రసపుశ్చుల వామకరమునఁ గరదీపికలు నెలుగు చుండెను. నక్షత్ర
హస్తముఁ గరవాలములు మెఱయు చుండెను. వారిదేతీకునయు
ద్ధమొందు చుండిరి. అంతప్రకాశమున వారికన్నఁ బోలేక పో
యిరి. చేతులు సాన్ముసలెను. కాని మాదీపప్రకాశము నురాశిల
గుపయోగకర మయ్యెను. ఇట నిట్లుండ బాలేశిల్లా కల్యాణవార్త
యును సుఖ్యుడన్న భైరవస్వామ్యాలయముసొంతన నుదయభాను
దేజసింహులు సింహపరాక్రమముతోఁ బోరు నన్ను చుండిరి. ఇరు
వురును యుద్ధప్రవీణులు. ఇరువురును బాలాశ్వులు. జగత్సంహార
క్షిణి యంతయుఁ జూడు చుండెను. అతఁ డత్యంతాశ్చర్యచకితుఁ డై
పోయెను. ఈవినితూమునము గని యతఁ డచ్చోటు నాములు
కిచ్చుకడ లేచి. కొంతతడ నందే నిలిచెను. వీరి ఖడ్గయుద్ధము
వర్ణింప నశక్యము. మెఱుపుచీగె యేవిధముగ నొక్కపక్షి మెఱిసి
మామునై పోవుతో యావిధముగ నె వీరికడల్లు మెఱయు చుం
డెను. కర్మముతోఁబోదుట క్రియపుసను మిపులఁ బ్రఖ్యాతులు. వీరి
చుట్టు నున్న సైనికులు నిట్లే పోరుచుండిరి. ఇరువైపులవాడును న

మలో నొండొరులఁ బోల్పఁగొనించుచు, ధైర్యవచనము లాడుచు, తమనే జయలక్ష్మి వరింపవలయు ననునాసచే శత్రువులపై దూకుచుండిరి. తానాజీయుడయభానులపరస్పరవిజయాపేక్ష బహుశీత్రముగ నుండెను. దంతము లోష్ణభాగమునఁ దీప్తిముగఁ గ్రుచ్చుకొనియుండ, హస్తలాఘవము యుద్ధప్రావీణ్యము దేహమండలిశక్తియంతయు వినియోగించి ప్రకర్షించు చుండిరి. ఇరువురకు నైదాటుగాయములు తగిలియుండెను. ఆగాయములనుండి రక్తస్రావ మగుచుండెను. కాని యిరువురకు లక్ష్యపెట్టరైరి. ఇంతలో నుడయభానునియొకవ్రేటువలనఁ దానాజీదాలు విరిసి క్రిందఁ బడి పోయెను. వేరుదాలు లేదు. అప్పుడు కుడిచేత గాతనిదెబ్బలను దప్పించుకొనఁ గత్తి గిరిగిరిఁద్రొప్పుచు నడుమునకుఁ గట్టియున్న పటకాఁ దీసి చేతికిఁ జుట్టుకొని దాలునకు మారుగ నుపయోగించుకొనెను. కాని, యదియెంతనే వుండఁ గలదు? ఇదియె యద ననియుడయభానుఁడు ద్విగుణితోత్సాహమునఁ దనశత్రువుతో బోరు చుండెను. కాని, యతని కందున లాభ మొకవ దయ్యెను. అట్లుండియుఁ దానాజీడయొల రక్తస్రావ మధిక మైన కారణమున నలసి క్రిందఁ బడు నే మోయని యూహించి జగజ్జీహ్నుడు ఉడయభానుఁడు నూతనముగ యుద్ధమునకు వచ్చియున్నందున నట్లే యలసి యుండలేదు. కాని, తానాజీ దుర్గము నెక్కి వచ్చినదిమొద లిప్పటివఱకుఁ బోరుచునే యుండెను. కావున నిప్పుడు తాదానాజీకి భానటఁ గాఁ బోవకున్న నపాయ మొకవు నని తోచుటచే నాతఁడు తా సరుగుచున్న కార్యము నట్లే యుంచి యుద్ధనన్నద్ధుఁ డయ్యెను. ఇంతలో నుడయభానునివేటి టొక్కటి తానాజీముంజేయికిఁ దగిలినందున నాతనిచేయి తెగి కరవాలము నేలబడియెను. ఆచేయిగిరిపోవుటఁ జూచి యుడయభానుఁ డింకొకవ్రేటు కంఠమును గుటిమించి వేసెను. తానాజీ నేల

కొఱగెను. అంతట నూరుకొనక యుదయభానుడు కత్తి నాతని
 పక్షమునఁ గుచ్చెను. అంతఁ దానాజీ “హా, మహారాజా, ఇదియే
 మీకునేనేయుడుదినేన! మీసేవాఋణానుబంధము నేటితోఁ దె
 గిపోయినది! పరమేశ్వరాజ్ఞ!” యనుచుఁ బ్రాణములను విడిచెను.
 ప్రతిపక్షి నీరీతిఁ జరిగినను వసివినొండక యుదయభానుఁ డింతవర
 కు మానముద్రాధారణమువహించి యుండిననో, ననరానిదుర్భా
 వలనాశవమునుదూలనాడి యాపవిత్రశవముపై నెక్కిత్రొక్కవల
 యునసికోరిక జనింపనాదుష్టుఁడై “బద్మాష్, కేశర్, పో, సరకకుండ
 మునఁ బడఁ బొమ్మ! పైతానురాజ్యమునఁ జేరం బొమ్మ! నిన్న
 క్కడకుఁ బంపినవాడి నే నని నాపేరు చెన్నము!” అని బిగఱగా
 నటచుచు, దనచరణము కెత్తి యాశవశిరిమును దొక్కి నుద్య
 మింప, నింతలో నాదుర్భాగ్యుని చరణము పై నొకవ్రేలుబడి యది
 యంతటఁ దెగెను. దానితో నీశబ్దము వానికి విసవచ్చెను. “అరే
 దుష్టా, రసపుత్రులకులమున నుకయించి, యెన్నితెఱఁగుల నీచకృత్య
 ము లొనర్చె నివురా! నమరాంగణమునఁ బ్రత్యక్షముగ నిలిచి
 యింతవఱకు నమముగఁ బోరి, నీప్రతిస్పర్ధి మరణింప నాశవమునకు
 ననున్కరించుట మాని కాలఁ దన్ను చుంటివా? మొగము నిటఁ
 ద్రిప్పు మింక ఏదీ—చూతము నీశౌర్యము!” ఈవాక్యములు వినినం
 త నదయభానుడు తలపై కెత్తి చూచెను. అపరిచితనునుష్యుఁడె
 దుర నిలిచి యుండెను. అతఁడు పవిత్రక్షత్రియులజును. భావయో
 న్వచ్చ మిగుమేవాచుఖాప! మరాఠీలపక్షమున నీరసపుత్రుఁడు యు
 ధ్ధ మొనర్చు చున్నాడు? వారియెడ నింతటి యభిమాన ముంచి
 యున్నయీరసపుత్రుఁడెవ్వఁడో? అతని కేదియుఁ దెలియ లేదు.
 జగత్సింహు నాతఁ డెన్నఁడును జూచి యుండ లేదు. తనపైనికుల
 లోనె యొకఁడు వారిఁ జేరి తన కింతటివాశన మాచాదించఁ జేసెన

దే గాన, నిర్భయముగఁ దనయెదుర నిలిచి తన్నే నిందించుచున్నాఁడు." అని భావించి యుదయభానుఁ డావీరునిఁ దూఁచునాఁడెను. అని యన్నియు విని జగస్పింహులు ను సరోషముగ నడరిహాసముగ నవ్వి యిట్లు అనెను. "ఉదయభానుఁడా, నీచరాక్రమము, శేవలముఁ దిట్టుట యందును బతిహాసహగమన మొనర్చు సిద్ధముగ నున్నవతి వ్రతలఁ జెకఁబట్టుట వారిపాతివ్రత్యమునకు భంగము గలిగించుటయిందే ప్రకట మగు నని మాకుఁ దోచి యుండలేదు. కాని, యిప్పుడు ప్రశ్న మైనది. ఇక నాతరవారిమూత్రము జేత బట్టితి వేటికి? పారవేయ రాదా?" ఈభర్తనవాక్యము యుదయభానునకు రుచింపలేదు. "పారవేయరాదా!" యనువాక్యము వీచులఁ బడినంత నాతనికిఁ గ్రోధ మధికమై యతనిపై నాతర వారిని విసరినై చెను. మరాటీలగలిసినందున నాతని. శనయిష్టముపచ్చి నట్లుఁ దిట్టెను. జగస్పింహులు డిందునకు సిద్ధముగ నే యుండెను. అక త్తినేమియును నన్నించుకొని, పోరఁ దొడగెను. తానాజీ కుమరయ భాని లసంగ్రా మసమయమున జరిగినయట్లు యిప్పుడు మరలజరిగినది. కాని, యీమామూడుదుభానులికో రూరుకొనకత్తిట్టుచునే యుండెను.

తానాజీ వీరస్వర్గముఁ జేరినవార్త యల్పకాలముననే నకలదశలు వ్యాపించెను. నిజమో కల్లయో కనుఁగొన వలయునని శేలాగ్మాను యాస్థానమునకు వచ్చెను. ఉదయభానుఁడును జగస్పింహులును యుద్ధ మొనర్చు చుండిరి. మామ యచటికి నచ్చు చుండ నుదయ భానుఁ డాజీన యీవాక్యము లాతనికి విచ వచ్చెను. "నీ మాతానా జీకిఁ గఠనన్నానము జేయించి నరకలోకమున కరిపివేసితివి. నిన్ను నక్కడకి పంపెదను" "తానాజీ—నరలోకము" అనునీశబ్దములు మాత్ర మొవృద్ధునకు స్పష్టముగ విసవచ్చెను. అంత నాతనికిగుండె యు లడకు సాగెను. దుఃఖావేశ మధిక మయ్యెను. ద్వేషము, మతి

మీతెను. అంతలో జగత్సింహులు ను “నీవు నన్ను పెదవో నేను నిన్నుంచికనో చూతము కాదా!” అనుటయు నతడు విన్నెను. ఆనృక్కునకు నిజము తెలిసెను. కోర్కెతో ద్వేగమున నాముచునలి హస్తమున ఖడ్గము నరించి, కన్నులు నిప్పులు గ్రేకును కొక్కపసుకున నాయుచువును నును దూకి కోర్కెతో ద్వేగమున “జగత్సింహా, నాశూరభాగినే నుని. జంపినవానిః జంపుచుని నాయది. నీవు దూరమును. మహారాష్ట్రయోధుఁ డెనుబడియేండ్లవాఁ డై నను వానియం. దెంతపోదుష ముండుకో, యారసహస్రయువకుని తెలిసికొన నిమ్ము. “ఒకీ, పండుడా, గారమ్ము మొగము నిటుఁ ద్రిప్పుము” అని యువయభానుని నిర్దేశించుచు పలికెను. ఇప్పటి యీతనియాభయంకరాకారము పరాక్రమోజ్జ్వలాననము—మేఘభయ కరగర్జవిని జగత్సింహులకు తుణకాలము విస్మయముః జెడి రెండడుగులు వెచుక కిడెను. ఉదయభానులను జీతుఁ డై తుణకాలము స్తబ్ధుఁ డై నిలిచెను. కాని, మానుచేతిక త్రివేటొకటి మునుసి నగులఁగా నాతనికిఁ దెలివి కలిగెను. అప్పుడా ముప్పదిముప్పదేనువర్షములుప్రాచుంపువాఁడును నెచుబడియేండ్లకరఘు డును భయంకరముగాఁ బోయి నల్పసాగిరి.

తానాజీభా గాతీర్థ మందినవార్త ప్రాకినకొలఁది మహారాష్ట్రుల ధైర్యము క్షీణింప సాగెను. అది గని రసపుత్రులు మిగుఁ ధైర్యము నహించిరి. తానాజీ మొదలగుచా కేప్రక్కనుండి త్రాళ్ళ నెక్కి దుర్గము నాకోహించిరో యావై పునకు మహారాష్ట్రులు పారిపో సాగిరి. ఆత్రాళ్ళను బట్టి క్రిందకు దిగిపోయి ప్రాచీనసమక్షము. కావించుకొన నెంచిరి కాబోలు? నూర్యాజీకల్యాణ వ్యారము కడ నెచుకైనఁ గడంక పట్టుబటి యగ్రిజుఁడు హతుఁ డై నవార్త విని యుఁ జింపక ముద్గ మొనర్చు మండెను. సోకగుఁడు పసుకు విని తమనై నికు

లు గిరితధైర్యులై, నిరుత్సాహులై పారిపోవుటఁ గని, యథఁ డ
 శిశయమునా సంతాపించి వారికన్న మున్నగు నీప్రదేశమునకు
 తానాజ్ యెక్కి వచ్చినయీ ప్రదేశమునకు బోయి యచటి త్రాళ్ళ
 ను ద్రెంపివేసి వారలఁ గని “మామలారా, పొంకు, పొం డింక!
 త్రాళ్ళను ద్రెంపివేసితివి. ఈప్రాణములు భరించుటకన్న బర్వత
 ముపై నుండి క్రొదకు మాకి ప్రియములు విపపుడు. అదే మీతం
 ద్రి చచ్చి పడి యున్నాడు. అతనిశవమునకు గిక్కు లేకుండఁ జేసి
 మాదిగలచేత నీడ్పించి కుక్కల కెఱచేయుదు! సిగ్గులేనా! పౌరుష
 ము పట్టిపోయెనా! పీకులు కారా!” అని బహుధంగుఁ దూలనాఁ
 డెను. అప్పు డాభటులు కొండపై నుండి మాకి చచ్చుటకన్న నీర
 గరంగమననె శత్రువులతోఁ బోరుచుఁ జచ్చివీరస్వర్గమందుట మే
 లని నిశ్చయించి వెరుకఁ దిరిగి ద్విగుణోత్సాహముతోఁ బ్రాణము
 లపైఁ దీపి వీడి సమర మొనర్పసాగిరి.

అచట శేలామ్మనుము నుదయభానునితో యుద్ధము సేయుచు
 నే తమభటులఁ దిట్టుచుండెను. ఈవృద్ధునిపరాక్రమము వట్టువలయు
 నీక్షింప వారి కండఱకు లజ్జ నొడమెను. తమనుబలాకృత్యమునకుఁ
 దమ్ము గామె నిందించుకొన సాగిరి. వెరుకకు మరలిరి. తమ్ముఁ
 దరుము చున్నరసపుశులి కాకస్మికముగ వెరు రైరి. చేఁ జిక్కిన
 వారి నిహతమొనర్ప సాగిరి అట శేలామ్మనుచే వ్రేలువడి యుద
 యభానుడు నిహతుఁ డయ్యెను. అయినది. ఉదయభానుడు
 హతుఁ డయ్యె నని చుండఱకు వల్పకాలముననే తెలియ వచ్చెను.
 అంతియెగాక మరాఠీలవం డింకనొకటిపగ్వతారోహణ మొనర్చు
 చున్న దనియు వారికి వార్త వచ్చెను. ఇక నాయకత్వము వహిం
 చుట కెవ్వఁడును ముందునకు రా లేదు. మరాఠీలపైన్యము లింకను
 వచ్చిచేరుచున్నది! కొన్నినిముసములకుఁ బూర్వము మహారాష్ట్రుల

గొదవియుండినస్థితియే యిప్పుడు రసపుష్పవీరుల కొదవెను. వార-
లు నలుదిక్కులఁ బరువిక పొగిరి. కాని, యెక్కడ జూచినను మ-
రొత్తదండు సిద్ధము! ఇంక నెక్కడికి బోవుదురు? ఏతొనఁ జూచి
నను మరొత్తపైచికు లెదు రగు చుండిరి! కల్యాణద్వారముకడను
బోయినవసాజీ సన్నెయ్య దై యుండెను. తొన లేదు. అందే
యెందైన నొకరి యుండ వలయు నన్న శేలార్మాను యస్సెకడలఁ
దిరుగు చుండెను. సూర్యాజీవ్యాశ్రమమువలె కొద్దోస్థత్తుఁ డై
యుండెను. ఇట్టిస్థితిలో రసపుష్ప లన్యోపాయము గనక గొందఱు
పర్వతతటమునుండి క్రిందకు దూక మరణించిరి—గొందఱు హనివీ-
ర్యులై శస్త్రములను విసర్జించి నేలఁ గూలుబడి యుండిరి. శస్త్రపు-
లిప్పుడు వాతాళులై శస్త్రవిసర్జన మొనర్చుటఁ గాంచి సూర్యాజీ
“శస్త్రమును విసర్జించినవారితో, బోరు నల్పము. యుద్ధము సమా-
ప్తము!” అని నిర్ణయించెను. అది విని రసపుష్ప లందఱు నొక్కమా-
రే శస్త్రములను నేల పై నిడి తమతమకరశస్త్రములచేఁ జేతులు
గట్టుకొని “రాం రాం” చేసిరి. సూర్యాజీ వారినందఱు మన్నింప
నభిరచన మిచ్చి యొక్కచోఁ గూర్చుండి బెట్టెను. దుర్గము స్వాధీ-
న మయ్యెను. మహారాజున కీశుభవార్త తెలుప వలయునని మామ
యేసాజీనిఁ బిలిచి, యచటి గడ్డివాములలో నొక్కదాని కగ్నిము-
ట్టింప నాజ్ఞాపించెను. తానాజీ యకాలమృత్యుముఖమునఁ బడుటచే
నింతవఱకు శూరుల కుచితకీర్తి నాస్మరణయమనమును గావించికొని
యుండిన యామూవురును, నేకశ్రమైనంతనే దుగళ మనివార్యమై
యశుశూపమున వెలువడ సాగెను. సూర్యాజీ తానాజీ కనుజుడు,
శేలార్మాను మాతృలుడ, వారి కిదిమితశోక ముండుట సహజమే.
కాని జగత్సంహార కండఱకన్న సధిక ముఖము కలగెను.

మహారాజాశీర్వచనముల వివసి మాయాసాహేదాదీవెలలఁ బొంది,
 తానాజీకోండాగడముఁ జేరినదాదిఁ బ్రతిదివసమును దా నే మేమి
 చేయు చుండునదియు, నెచ్చుకెచ్చట నుండునదియు మావద్దృష్టాం
 తమును మహారాజునకుఁ దెలుపుచునే యుండెను. కాని, కడపటిగా
 లుగై దుదిన పులలో జరిగినవిషయము లన్నియు నొకటివెరుక నొక
 టి తెఱపిలేక జరుగుటచే నీముదంతములు మహారాజునకుఁ దెలుపు
 టకుఁ దానాజీ కవకాశము చిక్కినది కాదు. అతడు పచ్చనప్పుడు
 లేఖకుల నెవ్వరిని వెంటఁ గొని వచ్చి యుండ లేదు. అంతియేగాక,
 మహారాజుకడ కచ్చటకుఁ దగిన సేవకున కొక్కనికిని దీరిక చిక్కి
 నది కాదు. గోంధలీ వేషమునఁ దాను దాశజనులలోఁ గలియుట ను,
 వారినిఁ జనకుఁ గైవస మొనర్చుకొనుటయు, నిక స్వల్పావకాశ
 ముననే కోట నధీనపఱచుకొందు ననియుఁ దెలిపియంతర మేవా
 ర్తయు మహారాజునకుఁ దెలియ లేదు. ప్రతిరాత్రులు నీమహారాజు
 దుర్గమునైపు దిలకించు చుండును. దాశజనులస్థానమునఁ జేరిన పిమ్మ
 లు దెలుపఁ దగు విషయము లెవ్వియు లేకున్కి దెలుప లేకు గాఁ
 బోలును! అటుఁ గా నేని, విషయములు త్వరత్వరగా సాధవిచుట
 చేఁ దెలుపఁదీర లేకు గాఁబోలును! అని యనుకొని మహారాజు ను
 నస్సమాధానముఁ గావించుకొను చుండెను. ఈవిధముగ రెండుదిన
 ములు మనస్సమాధాన మయ్యెను. మూడవనాఁడాయాలోచనతో
 నూజుట కలుగ దయ్యె. శివాజీమహారాజాజ్ఞ లెట్టి వైనను సరేః—
 శిరసావహించి నెఱవేర్చునట్టి పిశ్వసనీయుఁ డగునేమికుఁ డీతా రాజీ
 యొక్కఁడే! మహారాజాజ్ఞల నాతఁ డింతవఱకు నణుచుఁ శ్రమైన మో

అలేను. ఇంతటి కాలమున నింతవని జరుగ నలయు నని మహా రాజున
 కంతేపని సంతే కాలమున నిర్వహించు మంపడు. ప్రితిదిగవృత్తాంత
 ము లేఖ మూలమున నైనను, సందేశ హనుల మూలమున నైనను న
 ప్పక తెలుపు గుండ వలయు నన్న, నమరుచు నెప్పువాడు కాడు.
 కాని, యీమూలములనుండు యత్తరములు లేవు, వార్తలు
 లేవు. ఏమి కారణము? మోసము వాటిని యు నకుకదా? దాశజను
 ల్లింకి కళు లైనట్లు నటించి, యవ కొదవిన త నితని మోసమున
 కుండుభానున కప్పజెప్పి యుండరుకదా? ఉదయభానుఁడీతనిఁ బం
 పి యుండఁజుకదా? ఇటు గాకున్న, మతేమైన నై యున్న, కిశ్వప్ర
 యశ్శము లొర్చి యై ప వార్తలు పంపకుండువాఁడు కాదే! తా
 నాజీమాయుల వాఁడు! అతిచతురుఁడు! ఏవేషమునైన ధరించుటలో
 నెపుడుఁడు. అకలికి కంఠస్వరమాధుర్యమా కిన్నెరస్వరమును ధిక్క
 రించును! పలుకుల నమృత మొలుగు చుండును! పట్టికకోరహృద
 యునునైన కనవైపున కాకర్షించుకొనుట కంతకాలమో పట్టదు.
 చిన్నగాటనుండియు నీతఁ డనేకవిధ వేషములు యధరించి, వివిధరూ
 పములను గైకొని నానావిధ కార్యములయందు గృతార్థుఁడై యుం
 డినవిషయము మహారాజునకుఁ దెలియును. ఒకప్పుడు గోసాయి
 భిక్షును డై మరొక్కప్పుడు 'కిన్నెర' వాయిమఁబాటకుఁ డై, ఇం
 కొక్కప్పుడు లక్ష్మీ పూజారి యై వేరొకప్పుడు కృష్ణనారి యై, అనే
 కులహస్యములు నెఱిగి యుండెను. ఇవి యన్నియు మహారాజున
 కిప్పుడు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. తానాజి 'గోంధళి' చారణవేషము ధరించి,
 పల్లెచారిగూడెమునఁ బ్రవేశించి, చారణగీతముఁ గాడి, శ్రోత్రబృ
 దముడొడముల వీరశ్రీ సుస్థుల పఠజేసి, వారి నెచుకు గోబడఁ
 జేసికొనినదియు, నాచారణగీతము వ్రాసి పది యుండ దానిఁ బ్ర
 భువు చదివినప్పు డాతనికి గలిగిన యానందమునకు మేరయే లేకవా

యెను. మాహాగాజుహృదయము కృష్ణశక్తి నిండి ఖాయెను. నేత్రము లానందాశ్రుపూర్వము లయ్యెను ఆగీతము దసహ్యావర్ణిచేజ్జీవి చి మాతాజీకి పినిపింప జేసెను. అప్పుడు మాతాజీ యాశ్చర్యచకితఁడయ్యెను. కన్నలనుండి యానందాశ్రువులు నేలఁ గాలెను. పుత్రుని గని యామె యానందగర్జనకతో “ఇట్టివేషములు గొని యశ్వమకుటీరములలో మెల్లిగఁ బ్రవేశించి క్రమముగ వారపాట్లలలో జొచ్చునుగదా! ఎవ్వరైనదన్న గుఱుతించి ప్రాణహాతిము చేయు నేమో యని భీతి మానవతయు నీతనికిఁ గలుగ దేమో! ఏమీ కవితాధోరణి! రానిమ్ము వారినివచ్చినవెంటఁ” “రావమ్మ—గోధభీమహారాజా” అని స్వాగత మొసఁగి వానివెంటఁ బడి యాగీతము మఱిగఁ బాడించెను. శివజీ, నిశ్చయముగ నే నీయెడ వాని కళంకమైన అశులమైన అపారమైన గాఢమైన ప్రేమ భక్తు లున్నవి నుమీ!” అని యగ్గడించెను.

శివబా:—“చూచుచున్నావేగా, నేనదెఱుంగరా! నేను నాదుట్టు నింతపరివార మున్నది. కాని, వేళ యొకచివ, నన్నాపకలలో నుండి యుద్ధరించి తనప్రాణమునైన నాసింపక నాప్రాణములకు సంగక్షించుకొన్నావును నా డొక్కఁడే! తొలుతఁ దొండగడముఁ గైకొన్ననాటినుండియు జూచుచున్నాను. నీకు మొరవినంత నీతఁడు నన్ను “శివగా, నీవు వెనుదిరుచుము. నే నిదెముం దయ్యెను” ననును. అప్పుడతఁడు నన్నేకచనమున ‘అరే శివబా, నీవు’ అను పదముతో నే సంబోధించు చుండును. ఇప్పుడు నట్లే పిలువు మచి యెఱచెప్పినను వినఁను! శ్రీధరాస్వామిని బురందరముపై నుండి విడిపించుట కాతఁడే ముందట కరుదెంచెను. నేనందున కంగీకరింప నైతిని. అథజాత్ ఖానుఁ డేతెంచినప్పు డాతండు నాతో “నిన్నాతఁడు ప్రత్యక్షమునఁ జూచి యెఱుఁగెను. నేను నీకు మారుగఁ బో

యెవరు. వాడైన గడివిక వేసిన వెంటనే వాని వధించి వైచేదను.
 'నీవు వల' కనియెను. ఢిల్లీ యిది బయలుదేరునపుడు సదేయవస్థ!
 తొలగిపోయి సదేయ! సంకల్పనమును మొనరించి జాలును. నన్ను
 వెనుకకు నెట్టివైచి, స్వస్థముగ గూర్చుంటి చుచి, తాను దనక ర
 మును ముందుకు సారించును. అతని సొంతండు సుండునంతవఱ
 కు నా కెట్టిచారము నెట్టిపరిణామము కలుగుట లేదు. కారణ మేమి?
 ఒక్కప్పుడు వాడు డొకిలని నేనెక నని నివించెనా, తక్కువ జేసియె
 తీరును. అట్లుండియు నెక్కువ జేసిన మిగిలిన పని చేసితి. నాశ్ర
 య మొదల్చి, నీసాహసమును గవంగి" న నిత్యావాప్యమును
 వాని నోట వెడలి యు కునా? ఎక్కువను లేదు. ఆపేరే లేదు! ఆ
 నాశ్రయమే లేదు! ఇది శృశ్యమునూలు యేటికే!"

అని ప్రశంసి చి కుహరాజు స్తబ్ధు డయ్యెను. తను జాగ్రత్తడు,
 శృశ్యమును, జ్ఞప్తికి వచ్చి యతని కుంతకరణము నగ్రివించెను. అట్లే
 కొంతతడ వతడు నీ స్తబ్ధు డై యుండెను. అతని కరము మరల బ
 లుకసాగెను. "యూతాజీ, నీకు నా కేమి గు నిప్పు నుండలేదు
 ఏమి గు దోచుట లేదు. తృతీయవఱకు జరిగిన యుదంతములు ప
 త్రికలమూలమున నాతడు నాకు దెలిపి యున్నాడు. నేడు నవమి!
 చతుర్థి, పంచమి, షష్ఠి, సప్తమి, అష్టమి—ఈయెదుదినములవార్త
 లేదు గు దెలియ లేదు. వృత్తాంతములు తెలిసికొని కమ్మరి చా
 రుని బంపి యున్నాడు. కాని, నీ యుదయమునుండియు నామన
 మాంగోళిత మై యున్నది. ధైర్యము కలుగుట లేదు. సందేహ
 సాగరమున మునిగి యున్నాను. నీ యుదంతము జూచెదను. వార్త
 లే మైన దెలిసెనా సరియే. లేకున్న రే పునయము బయలుదేటి
 కొండారమునకు బోయెదను. ఏదే నామన నాతడు చిక్కి యున్న
 దప్పింప నేన న్వయముగ పోవలయును. కోట సభనము నవిగమకొ

“నుయత్నమున నుండెనా, నేన యతనికి దోష్పడ వలయును. కాని, యిచ్చట నే నూరక గుటకలు మ్రింగుచు, దోస చూచుచు గూర్చుండి యుండుటయు దర్భము లేదు. ఇది యట్టివేళయు గాదు. పోవనే వలయును. పోయినపిమ్మటనే యచటివృత్తాంతములు తెలియగలవు. నే నింక నిచట నుండఁ జాలను.”

ఈభాషణ మతయు నూయినాహేబా నుద్దేశించినను స్వగత భాషణ మగుటకుఁ దగి యుండెను. తనకుఁ జరమమిత్తుకొను, పరమసేవకుఁ జేసినయోవిపత్తునకుఁ జిక్కి యుండుబోలును! అని యనుమాన మాతలిడెంతమున నుదయించినప్పటికిఁ గుయు నిచట నుండి నతని కిష్టము లేక పోయెను. అతని విడిపించుటకు నశినికి సాయ మగుటకుఁ గాఁ బోవవలయు నని పోవకుఁ దప్ప దని హృదయ దేవత బోధించు నుండెను. తానాజీ స్వామికార్యశత్రుఁడను. అట్లే మహారాజు తమ సేవకుఁ పరమభక్తుఁడ! ప్రేమించి ప్రేమ నొందవలయును.

ఈభాషణ మంతయు మాతాజీ శ్రద్ధతో నాకర్షించెను. నిజము బరికింప నీతఁ డింతక విచారపడుటకును నాతనికి కో డాదును. తన బోవుటకును గారణ మేమియు నామెకుఁ గాన నా దయ్యెను. కాని, యట్టికృతనిశ్చయములతో నామాత ప్రవేశ మందుచుండ లేదు. క్షుణ్ణున కాటంక మొదవించు చుండలేదు. అనినది జనుననే వలయు ననునీతనిస్వభావము తెలియ నుండ లేదు. అట్లు విప్పకను వి నగఁ దిని నూమె యొలుగును. కావున మారుచుం టాడవయ్యెను. మహారాజుహృదయము శంకాన్విత మై యున్నది. తమకకమభక్తుఁ డిగు తానాజీ మొట్టదో ఘోరాపదఁ జిక్కి యున్నాఁడు. లేనన్ని వార్త లి తడవున రాకుండునా? నగలుమున ముచిగి యుండుటచే తనే వార్తలు లేవు. ఇట్లనమయమునఁ దానాశనికిఁ దోషగ బోవనున్న నెట్లు? యమమా. మాతనిదీక్షిముగి బాధించుచుండెను. ఇది

జ్ఞానీకి? వెంటనే స్వపరిశుభ్రలోనినద్దారులలో నిర్దక్ష అంకర
క్షుణ్ణులలో బహునేత్రుగ బిలిచి “ఈసాయం కాలము రాజగడమును
డి కొండాణమునకు బోవలయును. మీ రంక జ్ఞానుత్తులుకల”డని
యాజ్ఞాపించెను. స్వామికార్యవిద్యహాతత్పరుడును, పశేషప్రజ్ఞావం
శుడును నగునొక రహస్యచారుని బిలిచి “సీత ముందుక నడిగి
యచటికి శేషము తెప్పియో రహస్యముగ నెఱిగి, రాత్రి సగము
మార్గమున మాకెదురు గావలయును. మేము నీరాక కెగురుసూచు
చు మార్గనుభ్యమున నొక్కడ వేచి యుండును” అని యాజ్ఞాపిం
చెను. జరిగిన సీసనన్నాహము లన్నియు నెఱప నజ్ఞాపించి, ప్రి
యాణసమయమునకై నిరీక్షించు చుండెను. ఆకునకాశమున
నాప్రభునుననున నాచావిధము లకుమోజన లుకయింపు చుండెను.
తానా యెట్టిసంకలమున మునిగి యుండునో, యేమై యుండునో
మొనలగు విషయములు మనసున గల్పించికొని తన్నహారణోపా
యములు నిర్ణయించు చుండెను. ప్రతిక్షణము, “వార్త యిప్పుడు
వచ్చును. ఇదిను వచ్చు,” నని గూతురముగా నెగురుసూచు చుం
డెను. కొండాణమున దానాజీ కాగాగృహబద్ధుడై యుండు
నా! అట్లును నేవిధముగ నతని దప్పింప నగు నని యాశోచింప
సాగెను. ఈవిధముగ గాల మతీకష్టముతో గడుపుచుండెను.

సూర్యస్తమయ మయ్యెను. అధికారము వ్యాపింప సాగెను.
ఆ రాత్రి జామువఱకు నాతని దృష్టులు కొండాణగడమునకికొక
లక్షపగ్యాకు మైప బాటియుండును. కాని సునిహ్నము తెప్పియు
గానరా నయ్యెను. ప్రకాశ మేదియు గనరా దయ్యెను. ఇట్లు లో
కింతతడవు గనున, స్థిరీతకాలమున దనకృష్టాశ్వమును స సిద్ధ మొ
నర్ప నజ్ఞాపి చెను. ఈనీలతురంగమున మహా రాజున కమితప్రేమ
యుండెను. ఈ ఘోరక మామహారాజును దనమూపున నిడికొని

యనేననుగా... గణము... య... పు... విజయ మొనరించి యుండెను
 కొన్ని సంవత్సరములనుండి తప్పి... యుండెను. ఈయశ్వమున కామహా
 రాజు వేసిన... "పుష్పాశ్వ" మని వేరిడి యుండెను. గుట్టనును
 సిగ్గు నేను నా... పించి మహారాజు వస్త్రా... కాగము... ధరింపఁ
 బోయెను. దేహమున మిక్కిలి సన్ననియం... ఖా... పొడిగి పైనఁ
 గవచము ధరించి, నానిపై చేతులు లేని "నోకాజ్" యంగి... పొడిగి
 గి, నలుల బోలినపత్రముచే... గుట్టబడిన యాపాకలంబక... మకము ధ
 రించెను. శిరమున నొకవిధ మగు "టోపీ" పెట్టి దానిపై మిక్కిలి
 చిన్న గగుపటకా... గట్టెను. అందుఁ దనతుగా... యుండెను. వ్రే
 శ్మ బులిగోరులుఁ దగిలించెను. చేత ఖడ్గము ధరించెను. వీపున 'డా
 లు' వ్రేలవైచి, యిరువురు సరనాదులును, బరియునేవురు పరిజనము
 ను, గొళాజీ ఆది (ఆంతర గిరకార్యసర్వి) చిట్టేను వెటగా నా
 మహారాజు కొండాణము... బోవ వెకలెను. శివాజిసాధారణము
 గా నెప్పుడును సుహృదంబకముతో. బ్రయాణము నేయుట లేదు.
 మఱియు నిష్పాకో యుద్ధము నేను బోవుచుండ లేకు. కొండాణ
 గడమండలిపీషయముల నె... బోవుచుండెను. వీరు బయలుదే
 టునపుడు... యి... ప... గడియించెను. చంద్రోద
 య మకునేళ కొండాణ... కము గాజగడమున కిందుమందుగఁ బం
 ద్రెండు పడమూ... మైశ్వదూరమున నుండెను. వీరు బయలుదేరిన
 వేళ... సరాసరిగ... సాధారణ మగునడకకు బోయి, నలుగడియనే
 వున దుర్గిప్రాకారంత గ్భాగమునఁ జేరవచ్చును. కాని మంతశ్వ... మే
 మియు లేదు. ఇ... యున్నాడు. కాని, మహారాజె
 వ్వరిగోడను నొక్క... చాడక నిమ్మళముగ నడచుచుం
 డెను. ప్రక్కభాగమున నొకసరనాదులును... రంగిరక్షకులును
 నడచుచుండిరి. ప్రిధు వేళ... బోయిన సంతోషము బోవుటకు

వారు నిశ్చయించిరి. వారిలో నొకఁ డాకస్మికముగ బిగ్గఁగఁ జరిచి మహారాజా, కొండఁగము పైఁ గుడిభాగమున నేదియో మండు మండి మంటలు కనవచ్చు చున్నవి." అని తెలిపెను. మహారాజా నొకఁ గాంచెను. నిజమే—మంట లెగయు చున్నవి. అ దేభాగము? శేలాగ్ధారు మంట లెగయఁ జేయుదును—చూళ్ళి చేయుదును—కాల్చి వేసెదను" అని యనఁచుండిన ప్రదేశమున నేకదా? అని యనుకొని మరల నావైపునఁ దిరిగించెను—అచ్చోను! "శాభాన్ తానా జీ! నిజ మగు శూరకిశోరమవు నీవు!" అని ప్రశంసావాక్యము లాతనినోటినుండి వెడలెను. ఇంతవఱకు దండహ్యమాన మగు చుండిన మాతచిత్తమునకు శాంతి యొనవెను. ప్రాణములు కురుకు బడెను. ఇక ముందట కరుగుదుమా లేక వెనుక మరలి రాజగఁదనకుఁ బోవుదుమా! అని యాలోచించెను. ఇంతలో నెచ్చోటునకు వచ్చి తమ్మెదుర్కొన నాజ్ఞాపించి దూత నంపెనో యచ్చోటునకు వచ్చి చేరిరి. అస్పృశునహజముగ నేయిచటఁ గొంతతడవుండి చారుడువచ్చి లిసికొనవలయుననియు, ననంతరముముందరుగుట మో వెనుక మరలుటయో నిర్ణయింప నగునని భావించి యట మసలిరి. భటులు వెంటనే యొక వృక్షచ్ఛాయ శుభ్రముచేసి, గొంగడి పఱచి దివ్విటీలను వెలిగించిరి. ఇంతవరకును నాలోచనలతో వాడియుండిన మహారాజవదన మిప్పుడు ప్రసన్నతఁ దాల్చెను కార్యవర్తి హిరోజీ ఫర్జందానును, గని మహారా జిట్లు సల్లాపించెను! "ఈదుర్గము మనకుఁ జేజిక్కుట గొప్పప్రయోజనమే. పాదుశహతో సన్నిహితకొడఁబడుటకన్న నన్యమార్గము లేదని యెంచియే దీనినిఁ బురందరగడమును వానియధీనమున నుంచుట కంగీకరించి యుంటిని. లేకున్న, పునహా, సానవడ, నుపే, ప్రాంతములు నాకొనఁగి, యందలిదుర్గములనుమాత్రము తన వశమున నుంచుకొనుటతో నర్థ మేమి? పాపము; వానిమాయలు

కవటములు కుచ్చితములు చూచు దెలియ వచ్చుకొనియే గాఢము
ను? కాని, యేమిచేయఁ దగును? జన్మతజయసింహు లిద్దఱును,
నీయొకంబడిక మీరికు నుని బలాత్కరింప, బ్రస్తుత మట్లే కానిం
దు. మునుముం దెట్లగున నట్లగుఁ గాక, యని యందున కంగీక
రించితిని. అయినను బాగుకహాళి మామం గంతనమ్మి యేది?
ఇచట మాతో సఖ్యమున కొడఁబడి, వెంటనే మమ్ము బంధి నట
కాజ్ఞ యొసఁగి భృత్యులఁ బంపి యున్నాఁడు! ఇక సఖ్యముతోఁ బని
లేదు. సంధియొకంబడికలతోఁ బని లేదు! ఇంతవఱకు నాకొక్క
విచార ముండెను. ఈగడము: గొనునప్పుడు మన కెంతటిమనస్థ
లొదవునో యెట్టియాపదలఁ జిక్కవలసి వచ్చునో, యని భయ ముం
దు చుంటిని కాని, నాతానాజీ నిజముగనే మహాపరాక్రమసింహ
ము! ఆసింహము ముందఁజ వేయుటచేతనే యీగడము మనకుఁ
జిక్కినది. బాళాజీపఠతము, నేటినుండియు నీగడమునకు-ఈకొండా
గడమునకు “సింహగడ” మని పే రివదము. ఈనామమునకు
సర్వవిధముల నీగడమె యాగ్య మై యున్నది.”

శివాజీమహారాజు సాధారణముగా నధికముగాఁ బలుకు చుండఁ
దు. కార్యశూరులు సామాన్యముగా మాటలఁ గాలముఁ బుచ్చు
చుండరు. ఈమహారాజుస్వభావము నట్టిదే. అట్టియెడ నీతఁ డింతదీర్ఘ
భాషణ మొనర్చుట విచి యసటివార లుండఱు విస్మయము లైరి. అ
ప్పటిసమయము నట్లు విచక్షణమే. ఇంతవఱకు నాతనిహృదయము
విచారాకాశ్రాంత మై యుండెను. కోట స్వాధీన మైనశుభవార్త య
ర్థమార్గముననే తెలియఁ గల నని యతనికిఁ గాని, యతనియనుచ
రులకుఁ గాని, తోచియుండు లేదు. గడ మింకను స్వాధీనపడలేదు
తానాజి యేదియోభయ కరవిపత్తునఁ జిక్కియున్నాఁ డనవార్తలు
వినవచ్చు నేమో యనిమాత్రము భయ ముండు చుండిరి. అదియుం

తయ్యుఁ బోయి కోట తమకుఁ జక్కినట్లు చిన్నెలు కనఁబడినంత వారి మనసుల నలిచింత దూర మయ్యెను. మఱియు సహిమిపట్టి యున్న భారముదూర మై యొకవినయానందమును, తానాజీవిషయక మగు బ్రేమాదరభావము నొక్కసారిగ శబ్దరూపమున బయల్పడెను.

ఇట్టిస్థితిలో నాల్గుగడిములు గడచెను. ఉషగకాల మయ్యెను. కుక్కుటములు కూయ సాగెను. కల్లెటూరిస్త్రీలు పిండివినురువేళ యగుటచే తిరుగలియు దానీయ లై పాటలు పాఠ ముండీరి; చంద్రబింబము నిస్తేజ మయ్యెను. పూర్వవిశాకాశభాగమున నుండెచ్చటలు దృగ్గోచర మయ్యెను. మహారాజు శమరహస్యవాదినాగమనమార్గముఁ బ్రతిక్షించుచు గూర్చుండి యుండెను. కాని, వానిజాడ లేదు. మహారాజుచిత్తమున మరలచింత వ్యాప్త మయ్యెను. “మనము చూచినంతగిన్నెజ్వాల భ్రమ కాదుకదా? కాకున్న సాంకేతికచిహ్నము కాదేమో?” యని తోచ సాగెను. మరల హృదయము శంకాన్విత మయ్యెను. ఏదైనను సరే, మెల్లమెల్లగ నడచిపోయి కోరికాణమునకుఁ బోవుదము. ఇటుఁ గూర్చుండి యుండుటలో లాభము కానరాదు. అచ్చోఁ జేరినవార్త లే మైనఁ దెలియఁ గలవు. కొంతముదూరపుదోహ యైనను, గల్యాణమువైపునకైనఁ బోవలయు” నని యామూర్తమున వెడలి అప్పుకాలమున నొరగ్రామముఁ జేరిరి. ఆనెట్టిప్రజలు భీతచేతస్కుడై యుంటు వీరికిగపడెను. పౌరు నొకఁడు బిలిచి యాయూర నీగోల యేమి? ” అని ప్రశ్నించిరి. వాఁడును క్షణగఁ దెలియనివాఁడగుటచే ననృప్తముగ నిట్లనెను.

“హా!” కెండుజాములవేళ గడము పై గడవిడ యెరిది. మరాఠీని గడము దీసిగొని యువమభాను, జంపి వేసిరని కొందఱు అనుచు న్నాడు. నెట్టికొందఱుదయభానుడు. తానాజీ గూలునరేను జంపి మరాఠీల దండును జెల్లా చెదరు చేసివేసె” నని యనుచున్నారు. నిజ

మేదియో తెలియక యీగ్రామస్థు లందఱు భయపడు చున్నారు. ఇప్పుటి కింక నెవరును గ్రొందకు రాలేదు. ఏమైనదో యేమి కాలేదో దేవున కెఱుక!”

ఈయనంపూర్వవార్త నలన మహారాజు హృదయము విదీర్ఘ మయ్యెను. అందునకుఁ దోషగ వామాక్షి యదూరుచున్నట్లు తోచెను. మహారాజున కిట్టిచుశకునదుశ్శకునములయం దణివిశ్వాస ముండెను. ఈవామాక్షిస్పృహనదుశ్చిహ్న మగుటచే నేదియో విప రీతము సంభవించి యుండు నని మాప్రభువునకు రూఢమయ్యెను. ఇంక పై నేమి చేయువలయు నని యోజింప సాగెను. ఏవిచారము గాని గూతని హృదయమునఁ జిరకాల ముండదు. వెంటనే ప్రత్యుత్తరము నిర్ణీత మగును. ఊరకె యిటు నేయుద మటునేయుద మని యూలోచనలతోనే కాలయాపన మొనర్చు స్వభావ మతనిది కాదు. కోటయడుగువఱకు కిల్వారాద్వారపాదము వఱకు నడచి పోవలయు నని నిశ్చయించి శివాజీప్రభువు ముందునకు నడచెను. హిరోజీయు, బాళాజీయు మహారాజునకు ముందై “మహారాజా!” కోటయొక్క సత్యస్థితి తెలియువఱకు మీ రరుగుటకు సాహసింప వలదు. అసిష్టస్థితి యైన దెలిసియే కావాలియే అనాయాసముగనే మొగలుల కరాళపాశమునఁ దగులువఱకు యగును. వారలకు మీరె ప్రత్యక్షముగ దొఱికిన నీకఁ గావలసిన దేమున్నది? మహారాజు వెనుకకు మరలనలయును. కొంతదవ్వు వెనుక కేగిన మే మిరువురముఁ బోయి సత్యవృత్తాంత మెఱిగి నచ్చి మహారాజును గలసికొందుము” అనిప్రార్థించిరి. కాని యామహారాజుమాటలు వినకయే యొక్కటే ప్రత్యుత్తర మొసఁగెను. ఏమి? ప్రత్యక్షముగ, ఢిల్లీలో, మొగలుల గారినుండి నన్నుఁ దప్పించిన గూఢవాసీమాంతయే యిప్పుడును నన్నుఁ దప్పింప కుండనా? తానాజీని బోలిన భక్తశి

రోమణి సొకట మందు చుండ విడిచి నేల వెలుగు ముట్టచు ననేమి?
 అని వచించి తనకృష్ణాశ్వముల హెచ్చరించి, కోటపాడియుగళు వచ్చి
 చేరెను. అటఁ జూతురుకదా-మరాఠీల మా రాజునుహారాజును నిలకించి
 సంతవారక్షకభటులు విందువిఃక్రమంబున జోహారొసర్చిరి. 'కోటస్వా
 ధీన మైన దెప్పు' డని ముసుగఁ బొత్తి 'రెక్కప్రహరములు' అని
 ప్రత్యుత్తర మొనవెను. దుర్గము చేరి జిక్కిరిచి జమము కలిగించెడి.
 కాని విజయానందచ్చవి యెప్పుడొ మొగములును గోదక మగు చుంక
 లేదు. అచటి వారందఱు ఖిన్నులవగులై యుండిరి. మహారాజున కీ
 సూక్ష్మాంశము తెలియ లేదు. ఎవ్వరుకన్నకనుదుకే యున్నది. ఏది
 యోహోరానిష్టము సభవించి యుండ ననియు నని సంశయించి
 మహారాజు క నేమియు నధికముగఁ బ్రశ్నింపకయే గడమునై నె
 క్కిపో సాగెను. మార్గమున సందండు కలుపురేవును రాతీ తేక
 ముగఁ గూర్చుండి యుండిరి. పేరందఱును మహారాజుఁ గని లేచి
 ననుస్కరించి యవనతవనము లగుచుండిరి. మహారాజునకు గంజ
 హారమణి యై వెలసిన తానాజీ నిహారుఁ డయ్యెనని తెలుపుట కెన్న
 రును సాహసింపరైరి. ఎవ్వరికి నట్టిధైర్యము కలుగ లేదు. మహా
 రాజు పర్వతసోపానముల నధిరోహించి పోయెను. ఎందుఁ జూచినను
 రక్తప్రవాహమే! ఎటుఁ గాంచినను బ్రేతరాశియే! ద్వారముఁ గడ
 చి యతఁడు లోన కరిగెను. భూమి నుంతయు నధింశితమే! అం
 దందుఁ కలజలచూర్ణము లన్నియు నెట్టివడి యుండెను. ఏమిథయం
 కరకృష్ణము! రసపుత్రవీరభటు లందఱు వికలశక్తులై యొకఁడను
 జుప్రక్క పరునగఁ గూర్చుండి యుండిరి. మహారాజు ప్రక్క కరి
 గెను. రసపుత్రభటు, లంతఃప్రేరితులై కాఁబోయి! కుమహావిభూషి
 నెత్తి గి, జోహారొసర్చిరి. ఆజోహారుల నందికొని మహారాజును దున
 కరిగెను. అటఁబడియున్న ప్రేతము లన్నియు రసపుత్రులవే కాని, తా

నాజీ, సూర్యాజీ, శేలార్కాదు-వీరిలో నొక్కఁడు నందెందును గాన
 రాలేదు. ఇంకను బదియఁగులు ముందునకు నడచెను. అదే రాజప్రా
 సాదము వెలులినాళ్ళమున నొకప్రక్క నొకశవముపై నన్ననితె
 ల్లనియంగనవ్రుము కప్పబడి భూమి పై నుండఁ జెంత సూర్యాజీ
 శేలార్కాదులు నూర్చుండి యుండిరి. మహారా జాశ్చర్యముగని
 బెగఁబడెను. అతఁడేమిగవనమున నింక బదియఁగులు ముందున
 కిరుగ, నింతలో మామ మహారాజును జూచి యొక్కపగున సమీ
 పించి గుఱిఖ పమానస్వరమున “మహారాజా, మాతానాజీ మమ్ము
 వీడి పోయె మీతానాజీ పోయెను. మహారాజా” యని యాకరింద
 న మొనగ్గ చాగెను. ఆవృద్ధునిహృదయభేదకస్వరము వీరులఁ బడి
 నంత గాతనినర్వాంగము గగుర్పొడిచెను కంపమాన మై పోయెను!
 ఏమియుఁ దోచకపోయెను! మిన్న వితిగి నెత్తి పైఁ బడిన ప్లాయె
 న! హృదయము కిలగుండువడెను. ఆస్థితిలోనే యామహారా జా
 వృద్ధిని గాఢాలింగన మొనర్చుకొనెను. అట్లే సలిచి పోయెను. ఎం
 తనే పాస్థితిలో నుండెనో! అనంతరము మామను విడిచి, శిరస్త్రాణ
 ముదీసి, నైయంగరఖా తొలగించి, పైవస్త్రముఁ దలకుఁ జుట్టుకొని
 పాదములను విడిచి, యామహారాజు తానాజీశవమును సమీపించి
 యాశనముపై వస్త్రమును స్వయముగఁ దొలఁగించి దీర్ఘకాల మా
 రాశముపంకి నెగుడియున్న యాశవదృష్టులవలనఁ జూచుచు నిలిచెను.
 అతఁడేత్రములనండి యశుఁగ్రాహరలు ప్రవహించు చుండెను. అని
 మేషతోచనములతో నామహారాజు తనభక్తాగ్రేసరునివలనఁ దిరికిం
 చు నుండెను! తనతాతానీ నిద్రించు చుండెనా లేక ప్రాణపరి
 త్యాగముఁ జేసి యుండెనా, యని శంకితుఁడై తననేత్రములనే న
 మ్మి, హృదయమును దృఢపఱచుకొనుట కొఱ కావిధముగఁ గాం
 చుమిండి బోలును!

అనంతరము స్వప్నకాలమునకు సూర్యాజీవి గాంచి యాశ్రయము
 కనశిరోవస్త్రాంచలమున గన్నులు దుడిచికొని, యశ్వంతశోకగర్జన
 స్వరమున నిట్లు అనెను: “సూర్యాజీ, గడము చే జిక్కినది. కాని,
 సి హము పోయినది! కానిమ్ము! భవానీమాతాజ్ఞ! (హమును ని
 ద్రేశించి) మామా, మిమ్మిక నేమాటలచే సూరింతును! మిమ్మేరి
 కి సమాధానపఱతును! శివాజీయే మరణించెను. తానాశీ జీవించి
 యున్నాడు. అని మీరు భావింపుడు. సూర్యాజీ, నీవు నన్నే భా
 వించ వలయును. జానకి అక్కతోను నామాటగా, నాపార్థివ మిది
 యని తెలుపుడు. ఇంకను నామెతో “నాశంభూరాజారాములు నా
 కెట్టివారో, రాయజీయు నా కెట్టివాడె యంటి ననియు నామెకుఁ దె
 లుపుడు!”

శివాజీనుకు గాజు దుగ్గారోళుల మొచ్చి తానాజీశవ ముండినస్థల
మునగో బోయి నప్పుడు జరిగి పలు కందుడ లేకు. ఈతడు
లోన రాజుచుహులన తనపట్న విక్రీయశరీరుముకడ నిస్తబ్దుడై శోకవి
హ్వలతఁ గూర్చుండి యుండెను. కను ఈగూరియు నాచెంతన కూ
రుచుండి దుస్సహాకుఁ టావేకమున మాన్సి నస్లుండెను. తానాజీశ
వమును బానాఘాత మొనర్చి నున్మత్తుడై న యుదయభాసని
పాదముఁ ద్రెంచివైచి, వానికిఁ దుదికంత ప్నానముఁ జేయింప శేలార్తా
మకునశపఱచి, వాఁడాన్మధునిచేత నిహలోకత్యాగ మొనర్చినపిమ్మ
టఁ గోటగోస్థిరస్థానరమాట గని జగత్సహులఁడు నిజపత్నినివెదకుట
కు వెళిలి యుదంగు నెమకుచుఁ బోయెను. ఎవ్వరి నడిగినను నామె
జాడలు తెలియ లేదు. తుద కాతఁ డ కగపురమును భేదించి లోప
లఁ జొత్తు నని బెదఱింప, నొకభయంకరాకారిణి దేవలదేవీశవము
ను దెచ్చి యతని ముందిడెను! “నీభర్త మరణించెను. ఉదయభా
నుఁడు కనులకుచూరించి విహహ మాడెను” అని మేము నుడివినంత
నీమె తనపయ్యెదచెడి యుదంగునకును బిగించి యాత్మహత్యఁ
గావించుకొనె’ ననియు నాయుబిసిణి యతనికిఁ దెలిపెను. ఇందలి
యాధార్థ్యమునెడి నాతని కనుచూస ముదయించెను. ఆమెయే స్వ
హస్తములతోఁ గంతమును బిగించికొని చచ్చెనో, లేక, యాభయం
కరరూపిణు లగునబిసీణేలే నామెను మడియించిరో నిజ మేది?
అతఁ డాదాసి ననే విధముల బెదఱించెను. అదియు నొక్కసరి తా
నే వధించితి నని యంగీకరించును. మఱొక్కప్పుడు తా నేమియు
నెఱుఁగ ననియు నీమె స్వహస్తములతో నురిఁ బోసికొని ననును.

కాని, యే దెబ్బింకినను భార్య యశనికి లేక పోయెను. ఇతఁ గార
ణము లఱచుటలో నేమినిశ్చేషమున్నది? అని తలచి జగత్సింహముఁ
డు విశేషముగ విచారణ చేయలేడు.

తరువాతఁ గమలకుమారి వివరీతవార్త వెలియ నామె శోక దేవ
తాస్వరూపమున నటకు వచ్చి చేరెను. ఆమె దుఃఖమునకుఁ బార
ము లేకపోయెను. మహారాజాగమనవార్త యామెకుఁ దెలిసినంత
నాసాద్వికరములు ముసులించి జగత్సింహమునితో గీనవదన యై యి
ట్లు ప్రార్థించెను: “జగత్సింహాజ్ నామూలమున ఈయభాగినీ మూల
మున మీకు మీసర్వస్వము నవ్వమైనది. మీ మొక్కటి ప్రార్థింప
నొచ్చితిని. కాని, యిప్పుడే మొగము పెట్టికొని నేడుదును! కానిండు-
ఎట్లయిననుఁ బ్రార్థించెదను ఇదియే నాకుని చేసుకోలునుఁడి! ఏదీ
మన నన్న మీ దురాత్ముని బారఁ బడక తప్పించితిరో, యావిధ
ముగనే యీక్షణమే, సహగమనమునకు నాకనుజ్ఞ నొసంగవలయును.
శివాజీమహాప్రభువు హౌదవధర్మాచారకుఁడని విందును. ఆ
మహారాజు నాప్రార్థనము మన్నించి, నాకీ భిక్ష పెట్టునని నమ్మె
దను. కాదనఁడని విశ్వసించెదను. ఈమాత్రపుటనుజ్ఞ నయచే
యింపుము”

ఈగీనవాక్యములు వినిసంతజగత్సింహునిహృదయమునీరయ్యెను.
దుఃఖము పొట్ట పొంగి విరిసెను. ఆదుఃఖభారము నడంపఁ జాలక,
మారుమూటాడక, యతడు వెంటనే యచ్చోటు వాసిపోయెను. అ
నంతర మాతఁడు మహారాజసందర్శనము జేసి కమలకుమారిప్రార్థ
నము విన్నవించెను. తానాజీ నిన్నటిరేయియే కోట నధీనపఱచు
కొనుట కాత్రవడినకారణము నివేదించెను. యావత్స్వతంత్రము
సాకల్యముగ శాంతముతో నాలకించి యాహారాజు దీర్ఘాలోచనాధీ
నుఁడై, “ఆమె మనసు మారినఁ జూడుము బలిమినిఁ బ్రాణము వి

ముచుట మహా ఘోరము-కఠినము-కూర్మము." అని చెప్పి యాత్మ
 నామెకడ కంపిజేసెను. కాని, మామె పృథ్వీశ్వరయై యుండెను
 అనిమాత్ర మైనది. జలింప నయ్యె న్ననతీశ్వరుని కావత యైన
 భంగపాటొడవుట కంగీకరింప లేకు. పరిధనానంతరమిచ్చె నవ్య
 దుగఖసాగరమున నీనరకలోకమునఁ బరి యాంబు కాసాధ్యునిచ్చ
 గింపజేడు. మహారాజునకు మఱి విన్నప ము లేదు! "మహారాజా,
 నన్ను బోలిననిర్భాగ్యురాలిఁ బ్రాణము విడుటయందుఁ గష్టమేముం
 డును? నాపతి పోయెను. అనంతర మల్పావకాశముననె, నాకై,
 నానావిధగాధల ననుభవించి నాపితయుఁ బోయెను! సంకటసమయ
 ములలో నన్నొక్కరితను విడిచి యుండలేక, నాకంతమూలకుఁ దన
 కంతమును బిగించి, యితడూర మేతెంచిన దేవదేవి-యీతెఱఁ
 గున మరణించెను! ఇంత యెల? మహారాజా, నన్ను విడిపించు ని
 మిత్త మై- నన్నీయాపడలలో నుండి యుద్ధరించుట కై- కేరలము
 నేబదిమందినైనను సహాయముననే, యసంఖ్యాకు లగునీరసపు
 త్రవీరుల నెదుర్కొని, యసహాయశూరుఁడై మహాపరాక్రమ వి
 రాజితుఁడై వెలసి యీగధమును హస్తగత మొనర్చుకొనిన మీ
 సరదారుఁడు విపత్సరంపరాతరంగములఁ జిక్కిరి డరిగానక తప్పించు
 చుండిన యీయనాధనుద్ధరింప నమకట్టిన యామహానాయకుఁడు-
 మహారాజునకుఁ గంత హార ముదలి దేదీప్యమాన మగుమణి యైన
 ఆతానాజీమాలుసూరే మరణించెను. కావున, మహారాజా, యీదీన
 వలననింక నెందఱు కెట్టియాపడ లొడవునో, యెన్నిసంకటము లుడ
 యించునో- యింక నేవిపరీతము లుద్భవించునో-ఎవ్వరెఱుఁగు? నాక
 నుజ్జనొసఁగి, నన్ను కితారోహణ మొనర్ప నిచ్చితరా, మహారాజా,
 మిమ్మాకీర్వదింతును- మహాపుణ్యము మీకు ఘటించఁ జేయుదును.
 నాకొఱకు దుఃఖించువా రీలోకమున నింక నెవ్వరును లేరు. ఇట్లుం

దీయు- చింత యొనను- నాకినుజ్జనీయ సంశయించితరా-మహారాజా,
నాయాప్రాణసం-యీదేవలదేవి-నాకు మార్గదర్శిని?

ఇట్టి ప్రార్థనము విని మహారాజామె దృఢనిశ్చయము నెఱిగి
జేయునని లేక, యామె యీప్రశ్నము నీ దేర్ప-ననుజ్జ యొసఁగెను.
అనంతరము చితారోహణ పవిత్ర కృత్యమునకు వలయు సకల
సన్నాహములు నాయత్త పఱుచ బాఠాని క్షాన్త నొసఁగెను. కల్యాణ
ము సంఘి ప్రరోహిణు నొకిని బిలపించెను. “నాచెలి కగ్నిసంస్కార
మొసఁగిన యనంతరము నేఁ జితి వొచ్చెద’నని కమలకుమారి
యనెను. దేవలదేవి కగ్నిసంస్కార మొసఁగుఁ బ్రయత్నములు జరి
గెను. ఆప్రేతము కగ్నిలోనిడు నవుడు కమలకుమారి ముక్తికంఠ
ముగా నాకిందను మొనర్చెను. “దేవలా, నాకగ్నిప్రవేశమునకు
సాయమొసర్ప నేతెంచితివే-నాకుముందుగనే నీ నగ్నిఁ జొచ్చుచు
తివా!” యని దుగఱుంచెను.

ఈమె దుగఱుపూర్వస్వరమును విన యచటి వారందఱు శోక
మన్నులై పోయిరి. దేవలదేవి కగ్ని యొసఁగిన సిమ్మట కమలకు
మారి నహగమనమునకు విధ్యుక్తిముగ సిక్కిము ధర్మశిల్పై నిలిచె
ను. ఇంతపఱకుఁ నెకడనే యత్యంత్రో దాచియుంచిన పతిపాదుక
లను హస్తమునఁ బట్టెను. గ్రాహ్మాణులు మంత్రపఠనము గావించు
చు డి నాకర్పించుచుండి, వారు చెప్పిన వాప్సఁ నామె చేయుచు
దెను. మహారాజా తొలుత నామె చాదముల్పుఁ గనశిరము నిడెను.
అంత నెల్లయు మహారాజా ననుకరించిరి. అందఱ నిర్దేశించి, యె
లుగెత్తి, యాసాస్థిరాణి “భగవానుఁ జేల్చి గెవ్వరును మీకందర
కుఁ గల్యాణఁ మొసఁగుఁ గాని! మహారాజా, మీప్రతికార్యమునను
యశ మొనర్పుఁ గాక!” అని ఘనగంధీరస్వరమున నాశీర్వాదించి
చిత్రావ్రవేశ మొనర్చెను! ఒక్కవేడి నిట్టూర్పున లేచు. ఆయాస

నూచకధ్వని యొక్కటియు నాచీలో నుండి వెలువడలేదు. ఆచీ
తిలో నామెపతీయె యామె నెదుర్కొని గాఢాలింగనసౌఖ్యమొ
సగి యమితానంద సాగరిమున నోలలాడఁ జేసెఁ గాబోలును!

ఈసందర్భమున జగస్సింహుఁ డెచటికోమాయమై పోయెను.
మహారాజాతని నెంతయో వెద కించెను. కాని, యెందును గాన
రాఁడు. మహారాజు ఉదయభానుని కాంతాజనమును రసపుత్ర వీర
భటుల సహాయమున స్థలీనగరమునకుఁ బంపివేసెను. కాజీసాహేబు
నొరంగాబాదునకుఁ బంపివేసెను.

ఏకడనుండి తానాజి పర్వతారోహణ మొనర్చెనో, యాభాగము
మతెన్వరి, నెప్పుడు నుపయోగింపరాకుండుట కై, తగిన బంగో
బస్తు, చేయించెను. అప్పుడు బాళాజీఆవజీమహారాజును నిర్దేశించి
ముకుళితాంజలియై, “మహారాజా, శీటమును బంధించుపని యథాయో
గ్యముగ జఱుగఁ గలదు. కాని, తానాజీ మాలుసురే పడినచోట నా
తని స్మృతిచిహ్నముగ సమాధిని నిర్మింప వలయు నని యందఱుఁ
గోరుచున్నారు. మహారాజు జంతున కాష్టాపింప వేడెనము.” అని
విన్నవ మొనర్చెను.

“ముఖ్యముగ-ముఖ్యముగ నేను ఉపగనలసినదే, కాని, బాళాజీ
పెంతూ నున్నముసను రాలచేతను నిర్మింపబడు నీసమాధి తానా
జీకే జలనా? అద్దాన నాతని కేమి ప్రయోజనము? అతనికి నిజ
మగు సమాధి నాహృదయవల్లమున నున్నది! కాని, కానిండు.
మీరు నిర్మించు నాతని సమాధికే చోమగ నాయుదయభానునకు
నొకసమాధి నిర్మింపుడు” అని యాజ్ఞాపించెను.

తానాజీ స్మృతిచిహ్నముగు బృందాచనము సతీస్మృతిచిహ్న
ముగు విగ్రహము. ఉదయభానుని సమాధి- ఇవియన్నియు నేటికిని
నీగఢముపై దృగ్గోచరిమకు చున్నవి.

తానాజి మరణానంతరము పదుమూడు దినములు గడచిన
స్నిహిత మహారాజు స్వయముగ ఉమరావగాగ్రామమునకు బయలు
దేరి పోయెను. అటఁ బెద్దలచే నిర్ణీతమైన యాశుభదినము
ననె యాశుభముచంగార్తముననె రాయామాలుసురే వివాహము
యర్పింపెను. సూర్యాజని సింహగడమున కధిపతినిఁ జేసి యింకను
గొన్ని గ్రామము లాతనికి. బారీతోషికముగ నొసఁగెను.

తులసీదాసు తానాజీనిగూర్చి వ్రాసినచరిత్రమునది యీక్రింది
శ్లోకవాక్యములతో నీకథను ముగింతము.

గేయము

వినుఁడు పరాక్రమశాలి చరిత్రము

వీరులార, వినుఁడు!

వీనిచరిత్రము సావధానముగ

పిన్నఁ బుణ్య మొనఁపు!

వీనిచరిత్రము పాడెడివారలు

విక్రమి కెక్కుదురు.

సంఘటిల్లినది కలియుగమందున

సత్యయుగముచిర్య!

ఇరువదియేడుకోటలు పట్టెను

యిందవీరుఁ డేగె!

పట్టివీరుఁడు మన దేశమునల

ద కి దుర్లభుడు!

శ్రీశివబా సామ్రాజ్యమునల

కక్కఁ డి నెయోగె!

సాటి లేని యుమరావు పోయెను

స్వర్గపురముఁ జేర!
 పోయెను బోయెను బోయెను "తానా"
 పోయెఁ బోయెఁ బోయె!!
 వినుఁడు పరాక్రమశాలిచరిత్రము
 వీరులార, వినుఁడు!
 వీనిచరిత్రము సావధానముగ
 విన్నఁ బుణ్య మొనవు!

సీంహగడము

30.4.36

సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్

రాజమహేంద్రవరము

—*—

ఈముద్రాయంత్రము భాషాగ్రంథములు తెలుగు—సంస్కృతము
అరవము—ఇంగ్లీషుభాషలలో ముద్రింపఁదలఁచువారికి మిక్కిలియ
నువుగ నుండును. ఇందు పుస్తకములు చక్కఁగ సంస్కరించు పండి
తులు గలరు. మిక్కిలి చక్కఁగా ముద్రింపఁదలఁచువా రందఱు నీ
ముద్రాయంత్రమునఁ .దమగ్రంథములు ముద్రించుట మంచిది.
మఱియు నితరము లగునచ్చుపను లన్నియు నిందుమిక్కిలి బాగుగ
జేయఁబడును. అన్నిరకముల అచ్చుపనులు, ఎంగ్రేవింగుపనులు,
బైండింగు పనులు మిక్కిలిసుందరముగాఁ జేయబడును.

నిశేషాంశములకై క్రింది చిరునామాకు వ్రాయవలెను.—

శ్రీఅద్వైపల్లి లక్ష్మణస్వామి నాయఁడుగారు

సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్, రాజమహేంద్రవరము

* ఉత్తమ గ్రంథ మాల * *

* శ్రీ శివశంకరశాస్త్రిసంపాదితము *

*

సంస్కృతము, ప్రాకృతము, పాలీ, ఇందు మొదలగు ప్రాచీనభాషలు
యందలి యుత్తమ గ్రంథములు క్రిందిశీర్షికల ప్రకారముగా నాం-
రించి యిందుఁ జేర్చఁ బడును. ప్రతిపుస్తకమునకు ఉపోద్ఘాతము,
టీప్పణములు, అనుక్రమాణికలు మొదలగునవి యుండును. ఆయా
విషయమందుఁ బ్రవీణు లాంక్షికరించినవే ప్రకటింపఁబడును.

*

దర్శనములు, ధర్మగ్రంథములు, అలంకార కావ్య శిల్ప
శాస్త్రములు, నాటక చంపూ పద్య గద్య కావ్యములు.

*

౧

ధర్మపదము

పాలీభాషనుండి ఆంధ్రీకృతము

ఇది శ్రీగంగా బుద్ధజీవముఖవినిర్గతము. ప్రపంచమునందలి మహా-
త్ముష్టి ధర్మగ్రంథసంజాతమునొంది. “త్రిపిట” కాంతర్గతము.

౨

కావ్యాలంకార సూత్రవృత్తి

శ్రీవాసుదాచార్యవిరచితము

సంస్కృతభాషనుండి తెలింగింపఁ బడినది. నూతనపద్ధతులపై రచిం-
చిన వ్యాఖ్యకలదు. ఎల్లరకును నుబోధ మగు సరళతైలి.

[ఈ రెండు గ్రంథములను - మృలోనున్నవి.]

సాహితీ సమితి. తెనాలి

చీసరస్వతీ గ్రంథమండలి

రాజమహేంద్రవరము

నవలలు—నవరసభరితములగు—నవలలు

ముచ్చైస బొమ్మలతో-ముద్దులొలుకు క్యాలికోబైండుతో

రెండుమాసముల కొక్కటిగా వెలువడు చుండును.

ని బంధనలు.

1. ఇందుఁ జందాదారులుగఁ జేరువారు ప్రవేశరుసుముక్రింద ముందుగా రు 0-4-0 లు చెల్లింపవలయును.

2. ఇందు రెండేసిమాసముల కొక్కటిగా వెలువడుచుండు క్యాలికోబైండుగల ప్రతిగ్రంథమును రు 1-0-0 వెలుగుఁ జందాదారులకుఁ బంపించుదుము.

3. గ్రంథములఁ బంపుట కగుపోస్టేజీ మొదలగు కర్చులన్నియును జందాదారులే భరింపవలయును.

4. చందాదారు లగువారు వెనుకటిగ్రంథముల నన్నియును గొనవలయు ననునియమములేదు. కాని వారు కోరినచో వెనుకటి పుస్తకములు కూడ, జందాదారులవెలకే పంపుచుండుము. కొత్తగ వెలువడుచుండు గ్రంథములు మాత్రము చందాదారులు తప్పక పుచ్చుకొనుచుండవలెను.

5. ఇందుఁ బ్రకటింపఁబడు ననుబంధములు చందాదారులు తప్పక పుచ్చుకొనవలయు ననునియమములేదు. కోరినవారి కేపంపుచుండుము.

6. సవత్సరము చందా అనగా ముందు ప్రకటింపఁబడు ఆరు పుస్తకములకు రు 7-2-0 లు ముందుగాఁ బంపువారికి ఆరుపుస్తకముల వఱకు ప్రతిపుస్తకమును అన్రిజిష్టర్లుపార్శిలుగా పంపుచుండుము. అట్లు సంపినవారికి ఆరుపుస్తకములకు చెల్లింపవలసిన మని ఆర్డరు కమీషను 0-12-0 లును రిజిష్టరు కర్చు 0-12-0లును రు 1-8-0 కూడిచచ్చును.

ప్రేమసుందరి

నారసంకరిత మగుసాంకననల క్యాలికోబయిండు,
272 పుటలు వెల చందాదారులకు రు 1-0-0 ఇతరులకు రు 1-8-0

చోరశిఖామణి

లోమహర్గ కమగు డిటెక్టివ్ ననల క్యాలికోబయిండు,
197 పుటలు వెల చందాదారులకు రు 1-0-0 ఇతరులకు రు 1-8-0.

లక్ష్మీప్రసాదము

నారసంకరితమగు సాంకననల. ఇందుమాఘరాం
ద్రుగు స్త్రీలవలన కుటుంబములంగు సంభవించు కల
హములును నాకలహములనలనఁ గలుగు కష్టపరంప
రలు చక్కగా వర్ణింపబడినవి. క్యాలికోబయిండు
846 పుటలు వెల చందాదారులకు రు 1-0-0 ఇతరులకు రు 1-8-0.

హత్యారహస్యము

జటిలమగు ఇతివృత్తముగలడిటెక్టివ్ ననల. తుదివర
కుదోషులెవరోకనుగొనుటకువీలులేకగడునలులదుం
డగులు పన్నినపన్నాగము లత్యంత ధయంకరములు
వెల చందాదారులకు రు 1-0-0 ఇతరులకు రు 1-8-0

ఫాస్టు

(ప్రథమభాగము) అధికారదుర్బినియోగము-అభేద్యము లై న కోటలం
దుదురాచారుల దరంతములు-మహాగ్రంథ యమురహ
స్యమువలన గలిగిన తీవ్రమనో వేదన-మున్నగు చి
త్రవిచిత్రకల్పనా చమత్కృతులు, యీసంపుట
మున బ్రతిపుటయందు క్షణక్షణము బాత కనుహాశయ
లఁ జిత్తరువులఁ గావించుచుండును. వెల చందా
దారులకు 1-0-0 ఇతరులకు రు 1-3-0.

ఫాస్టు

(ద్వితీయభాగము) ఈశ్వరకృపాశయము, భక్తసంగ క్షణము, భాగ
వతపిజయము, విమలప్రేమాభిరాములకు సాధుయు
వతీయువజనుల క్యాణము మున్నగు నత్యద్భుత ఘ
టము. వెల చందాదారులకు రు 1-0-0 ఇతరులకు
రు 1-8-0.

కుముద్వతి

అవతలిమహాత్ముని డౌష్ట్యము కయ్యావహము ఈమా
యోమాశీచునిమాయలు— ఈనిశాచరతుల్యునిదా
నశీలలు— ఈచింతకాననుని కయంకరికృత్యము
లు— ఇవిచింతలనీసనీగాని వామదరముగాను.
ఇంకని మహాకవిచారసములో నవగాహమొన
రింపడు. ఇత్యునిసహకారు. నవరత్నరత్నాకరము,
నవరత్నరత్నాకరము. వీరశృంగారకరుణారసంబుల
యేకీభావముచే గ్రహిణీకంగమమును బోలి చదున
కుల హృదయముల రసరంజితములుగఁ బవిత్రములు
గఁజేయును. వెలచందాదారులకు రు 1-0-0. ఇతరులకు
రు 1-8-0.

త్రైని ముతకాశీనాథునినాథమిత్రగారిచే మహా
రాష్ట్రభాషయందు : ధాకట్యాసున్ బాయి, యని
వారియెడల గ్రంథము నుంచి తెలిసింపబడినది.
శీర్షికైతి మృగమధురము, భాష పాత్రోచితము,
కథాచమత్కృతీ నవనము, పాత్రోహము మగ్నితీ
యము నై యలరాగుచుండును. చిన్నకోడలు
“లక్ష్మీ” యొక్క శాంత్యోగార్యాదిసుగుణములు
ను, పతిధర్మము, మిక్కిలిదీక్షితయందున్న సం
సారమున, తనచాతుర్యముచే లక్ష్మీసంపన్నముగాఁ
జేయుట మొదలగుసంగతులు— మన మొదలైన
గ్రంథము ముగియుననుచు : దలిపెట నీయును.

వెల చందాదారులకు రు 1—0.—0 ఇతరులకు
రు 1—8.—0.

రహస్యభేదనము

రహస్యపరాధ పరిశోధకనవల. కథాకల్పన మత్య
ద్భుతము సంఘటనములతిథియకరములు. నిగూఢ
హత్యలెన్నియో కల్పింపబడినవి. ఇది స్వతంత్రగ్రం
థము ఇతివృత్త మాంధ్రజేతమునకు సంబంధించినది
ఇట్టిగ్రంథమిదివఱ క్రాంధ్రజేతములో వెలువడలేదు.
వెల చందాదారులకు రు 1-0-0 ఇతరులకు రు 1-8-0

212

—: అనుబంధ గ్రంథములు:—

మృత్యురంగిణి

అనుబంధముగా ప్రకటింపబడిన డిటైల్డ్ క్రిపునవల రమణీసింహాచార్యులు యొక్కానొక సుందరమొక్క భయకరకథ. నరహత్య-నారీహత్య-హత్యపై హత్యలవెల చందాదారులకు 0-8-0 ఇతరులకు 0-12-0 బాలవితంతువులు పడుకొన్నములు-దండగులు పన్నుకుట్రలు-సహజరీతినివర్ణింపబడిన నవరసభరితమగు సాంఘికనవల వెల చందాదారులకు రు 0-8-0 ఇతరులకు రు 0-12-0.

అభాగిని

చంద్రవేషి

ఇదిచక్కని పరిశోధకనవల. వెల చందాదారులకు రు 0-8-0 ఇతరులకు రు 0-12-0.

విదురుని

మొక్కవోని పరాక్రమము—ఆత్మస్వాతంత్ర్యము—సత్యవాక్యపరి

యుపదేశములు

విద్యాబలము-నీతిబలము—

పదేశము—మిక్కిలిరమ్య

లకు రు 0-8-0 ఇతరులకు రు 0-12-0

కాంచనమాల

అశోకుని కాలమునాటి బౌద్ధము

దెలుపు నవల. కుణాల కాంచనమాల

త్రము మిక్కిలి రామణీయకము. వెల చందాదారులకు రు 0-8-0 ఇతరులకు రు 1-0-0.

—: నాటకానుబంధములు:—

మార్కండేయ

3 గంటలకాలములో ప్రదర్శించుటకనవుగ్రానాయ బడిన భక్తిపూరితమగు 6 అంకముల నాటకము. చక్కని పాటలు గలవు. వెల చందాదారులకు రు 0-8-0, ఇతరులకు రు 0-12-0

అహల్యా

నీతిబోధకము—లలితపదసంభృతము—మృగమధురము—భావగాంభీర్యము—రసభరితము—నాటికా

శాపవిమోచనము

నము—వినువారివీనులకు విందై—చనువువారిమనముల కానందజనకమై—చదువ నింపగుపద్యములు పాటలు—నర్ణనలు—వెల చందాదారులకు 0-8-0 ఇతరులకు రు 0-12-0 లు.

ఇట్టివే చక్కని నవలలు పలువురు కవులచే రచింపఁజేసి రెండుమాసములలోకటిగా ప్రకటింపఁ బడుచుండును.

నరస్వతీ గ్రంథమండలి

రాజమహేంద్రవరము

మనసు ఫౌండేషన్
పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA 108 13131
పుస్తకం పేరు	సింహా గర్భము
తారీఖు	25-10-24
ముందు అట్ట	no
వెనుక అట్ట	no
మొత్తం పేజీలు	215
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	no
లేని పేజీలు	NO
తయారు చేసినది	Soumya
పేజీలు విడదీసినది	Soumya
స్కాన్ చేసినది	Ashwini
పరీక్ష చేసినది	prathyusha
పేజీలు పరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
స్కాన్ చేయబడింది	
తప్పులు	NO
పరిస్థితి	good